

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

MAGYAROK

BRASNYÓ ISTVÁN

A magyarok,
bezárkózva pusztáikba,
magukba fordulva.

Felkapaszkodnak a széles karámkapukra,
és néznek messzire.

Ott ülnek a lebegésben, a délibábban
és a szivárványban.

Nincs több ennyire törékeny rajzolat.

Mindegy, a szél becsukja
vagy kitarja-e a kapuszárnyakat,

csak egy biztos:
szél fúj.

1997

November

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXI. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

- Vasko Popa* versei 761
Dušan Belča: Vasko Popa Versecen 763
Varga Zoltán: Négy folyó összefolyása (próza, I. rész) 765
Tari István versei 778
Molnár Rózsa két verse 783
Bóka Mária két verse 785
B. Horváth István (Baja) versei 787
Zsuzsanna Gahse: Dalszerű darabok 790
Dragan Velikić: Az északi fal (regény, XII. rész) 797

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Gerold László*: Szenteleky Kornél Madách-élménye 808
Németh Ferenc: „Beckerekéről sohasem távozom üres lélekkel” 813
Silling István: Apokrif szövegek kapcsolata egyéni imarepertoárban 824

VASKO POPA SZÜLETÉSÉNEK 75. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

KÖLTÉSZETTAN ÓRA

Ülünk a fehérre festett padon
Lenau mellszobra alatt

Csókolózunk
És mellesleg a költészetről
Beszélgetünk

A költészetről beszélgetünk
És mellesleg csókolózunk

A költő messze elnéz fölöttünk
A fehérre festett pad fölött
Az ösvény kavicsa fölött

És hallgat szépen
Azzal a szép rézszájával

A verseci városi parkban
Eltanulom lassan
Mi az ami fontos a költeményben

PIPACSOKKAL BESZÉLGETEK

Szülőhelyem Versec közelében
Letérek az országútról a búzába
A pipacsok közé

Ankucié Neca kölcsönbe kapott
Piros kendőt kötött a fejére
És énekelve ment a vesztőhelyre

Valóságos pipacs volt
Mesélték akik látták

Zsenge éveit
Forgatom fejemben
Amelyek nem szökhettek kalászba

1972

FÖLDI CSILLAGKÉP

Versecen a Mély utcában
A kivilágított boltajtó előtt
Három öreg munkás
Üvegből kortyolgatja estéli sörét

A kociút és járda közti földszávon
A bádog üvegkupakok
Csillagképpé álltak össze

Fel-felvillan a félhomályban
Várja a maga csillagjóságát

Cigarettát akartam venni
Egy üveg sört is kérek
Hogy az én csillagom is a helyére kerüljön

1972

PAP József fordításai

VASKO POPA VERSECEN

D U Š A N B E L Č A

Amikor Vasko Popa, a város szülötte megírta *Versec* című versét, ez szülővidékére való visszatérésének – ahol versei voltaképpen gyökereznek – második évében volt. Hosszú ideig fontolgatta e visszatérést, talán némi szorongással töltötte el ez a város, ahol felnőtt, és ahol irni kezdett. Talán elriasztották a környezet változásai is, vagy az emberek, akiket már nem ismert. Mert a város kevésbé volt már festői, az arcok pedig gorombábbá váltak, és elsősorban idegenek voltak. Megváltoztak az egykori barátok is, akikre nem tudott visszaemlékezni, még a nevük is elszállt a fejből.

Az effajta félelem érthető, mert a művész hazatérése szülőföldjére valójában az önmagával való találkozást jelenti, újbóli kapcsolatot a tudatában eredendő formájukban megmaradt képzetekkel, a régi illatokkal és neszekkel, amelyekből lelkisége fölépült. És mivel mindezzel tisztában volt, évek teltek el, míg elhatározta magát. Ám amilyen hosszán fontolgatta a Versechez való visszatérésének okait, visszatérése valójában ezzel arányosan eredményesre és tartósra sikeredett, a *Versec* című költemény pedig első darabja volt azoknak a versciklusoknak, amelyek végül kötetek sorát tették ki, és ihlető talajuk a hazai vidék volt, a szülőföld újra történő, fokozatos földérite. A vers 1972 nyarán a Verseci-hegyen íródott, a Kanački-villában, és nem pusztán sajtóságos heraldikai följegyzést képez, a költő által megszerkesztett új városcímet, bár elemeit be kellene iktatni a meglévő, ismert vártornyos címerbe, amelynek mezejében a mellvédek mellett szablya és borág szerepel: ebben kellene helyet kapnia a költő által alkotott, szélesebben értelmezett, nemesebb és melegebb tónusú pajzsmezőnek is. Vasko Popa a verseci jelképrendszert valóságos Versecről szóló történeté fejlesztí, sajtóságos légkört teremt köré, és megújuló szeretetébe vonja, szeretete pedig oly hevesen és erőteljesen éled újjá, hogy maga is meglepődik felette, amikor versei szokatlan gyorsasággal kerülnek egymás után papírra.

A *Farkasok sója*, a *Ház az országúton* és az *Eleven* címet viselik azok a verseskötetek, amelyek a verseci barátokkal való találkozások és beszélgetések közepette keletkeztek, mialatt bejárja a környéket, és olvassa a Versecről szóló, csak ekkor felfedezett könyveket. Mindaz, amit már régóta magában hordozott, bizonyára önmaga előtt sem egészen világos és letisztázott tartalmakat, most ez egyszerűben tisztázódik és felszínre jut.

És még valami van, ami rendkívül fontos Vasko Popa Versechez való visszatérésében: rádöbben, hogy ebbe a városba minél több embert meg kell hívni a világ minden tájáról, s megismertetni őket a várossal, szellemi gazdagságával, az itteni legendákkal, festményekkel, költőkkel és a vidékkel, a verseci időn túli tartalmakkal: megérezte, hogy az effajta találkozások mindig új értékeket és esztétikumot hozhatnak létre. Talán valamelyest túlfűtöttek is tűnik ez a Versec iránti szeretete, mert azt szerette volna, hogy mindenki Versecről írjon – előbb rávett valamennyi Versecen élő költőt, hogy versengjenek a városról és a tájról szóló ódák írásában; azután a legtöbb barátját, akit a világ különböző pontjairól ide kalauzolt, arról igyekezett meggyőzni, hogy meg kell verselniük Versecet, vagy költeményt kell ajánlaniuk a városnak. Úgy képzelte, hogy itt hatalmas költői kincstárat kell létrehozni, amelyben valamennyi költő letétbe helyez egy bizonyos mennyiséget aranyából vagy ezüstjéből, ezzel is gazdagítván a várost. Természetesen, ez csupán költői hiperbolának tűnt, amely azonban lassanként mégis, mindenek ellenére megvalósulni látszik.

Bizonyára költőnk is ekképpen képzelte ezt annak idején.

BRASNYÓ István fordítása

NÉGY FOLYÓ ÖSSZEFOLYÁSA (I.)

Részlet

V A R G A Z O L T Á N

„Ott, ahol zúg az a négy folyó”, hangzik a valaha divatos irredenta dal, vagy talán „hangzott” inkább.

Egyebek mellett olyképp is folytatódva, hogy „búg a kürt az ősi vár fokán”, sőt „honvéd áll a Hargitán”, merthogy a zárósor tanúsága szerint „Erdély bércére visszaszáll, zúgva száll, büszkén áll a magyar turulmadár”. . . Nos, igen, Erdély bércére rövidlejáratián valóban vissza is szállt, a többnyire magyarul is csak Bánátnak mondott Bánság síkjára azonban átmenetileg sem, ám ez már aligha az itteni magyarok bűne avagy erénye. Amiért is mégsem árt rájuk néha odafigyelni. Főleg, ha maguk közt vannak, alkalmasint egy, sikeres vendégszereplés után hazatartó autóbuszban, némi italtól is fűtötten. Úgyhogy csakugyan meg kell tőlük kérdezni: Hogy is szól az a dal, arról a bizonyos „három folyó”-ról? Természetesen államnyelven. „Nem három, hanem négy!”, hangzik el erre szintén az állam nyelvén, de kellő eréllyel. Annak a tenyeres-talpas Magyola Ilonkának a szájából, akinek a kikindai műkedvelő színjátszók keretében, bár olykor üde naivaszerepekről is álmodozik, többnyire be kell érnie a sűgással. Nem mintha itt ő sűgött volna. Annál kevésbé, mivel a buszban öccseinek egyike volt éppen a dalra zendítő. Ám ami a folyók számát illeti, Ilonka már csak azért is állhatatos marad, mivel három folyóról szóló dal nincs is, viszont ez az a dal, az a bizonyos, csak éppen négy folyó szerepel benne . . . Addig-addig, amíg a közeg el is hiszi, hogy a helyesbítés pontosítás csak, nem akar átejtés lenni. Komolyabb következménye, tudomásom szerint, nem

is lesz a dolognak, talán amiért az öcsök egyike vagy mindkettő, nemcsak ezt énekelte. Hanem egyebek mellett azt is, hogy „Elvtárs, ma nekünk csak öt perc az élet, öt perc, és nincsen tovább . . .” Olyan sorokkal is, hogy „üsd-vágd a sok fasisztát”, azzal fejeződve be, hogy „harc után békében pihenhetsz a földön, kivívtad a népek igazát!” Amit egyébként, alkalmasint korán kialakult morbiditásomból adódóan is, hajlamos vagyok „pihenhetsz a földben”-nek hallani és énekelni. A különben kosárfonásból élő Magyaroláék, mondhatni komplett családként, lelkes tagjai a szülővárosombeli József Attila „kultúregyesület” színjátszó együttesének, legalábbis ami a testvéreket, s ezek egyikének-másikának a házastársát illeti, ám azért a színpadon látottakról-hallottakról a nagydarab, kofaasszony külsejű Magyola néni is a beavatottak határozottságával nyilvánít véleményt, lévén kedvelője az „erős drámának”. Ámde nem is ez a fontos itt most, hanem hogy a buszban ott „magunk közt” voltunk. „Mi, magyarok” ugyebár, mármint akik ott voltak, nem mintha meglepő volna, hogy az a bizonyos négy folyó illetéktelenül illetékes fülekbe is beletorkollott. De azért a tanulság egyértelmű: nem jó „őket” magukra hagyni.

Úgyhogy bármi szívesen is folytatnám „egyenesben” tovább haladva, kis időre mindenképpen csatornát kell váltanom, s az értekezés hangján tovább folytatnom. Elismerve, sőt az elismerés hangján nyugtázva is mindazt, ami elismerhető, sőt nyugtázható is. Hogy ti. az igazhitű sztálinizmustól való „titoista” elszakadás után idővel mégiscsak sok minden változni kezdett. Akár még javulni is, s ez még a kisebbségi politikára is érvényes. Netán meglepő is egyúttal. Legfőképpen, amiért helyzetünk, azaz a vajdasági-délvidéki magyarság helyzete, a szakítást, illetve a szovjetizált anyaországgal való viszony megromlását követően nem rosszabbodott, ellenkezőleg, egy ideig inkább javulni látszott. Esetleg éppen „látszani látszott” azért így, mert e téren nem éppen könnyű eldönteni, mi is történt „őszintén” és mi „hátsó szándékkal”. Éppen amiért a kérdést itt olyképpen is feltehetjük, hogy nemzet(ek)ről és nemzeti kisebbség(ek)ről lévén szó, lehet-e az uralkodó nemzet a „többség”, a kisebbséget kezelő hatalom egyáltalán „őszinte”, mentes lehet-e minden „hátsó szándék”-tól. Illetőleg mit is érthetünk itt őszinteségen és hátsó szándékon. Vagy éppenséggel hatalmon, „rendszeren”, oszthatatlan alanynak, „homogén szubjektum”-nak tekintve azt, mintha egyetlen személy volna. Holott még az egyszemélyi diktatúra sem csupán

magát a diktátort, az önmagát kimondottan vagy kimondatlanul államnak érző „első személy”-t jelenti, mindaz pedig, ami benne, államában történik, annak szándékát. Vagy éppen holmi meghatározott menetrendet, másképpen „forgatókönyv”-et, ami szerint viszont – akarjuk-nem-akarjuk mi kis senkik ideleln – minden történik. Mivel a politikában-történelemben akad ugyan forgatókönyv éppen elég, emiatt is ütköznek azok össze egymással, összhatásként olyan újabb „forgatókönyv”-et eredményezve, ami azért mégsem „forgatókönyv”, mert nincsen előre meghatározva – legfeljebb részeiben, s azok kölcsönhatásainak összességében. Ebből eredően születve meg olyannak-amilyennek, miközben a forgatókönyveket mégiscsak megírják, ugye? . . . Amiért is a forgatókönyvíró legfeljebb a hőseivel szórakozó Gondviselő lehet a maga, számunkra hozzáférhetetlen szerzői ihlete szerint. Számunkra úgy, mint ha nem lenne. Miközben a forgatókönyv képze bennünk akár még kézenfekvő is lehet, kiszolgáltatottak, alárendelt helyzetben lévők esetében természetes termékeként az alulnézetnek. Gyakorta csapdájaként is egyben, annál kevésbé elkerülhetőn, minél inkább igyekszünk nem belekerülni. Helyzetünkéből adódó paranoid képzetként, olykor fejtetőre állítva: ott is gyanús törekvést sejtetően, ahol nem erről van szó, vagy csupán nem olyanról, amire gondolunk éppen. Úgyhogy, ha sorsunk felől dönteni kívánó többségi szándékot kísérelnék meg most, így utólag letapogatni, mindenképpen oda kell kilyukadnunk, hogy az „állam” vagy éppen a „párt” valamilyen „kollektív tudatot” is kifejez ugyan, ám ez mindenképpen egyéni tudatokból tevődik össze. Sőt: szándékokból is. „Elsők”-ből (vagy ha így jobban tetszik „elülsőkből”, esetleg „mellsőkből”) és „hátsók”-ból, úgyhogy ha ezek keveredési arányaira vagyunk kíváncsiak, nem csupán a politikacsinálókat kitevő emberanyagra kell odafigyelnünk, s annak kultúrájára, értékrendjére, hagyomány- és mítoszkészletére, hanem arra az ideológiára is, aminek mindezt semlegesítenie kellene, közömbösítenie, mint savnak a lúgot. Ami viszont egyes fejekben inkább végbemegy, másokban annál kevésbé. Úgyhogy minden őszinte jószándékot eleve kétségbe vonni ugyanolyan elnagyoló tévedés, mint a látszatnak simán bedőlni. Éppen mert egy hatalom politikájában egységes „első szándék” létezhet, gyakran van is, méghozzá minél inkább hatalom ez a hatalom, annál inkább, alkalmasint sokkal inkább, mint amennyire az egyáltalán megvalósíthatónak bizonyulhatna. Ugyanennyire egységes és világosan körvonalazott „hátsó szándék” azonban

már aligha lehet kialakítható, hiszen itt a szándék éppen azért „hátsó”, mert nem beszélhetünk nyíltan róla. Beavatottként legfeljebb bizalmas körben. Amiért is itt minden szándék annyira lehet kollektív csupán, amennyire minden olyan dolog az lehet, amiről valamennyien tudunk, ám valamilyen oknál fogva úgy teszünk, mintha róla semmit sem tudnánk. Annyira, hogy azokra, akik ezt a hallgatólagos megegyezést megszegik, gyakran le is csapunk, amiért „elkiabálják”, amit mi . . . alkalmasint csak nem érzünk még időszerűnek. Mivel egy bizonyos szinten mégiscsak létezhet kollektív szándék: „alapgázon”, azaz az érzelmek szintjén. Attól tartok, minél inkább kollektív lények vagyunk, ismét csak annál inkább. Végső fokon „etnikai” és „etikai” mivoltunk keveredési arányának megfelelően, emlékeztetve rá, hogy sokkal inkább a „másság” nem tűrése, semmint annak ellenkezője felel meg az őseredeti beprogramozottság állapotának. Ám ha a „hátsó szándék kérdését” egyéni tudatokra lebontottan vesszük szemügyre, maradéktalanul még az őszinte jószándék, az „idealizmus” lehetőségét sem kell elvetnünk, bármennyire csekélynek is tűnjék annak előfordulási gyakorisága. Mindenképpen elenyészőnek a realistákéhoz viszonyítva, azokéhoz, akik egy vegyes népeességű, nemzetiségekkel megáldott vagy megvert ország fenntartása, egységének megőrzése érdekében stabilizáló tényezőnek épp a toleranciát, az egyenlő jogok megadását vagy annak legalább látszatát tartják. Egyensúly- és arányérzékkel bíró, nem annyira „etnikai” vagy „etikai” személyiségként, hanem inkább „taktikai” észemberként megmutatkozva, lényegében mentesen az említett érzelmi síktól. Szemben a hatalomhoz csatlakozó elvtelenek népes, de hordalekese-déstől olykor azért áthatott táborától, melynek tagjaiban nemegyszer éppen a családítól a nemzetiig terjedő „vérségi” kötelékekre épülő pereputty-érzések és mi-kutyánk-kölyke-reflexek jelentik az önzetlenség egyetlen megnyilatkozási formáját, na meg az önigazolás legkézenfekvőbb lehetőségét. Sok mindent megmagyarázva, legalábbis sejtetve. Egyebek mellett valamennyire azt is, miért történik annyi minden más-képp „fent”, mint „lent”, ámde azt is egyben, miképpen hat vissza a „lent” a „fent”-re.

Némileg talán azt is megvilágítva, hogy a nálunk és velünk történtek megértéséhez nincs igazán szükség konspiratív módon kialakított „hátsó szándék”-ot feltételezni. Nincs, mivel a „nagy tábor”-ral „kis tábor”-ként szembekerülő jugoszláv politikát, így a nemzetiségit is, ekkor ez a

konfrontálódás határozza meg mindenekelőtt. Annak felismerése is tehát, hogy bármilyen jól működő erőszakgépezettel rendelkeznek is a hatalom, jobb, ha nem termel ki ellenséget magának. Akkor is az adott államkereten belüli térség soknépűségét és -nyelvűségét tekintve alap helyzetnek, ha fáradt pillanatokban más is eszébe juthat: pl. hogy „egynyelvű szocializmus” felépítése mindenképpen egyszerűbb, könnyebb, kényelmesebb lehetne. Olyan „vélt tény”-ként, amiből könnyen vágykép is válhat. Főleg amiért a „fallikusan agresszív” alkattal, vagy ha úgy tetszik, a történelem kialakította nemzeti karakterrel, „társadalmi jellem”-mel ez van összhangban. Megfelelő mítoszkészlettel is felerősítve. Mert hát a háborúban mégiscsak „mi véreztünk”, elsősorban „mi, szerbek”, miközben a horvátok usztrasák voltak, árulók, ugyanúgy, mint ezek a siptárok, akiket most albánoknak illik nevezni, magyarok meg a többiek és lám, nekik már több joguk is van, mint nekünk, még sincsenek megelégedve. Vagyis íme az ellenképlet, ami a hosszú időn át visszafogottan, „retardáltan” fejt ki a maga hatását.

Egyelőre úgy, hogy „hadd csinálják”. De azért oda kell figyelni rájuk, nem hagyni őket magukra. Nem bizony, a négy folyójjukkal. Nem, mivel ez a négy folyó, mármint a Duna, a Tisza, a Dráva, a Száva, most már itt folyik össze minálunk.

Így valahogy „ők”. Végkifejletét tekintve saját tragédiájukat is előkészítve.

Miközben „mi” . . . ugyan mit is csinálunk?

Tudomásul vesszük a dolgokat, már-már bizakodunk is. Alkalmasint egyenjogúbbnak is érezve magunkat a valóságosnál. Annál is inkább, mivel intézményeink, a Jugoszláviában élő délvidéki (elsősorban a vajdasági) magyarság intézményei most vannak alakulóban, bővülőben, fejlődőben, pátriánk történelmi méretűvé mélyülő szakadarságának idején, sőt vele összefüggésben. Mivel ezek egyikének-másikának létrehozását éppen anyaországunktól való elszigeteltségünk tette parancsoló szükségletté, mint ahogy ugyanez kényszerítette rá a hatalmat is, amely ilyenformán a történelmi hazát, mintha fölöslegessé is igyekezett volna tenni számunkra, idejében elébevégya az utána való vágyakozásnak. Ami egyébként ezekben az olykor határprovokációktól is tarkított években részünkről nem volt túl heves – talán amiért Moszkva nem járult hozzá az irredentizmus fegyverének bevetéséhez. Mert talán még köztünk is akad, aki – Rákosi és az oroszok ide vagy oda – bedől egy

ilyen propagandának. Elszigetelt esetek persze így is előadódnak, jómagam egy bírósági hírre emlékszem a Himnusz ügyében. Természetesen a magyaréban, valaki kocsmában húzatta volna. És hát „Rákosi is erre a himnusza menetel”, olvashattuk a tudósításban, holott himnusza nem szokás menetelni, a magyarra nem is nagyon lehet, ámbár nem ez a fontos itt, hanem hogy az a Rákosi, aki „kígyót-békát kiált hazánkra”, na meg maga a kígyó-béka is, egy idő után megszűnt, ám a himnuszhúzatást később sem vették jónéven. De azért a kiabálás, a kígyó-béka, mindenképpen ellensúlyozást kíván. Egyebek mellett az odaátról sugárzott szerb nyelvűre replikaként magyar nyelvű rádióadást is. „Hallgassák az igazságot a szocialista Jugoszláviából!”, hallhatjuk megfelelő intenzitású zavarás kíséretében, ez azonban inkább az odaátiak felé irányul. Ámde így is meg merem kockáztatni, hogy az onnan ide küldöttnél valamivel több igazságot tartalmaz. Ámbár egy megcsömörlött ávos tiszt a túloldaltól épp ez idő tájt szökik át, felőlünk nézve a drótsövény innenső oldalára. Ez is újsághír, még a nevére is emlékszem, Rádi Istvánnak hívják. Őt aztán többfelé fel is léptetik, hogy Kikindán is szerepel-e, nem tudom, Zentán azonban madarász nagybátyám is végighallgatja, és amint hozzánk átlátogatva szokott epéjével később meséli, nem egy pillanatban érez kísértést a közbeszólásra: „De hát ez nálunk is így van.” Ám a nemsokára megalakuló és különböző nemzetiségi nyelveken, de legfőképpen magyarul szóló újvidéki rádió, jó ideig „Rádió Noviszád”-ként jelentkezik, bár nekünk szólna, és ahogy a műsora bővül, s egyre változatosabb is lesz, mindinkább a magunkénak kezdjük érezni. Miközben én többségi szájból az elmagyarosodásáról is hallok némi felhanggal. Mivel a hullámhosszán nem csupán magyarnóta csendül föl, tájunkról toborzott énekesgárda hangján, vidékünk cigányzenészeitől kísérve, de tartományi tartalmú táncdalokat is sugároz, zombori rózsákról, Tiszán ringó csónakról, vagy éppen arról, hogy „Járnak-e még sokan a Bega-partján?” Ámde a korszak világlágereit is inkább innen, semmint Pestről éterbe bocsátottan hallhatjuk. Alakul azonban színészeket főállásban foglalkoztató rádiódrama együttes, sőt Vidámest néven futó rádiókabaré is, humorista háziszzerzőkkel, nem feltétlenül vetekedve a pesti humorral, de lényegében annak hagyományaiból táplálkozva. Ám ami a legfontosabb, más irányba kilőtt nyilakkal. Mert a fő dolog mégis: hogy a gyakran szakállasokból időzített viccek itt az oroszok rovására is elhangozhatnak. Eleinte még a Kreml ablakából

mindent látó Bölcs rovására is, aki számomra ez idő tájt ijesztően halhatatlannak látszik, egészen a váratlanul ráköszöntő vég pillanatáig. Ám ami e felvirágzást illeti, az nagyobb részét már ezen a pillanaton túl bontakozik ki. Mint például a fiatal újvidéki egyetem Magyar Tanszéke, tovább fejlődve a korábbi kétéves Tanárképző Főiskolából, élén az ifjúkora magyarságubancából kikeveredni nehezen tudó Krleža világpolgár barátjával, azzal az européerként többszörösen is kisebbségi sorsú Sinkó Ervinnel, akinek a maga elpusztíthatatlanul messianisztikus naivitását egészen Moszkváig kellett elvinnie, hogy megfelelő szinten és helyszínen érje csalódás. De ez idő tájt bontakozik ki napilapunk, a Magyar Szó köré kristályosodva, a Forum-ház is, könyvkiadóval és hozzá irodalommal. Kisebbségivel, de annak látszani egyre inkább nem akaróval. Vagyis mintha sok minden épp ez idő tájt kezdene szárba szökenni.

Virágba bomlani is idővel. Fent a csúcsokon, felsőbb, sőt legfelsőbb jóváhagyással.

Úgyhogy csakugyan kérdés: elnyomottak vagyunk-e vagy sem? És ha igen, jobban-e, mint amennyire a többségiek is azok, olyan totalitárius rendszerben, amely többségi polgárait (vagy inkább alattvalóit) attól a joguktól is megfosztja, hogy kisebbségi polgártársaikat elnyomhassák. Helyettük nyomva el azokat, de annyira csak, hogy ne érezzék magukat elnyomottaknak. Kirekesztettnek se, befogadottnak inkább, ami könnyen lehet az önfeladás előszobája, s így a maga módján veszélyes. Apám szerint is, akivel erről többször vitázom. Amiért gyakran mond olyat: inkább nyomnának el bennünket, akkor talán akarnánk is megőrizni magunkat. Alkalmasint valami egyénfelettien önmagáért való célnak látva magyar voltunkat. Miközben én elengedhetetlen emberi jognak érzem, hogy nemzetet és anyanyelvet bárki szabadon választhasson magának. Akkor is, ha a körülmények nem minékünk kedveznek. Semmilyen „érzelmi érvet” sem ismerve el, semmiféle nem magunk választotta helyzetet megfellebbezhetetlen sorsszerűségnek olyanokat is a megmaradás hűségére kötelezőnek, akik még meg sem születtek. Mert magamat ugyan másnak, mint magyarnak elképzelni sem tudom, de . . . végtére is mért lesz jó nekik, ha megmaradnak magyarnak? Főleg ha az átvészelandó időt nem tudom végesnek látni . . . Vagyis apám mintha éppen mindezekre nem kérdezne rá igazán, amikor kijelenti, hogy saját népe ellen vétkezik, aki úgy beszél, ahogy én beszélek. „Nem

kell mindig olyan nagyon igazságosnak lenni”, mondja többnyire a szópárbaj végén, abba mintegy belefáradva. Nem rendelkezve olyan önhittelen könyörtelen, önmagamat is jelentéktelenné zsugorító felülnézettel, amitől én végül is jelentősnek tudom magam érezni. No meg persze „nem értve a politikához”. Mindössze a „drágán fogunk ezért megfizetni”-t mondva ki mindjárt, közvetlenül azután, hogy a később mindent igazoló jeges újvidéki razzia híre hozzánk is eljut. Hogy miután a gyógynövény-termesztő cég révén egy időre Újvidékre kerül át és Temerinben is dolga akad, éjszakai bagolyórám során halljam meg a suttogóra fogott meséjét. Hogy ott szinte nincs is ház, ahonnan valaki ne hiányozna. Nem mintha nem lettem volna ott annak idején Zentán én is, de azok az idők elmúltak, legjobb őket talán el is feledni . . .

Közben meg a gyökereket, szintén ez idő tájt, valahol az ötvenes évek derekán már, titkos féreg foga kezdi el rágni.

Többé-kevésbé titkos, igen, látszólag a testvériség-egység meleg vagy talán mégis inkább a feledés és feledtetés nyirkos fekete humuszával igyekezve a többségiek és kisebbségiek közötti történelem mélyesztette szakadékot betemetni. Amennyire lehetséges ledönteni a nyelvi korlátokat is, amelyek a dolgok logikájából fakadóan mindenekelőtt miránk dőlhetnek. Egyelőre még a tanári szobákban csupán az iskolák egyesítését követően, azután, hogy az önálló magyar vagy más kisebbségi tannyelvű iskolák tagozatokká fokozódnak le, hiszen a délszláv pedagóguskollégák többnyire nem értenek magyarul, vagy félre csak, például „rác”-nak a „srác”-ot, hogy utána az ártatlanság szótári bizonygatása következzen, nem feltétlenül teljes sikerrel. Nehezen kivédhető egyensúly-eltolódás, amelyen még egyes iskolaigazgatók magyar mivolta sem igen változtat, Balogh „néptanítóé” sem sokat, aki hosszú ideig még a fúziót követően is megmarad igazgatónak, helyi illetőségű partizánlány-mártírunk, Fejős Klára is iskolája névadójának. Sőt ez a tanintézmény jó ideig még magyar többségűnek is, mivel egyelőre csupán néhány szerb osztályt csatolnak hozzá. Később már, semhogy öcsém is idejárna, abban az időben inkább, amikor már tanerőként ide többen is visszakerülnek. Mert „Balogh Jóska” még megőrizni igyekszik a tagozat gárdájának nyelvtisztaságát, kerülve a „jobb megoldás híján” többségi nyelven való helyettesítést. Hogy végül is ezért teszik-e ki a pártból, nem tudom, mindenesetre nacionalizmus vádjával teszik, mielőtt azt egy idő után visszavonva visszahívnák, csakhogy ő nem megy már vissza. Ekképpen

is marad meg végig, egészen nyugdíjaztatása pillanatáig ritka kivételt képezően, egyetlen párton kívüli igazgatónak. Pontosabban pártból kicsapott iskolaigazgatónak, mivel a városi kertészeti vállalatnál sokáig apám is igazgató volt, igaz, hogy csak „megbízott”, mert azt, hogy ténylegesen is az legyen, ugyanúgy sikerült elkerülnie, mint azt, hogy a pártba belépjen, bár ez utóbbit nem mindenki volt hajlandó elhinni róla. Lelkészsünk, Sanyi bácsi sem, amíg csak apánkból egyszer a becsületszavát is ki nem csikarja.

Ám ha emlékezetem nem csal, a különböző nyelvű művelődési egyesületek szeretetben való egybeolvasztásának erőltetése az iskolákéinál valamivel előbb kezdődik, szabályszerűen az alulról jövő kezdeményezés látszatát keltőn. Itt is az összetartozás meghittségét fenyegetve, a „mi dolgunk”-ét vagy „ügyünk”-ét, azt a bensőséges „magunk közt vagyunk”-ot, ami gyanakvó beavatatlanok szemében könnyen tűnhet veszedelmes „cosa nostrá”-nak. Főleg ha egy művelődési egyesület a látszatléten túl is létezik, ha sikerekkel dicsekedhet, ha maga köré gyűjti a gyűjthetőket.

Úgy, ahogyan az a helyi Magyar Közművelődési Közösségben, majd annak folytatásában is történik. Abban a József Attila Kultúregyesületben (így, igen, mivel a „művelődési egyesület” megnevezés csak később válik nálunk ismertté), amelynek névadójáról azután hangzik el „nép-egyetemi” előadás az egyesület keretében, hogy névadó válik belőle. Vagyis ennek az egyesületnek a színjátészó együttese lenne az, ahol . . . ámbár a mai tévés és videós korosztályok hogyan is tudhatnák, mit jelentett az akkoriak számára az ilyenféle színjátszás, számunkra akár a mozi mellett is, ahol a kép alatti félig értett, többségi nyelvű feliratokat kellett silabizálni. Anyanyelvi szempontból is tehát, akkor is, ha közeli ismerőseink játszottak benne, vagy éppen ezért. Borbélyok, szabómes-terek, kishivatalnokok, kereskedők, fogtechnikusok vagy éppen kosárfonók is. Magyoláék a négy folyójukkal. Mellettük egy-két tanár is. Tanítók és tanítónők, de munkáslányok is, ám ők inkább csak a férjhezmenésig. Vagy éppen emiatt odázva el a révbe érést, helyi érdekű csillaggá váltan, nem igazán érezve már magukat otthon abban a világban, ahová beleszülettek, többnyire átmeneti sikerrel akaszkodva rá státusban és szellemiekben felettük álló partnereikre, színpadon kívül folytatva a rajta kezdődőt, olykor az elkurválás határára is sodródva. De előfordultak itt háziasszonyok is, mint jó anyám, bár ő később csak.

Pár esztendővel öcsém után már. Akit a néhai Lőw bútorgyáros lánya, Gaul néni, óvodás korában avat öntudatosan osztályharcos egyfelvonásosban tanyasi béresgyerekké. Hogy utána jóval később és Sanyi bácsi lelkészi keze alatt már, ő legyen *A Pál utcai fiúk* Nemečekje, s haljon meg a nyílt színen, feltörő nevetethetnékjét hősiiesen leküzdvé, miközben az állapota reménytelenségét konstatáló doktor bácsit játszó egyik Magyola-fiú mellkopogtatás közben válogatott malacságokat sugdos a fülébe. De lesz belőle Nyilas Misi is, nem feltétlenül telitalálatként, mivel alkata valahogy mégsem felel meg a mindhalálíg való jóság benyomásának. Ám ez az előadás valójában nem is József Attila, hanem Fejős Klára jegyében születik meg, mivel a Móricz-mű színpadi változata Balogh igazgató ekkor még színmagyarnak számító iskolája keretében kerül színre. Tanulóinak és tanerőinek összprodukciójaként, sőt pedellusával is ugyancsak a pedellus szerepében, ugyancsak Balognak hála, aki a lehetőségek szerint mindenkit színpadon kívüli szerepében parancsol a színpadra, beleértve saját magát is: ekképpen is lesz belőle a debreceni kollégium kérlelhetetlen szigorúságú igazgatója. Néhány évvel azután már, semhogy anyánk a holland Heyersman halászdrámájában, a *Reményben* hajótörést szenvedett férjét és négy, szintén tengerbe fulladt fiát elvesztő öreg halászasszonyt alakít – kettőt közülük a dráma végén siratva el kétségbevonhatatlan sikerrel. Pedig valójában egy betegsége miatt visszalépő szereplő helyett áll be, első színpadi fellépéseként és némiképp a „hóhért akasztják” képletének jegyében, amiért, lévén leányfejjel, nyolc hónapos pesti tartózkodása idején lelkes színházba járó, az együttes előadásairól bizonyos hozzáértéssel mond véleményt; innen is a feltevés, hogy játszani tudna. És hát csakugyan: nem csupán napilapunkban, a *Magyar Szóban* éri dicséret, hanem egyik vidéki vendégszereplésük alkalmával annak a falusi bácsikának a részéről is, aki szerint „kegyetlenül jól játszott”. Mert a *Remény* minden idegen környezetet megjelenítő komorsága ellenére még falun is képes sikert aratni, énekes-táncos népszínművekhez szokott közönség előtt is tehát, lévén a szó igazi értelmében népdráma, egyszerű emberek tragédiája. Vendégszereplések egész sorát indítva el, s folytatódva azután is még, hogy anyám egy idő után kimarad a gárdából. Haláleset, édesapja, hitlenné válásom folyamatát akaratlanul elindító nagyapám halála miatt adva át a stafétabotot az egyik epizódszerep alakítójának, aki addigra már az ő szerepét is betéve megtanulhatta. Annyira is akár,

hogy a sűgóra is egyszer legyen csupán szüksége: amikor az előadás előtti pálinkázgatás folyományaképp az őrhelyét elhagyó Magyola Ilonka vállalkozik a helyzet megmentésére. Szakad is a verejtek róla, meséli később.

De azután anyám újra játszik. Egyebek mellett még a *Nórában* is, nem a címszerepet ugyan, hanem annak barátnőjét csak, igen, eseménytelen és szorongató hétköznapjaiban számára ez mindenekelőtt a kikapcsolódást jelenti, magát a szót is ezzel összefüggésben hallom tőle először. Pedig még egy kezdeti ellenállást is le kell neki győznie, mert apánknak eleinte nem tetszik, hogy „abba a bandába” jár, amelyről egy ideig még elismerni sem nagyon hajlandó, hogy mégsem nevezhető bandának. Mert . . . mert valahogy attól tartok, itt talán még az Écskán valaha kilencszáz holdnyi földbirtokot irányító tisztartó nagypapja nagytörvényűsége is benne motoszkál, rejtett hajszálgöyökér-rendszeren szivárogtatva át belőle egy keveset abból a kurtanemesien mokányos rártartiságból, amely a maga állítólagos (mert kutyabőrrel már nem igazolható) „ongvai és nádudvari Varga”-ságában képes volt ugyan hó- és unalomfedte hosszú téli éjszakákra városba menesztett szánokon hozatni ki a birtokra hozzá illő vendégeket cigánybandástul, előírásosan bele is bukva a tisztartóságot felváltó bérlői vállalkozásba, ámde egyik, váltóhamisításig „könyelmű” fiát a halálos ágyán sem engedni közel magához. Nem mintha apám ismerte volna ezt a nagypapját, ám azt, hogy a családi szájhagyomány szerint Becskereken és környékén ő viselt utolsóként zsinóros dolmányt, mégis bizonyos önérzettel meséli. Mindenesetre neki mintha éppen a fentiekkel összecsendülve imponálna Jókai Garamvölgyi Ádámja és az az egész passzív rezisztencia, ami ebben a regényalakban testesül meg, épp csak azt felejtí el, hogy Garamvölgyi uraiméknak volt hová visszavonulni. Ám ugyanezért tekint elismeréssel a „zentai intelligencia” begombolkozottságára is a háború befejeződése utáni első években, amit időnkénti rövid ott-tartózkodásaikor nem biztos, hogy helyesen mér föl, alighanem emiatt is ítéli meg úgy, hogy zentai felléptekor régi ismerősei „bojkottálták” anyámat, aki eme megállapításától nagyon meg is bántódik. Mindenesetre, ha a *Reményt* nem éppen Sanyi bácsi rendezí, elképzelhető, hogy apám elejét veszi anyám egyesek szemében kissé különös kilengésének. Mivel erre mégsem mindenki tekint osztatlan megértéssel, némelyek közülük éppen miattam, mondván, hogy nincsen elég baja így is szegénynek, mintha leginkább azt nem

értenék, hogy hát épp ezért . . . Alkalmasint azonban mintha még egyre inkább hitébe és erkölcsébe gubózó nagynénem is bizonyos fenntartásra lenne hajlamos világiasabb hűgával szemben. Sokkal inkább elvi alapon, mint Ómamánk, aki jobbára csak a gyakran szegényes környezetben játszódó darabokat kifogásolja. Ám amikor Zilahy *Zenebohócok*jában anyám még tolószékbe is kerül, méghozzá más ilyen alkalmatosság híján épp az enyémben, jó előre kijelenti, hogy nem hajlandó az előadást megnézni. Amit én ezúttal az első sor székeinek egyikéről tekintek meg, kivételesen, mivel rendszerint a kerekeimen szoktam maradni. Oldalt, közvetlenül a színpad mellett, olyképpen, hogy tenyeremet akár annak peremére is tehetem, néminemű alulnézetre is rákényszerültem. Néha meg olyasmit is érzekelve, amit a szereplők nem szántak a közönségnek. „Lassabban, b . . . d meg”, szisszen föl egyszer közvetlen közelemben az őt ért karcolástól az egyik szereplő, amikor társa egy lovagi páncél leeresztett rostélyú sisakját veszi le róla, épp csak általam hallhatóan, vagyis a szemérmes kipontozásnak megfelelően. Ellentétben azzal, ami fennhangon hangzik el Zilahy (már megint!) *A szűz és a gödölyéjének* egyik előadásán, de csupán átmeséltem jutva fülemhez. „Én marhákkal nem mosatok lovat!”, kiáltja ugyanis felháborodva a telefonba a darab egyik, frizurájára kényes hölgyszereplője, utólag cserélve ki a „marhát” a szöveg szerinti „ló”-ra, mintha bizony nem lenne mindegy marhákkal vagy lovakkal hajtatni . . . Úgyhogy anyám időnkénti színpadra lépései az én számomra nem annyira kikapcsolódást jelentenek, mint inkább „bekapcsolódást”, egyfajta kitekintést, vagy éppen „betekintést” egy másik világba, attól függően, honnan is nézzük. A maga nemében örömet is tehát, hogyha úgy vesszük; eltekintve attól, hogy ilyenformán heti két-három alkalommal Ómamánkra hárul esti „lerendezésem”. Mivel a próbák este vannak, nyolctól tízig, de olykor tizenegyig is elhúzódnak, ennek ellenére öcsémnel néha mi is ott vagyunk. Bár az esetek többségében otthon, sőt ágyban is, mire anyánk hazaérkezik. Egy alkalommal az őt hazakísérő és rövid időre be is térő Balogh igazgató és neje társaságában; a házaspár meglehetősen hangos, amiért is mindössze pillanatokra felébredő, de a hangokat azért felismerő öcsém másnap kissé vonakodik elhinni: igazgatója odaát a másik szobában nem énekel lelkesen és nagy hangon szerb partizándalokat Tito marsallról. Főzés közbeni konyhai szereptanulásaihoz anyámnak különben gyakran végszavazok is, alighanem ezzel összefüggésben is szokva hozzá drámai

szövegek olvasásához. Mivel nem csupán azokat a darabokat olvasom el, amelyekben ő játszik, hanem azokat is, amelyekben a felkínált szerepet (mindig nagyon tudva, mi felel meg habitusának, s mi nem) nem fogadja el, vagy amelyek az együttes műsorán már eleve nélküle szerepelnek, illetve szerepelnének, ötletként merülve föl csak, de valamilyen okból később elvetve. Ekképp olvashatok hát Ibsent, Gorkijt és Nušičot, Zilahyt, Zilahyt és Zilahyt, Bródyt és Hunyadi Sándort, Molnárt, Földes Imrét, Indig Ottót, Lengyel Menyhértet. Na meg Csepreghy Ferenc *Piros bugyellárisát*, egyedüli népszínműként a hozzám eljutottak sorában. Nem mintha ilyen nem szerepelt volna több is az együttes műsorán, s nem néztem volna meg őket, igaz ugyan, hogy mind kevesebb lelkesedéssel. Nem holmi sznobizmusból, hanem amiért a színpadon látottaktól én a valóság meghosszabbítását vártam volna el, mindannak látását és hallását, amit közvetlenül nem láthatok és hallhatok, hála a színpadkép hiányzó elülső falának bepillantást a szereplők szobájába, azzal, hogy itt lehetőleg minden úgy játszódjék le, ahogy az a „valóságban” történik, amiért is azt a darabot tartottam jónak, ami annak a valóságképnek felelt meg, ami jórészt éppen az irodalom nyomán kezdett bennem kialakulni. Ám azért a valóságról egy valamit mégis csak tudtam: nem jellemző rá, hogy a benne élők „csak úgy ok nélkül” és egyik pillanatról a másikra dalra fakadnak és táncra perdülnek. De hát a közönség nagy része mégiscsak ezt szerette, példának okáért Szigligeti *Csikósát*, ami azért mindenképpen dráma a maga nemében, vagy a talán soha nem is tudtam kicsoda *Cigány Pannáját*, ami viszont giccs a javából. Vagy éppen a két háború közötti dzsesszkorszak zenés vígjátékait, gyakran egy szál zongora, máskor viszont Karácsonyi tamburásainak kíséretével. Ám azért a *János vitéz*hez, amint korábban már utaltam is rá, egy kis zenekar is összeállt, jelentősen hozzájárulva a sikerhez.

(Folytatjuk)

TARI ISTVÁN VERSEI

HÉJAD RÜCSKÉN

Sutyorogva szemerkélek újra
az elúszó
nyárutó árnyjátékát megunva –
és lecsurgok
a dörrenésre összerezzenő
üvegeken;
permetezem az erjedt levegő
oly eleven
zászlaját, mely csattogó lepedő,
ha lengetem;
csiklandom az elhízott temető
türelmesen
váró, megnyílni mindig kész testét.
Húséged, ó! –
e peremre szorult, kiégett lét
elragadó
ajándéka: versemben a múzsa!
Beléd bújok:
túlcsorduló őszibarack húsa
a Te húsod,
bordó magját nyelvemmel forgatom.

Szemerkélek . . .
 Csontos héjad rücskén a száalom
 keserédes.

VALAKIK MINDIG

Valakik mindig eltakarítják
 a távozók hátrahagyott mocskát:
 jelenünk legjobb ismerői ők.
 Valakik mindig rendet tesznek a
 szolgálattelkek szörnyű tobzódása
 után, melyben taposóaknáként
 robbantak a szavak s indulatok.
 Valakik mindig föltörlik a vért,
 úgy, hogy a játszmák színtere ragyog,
 mint az ég, melyet csak kölcsönbe kért
 egy szem. Az a szertelen szem vagyok:
 szóródom, akár a megőszült mák . . .
 Valakik mindig eltakarítják
 a távozók hátrahagyott mocskát,
 mert megérkezhetnek az új idők:
 jelenünk legjobb bitorlói ők.

TÖBB SÖTÉTSÉGET!

Hatvanwattos kiégett villanykörte
 váltotta föl nálad a stoppolófa
 gombáját; áttetsző kopások bolyha
 ragad szálakat borzoló öledbe.

Azt mondod: „Vérlázító kerti törpe
 a remény!” – Gipszkezet tördeli, szóra
 se méltat, darazsat zúgat régóta,
 mint fűben szétrobbant, levedző körte –

most húroz föl üvegen zörgő körme.
 Tűszúrással szisszenő ujjak tömpe
 árnya szövi be a hiányt dönögve.

Ittlétünk agyonmosott zokniját
 húznád a fákra, húznád lám, a földre,
 mely több, még több sötétségért kiált.

GOMOLYGÓ FÜST VATTACSOMÓIVAL

Levert zománcú tál, melyet kinyal
 a hűség, világol a fagy fogat
 csikordító havában. Mennyi fal,
 szögesdrót, félreértett mozdulat

vette körül kéregként az ital
 szeszes fényében büntudatodat!
 Gomolygó füst vattacsomóival
 a vereség ide-oda tolat.

Poros, vastag hanglemezek fakó
 nyekergésénél elcsattant pofon
 a dicső múlt. Tölcséres gramofon

forog surrogva: másnapos hajó.
 Mint víg, újévi képeslapokon
 úgy áll ott kinn, fák ágain a hó.

MELEGÍT AZ UNDOR

„Sötét volt, mint egy fasírtban.”
 (Hajnóczy P.)

Ahonnán betonba öntött nyomával
 elindult, csupán oda térhetett
 vissza a merénylet: dögbüze rávall.
 Naplopásukért ölni képesek
 a restek – száll profán dalként s pofán nyal
 levonható tanulságok helyett
 a köd. Hullik az ékezet s a hó
 oltárán vár az önkéntes bakó.
 Ahogyan összegyűrtem a papírt,

úgy gyúrte össze arcotokat az
 égett emberhúsból gyártott fasírt;
 a hullákat sodró folyószakasz,
 melyre a bűn puffadt jeleket írt.
 Az élet itt lám, egy ravasz arasz –
 s ez nem hír, vaktában kilőtt golyó,
 csak sütőben sercegő csecsszopó.

Forró sütőben sülő csecsemő,
 síró, aláaknázott kisbabák!
 Kivégzést mímelő, emberevő
 haramiákon csillámlik a nyák.
 Rákként megnő a hibbant agyvelő,
 nyög az állatoknak szülő anyák
 kúrusa: átnedvesedik a vászon.
 Az undor melegít, annyira fázom.

EGY LAPÁT PARÁZS

Jég lakkozta palást, kéreg a téli táj . . .
 Páncéljára fagyott csipke, vitézkötés
 szikrázó ropogásán
 egy helyben topog ó! az út,

mely hozzám vezet el Téged a zúzmarás,
 áttetsző, üveges hajkoronákon át.

Deres tülevelek közt
 botorkálsz, dideregve jössz,

hogy ismét magadon fölmelegíts. Fagyos
 orcám járja csak át újra a szárnyalás
 őrült szívdobogását
 izzító, gyönyörű varázs.

Egy lapát parazsat szór be a rég kihűlt
 vaskályhába: ma így gyújt be az éledő,
 avított vágyakozás, mely
 pattogó tüzeket vidít,

kulcsra zárja a szó nagykapuját, amíg
 némán gondol a sok hígvelejúre, kik
 üvöltözve keresték
 büszkeségük. A háborút.

RITMUSA RÁD VÁR

Verebek szárnyzuhogását kelti az éhség,
 anyanyelvén csipegetné szája jutalmát;
 szeme csöpp tükre ha villan: halk dara-zörgést
 perget a kóró.

Hamuval szórom a járdát, cirmos a lábnyom;
 lehelet fellege zúdul, fejszecsapások
 zuhogó sátra a fészker – szót hasogatva
 fújtat a mondat.

Tüzelek . . . Téli imádság csap föl a fából,
 paraszán izzik a hangsúly. Pattog a gyújtós,
 kitörő sóhaja lángol: táncokat ingat,
 nyaldos a nyelve.

Odakünn nyúlik a jégcsap, s orgonasípok
 aranyos törzse világol. Drágakövekként
 vacogó fényeket áraszt ablakom érdes,
 furcsa virága.

A talányt átmelegítő forma fegyelmét
 követeld! Az szabadít föl, ritmusa Rád vár,
 Gyönyörűségem, létet sokszorozó, vad
 szívdobogással.

MOLNÁR RÓZSA KÉT VERSE

VÉGZET

A végeláthatatlanság
csönd-éjszakáján
kedvetlen királyok
váltakorok koronát.

Éj-palástnak
súlytalan szárnyán
kompromisszumot
köt a két barát:

sötétté folyik a fény,
hogy ellenének adja lányát.
Aztán az ördög elrepül.
Az angyal leteszi szárnyát.

Fegyvert fognak
vagy kezet nyújtanak?
Az eredmény mindig
ugyanaz marad:

csillagkönyveket
bugyog Isten . . .
aztán letörli őket.

ISTEN SZEMÉBEN

A nagyszemű mindenségben
bogárfájdalmú a lét,
forog, bukdácsol, fuldoklik,
önmagát marja szét.

Ködfátylakkal úsznak
Orion-, Tejút fények
örök Értelem alagútján
az Istenlátta képnek.

Szemek néznek vissza
riadtan a mindenségre.
Gyertyalángok, tüzek,
lábak, térdepelve.

A végtelen ráncos szemét
végessé húzza az idő.
Úszunk. Vergődünk.
Vagyunk én, te . . . ti s ő.

BÓKA MÁRIA KÉT VERSE

VERS

Nem pacsirták,
nem fecskék –
sirályok
vérebek

Nem feketék,
nem fehérek,
emberek –
emberek?

Nem sirályok,
nem pacsirták,
vérebek –
vérebek?

Palics, 1996. augusztus

ÁLOMÚZŐ

Talán csak álom,
hogyan létezem –
elhaló suttogásom
érvénytelen.

Hogy szándékom
faképnél hagyott,
hogyan nem találom
meg a holnapot.

A rétegeződés,
hogyan nem oszlik el,
sem nappal,
sem éjjel.

Talán csak álom
ez az állapot,
hogyan vállalom;
a holnapot.

Talán csak álom,
és ha mégsem –
mért nem vállalom,
hogyan véget érjen?

Palics, 1996. szeptember

B. HORVÁTH ISTVÁN VERSEI

REMÉNY

Amikor vége mindennek,
akkor kezdődik a semmi;
és amikor a semminek is vége,
abból még lehet valami.

NEGYVENKÉT BETŰ

Állunk a télben, élve:
embertelenül emberré ítélve.

ELTOLÓDÁS

Mert korán érkezett –
lekéste a jövőt!

SZIMBA KUTYA = PIPAMOCSONK

Eboltásra vittem
a még alig-kutyát.
Kóc-csöpp, szőrpamacs:
farok, lábak, s fej rajta.
A szúrás álmában
érte a kis butát,
nem érezhetett semmit.
„Na, milyen fajta”? –
kérdezte az állatorvos.
Rávágtam: „korcs”.
Éreztem e lekicsinylő
szó nem elég.
„De uram! Ne mondjon
ilyent!” – kérte ki morc
tekintettel az eb-gyógyász –
„Ez keverék!”

„Az anyja német juhász” –
zavartan mondtam.
Csillant az orvos,
arcán moccan egy szeplő.
Kutyám kezemben vigyázva,
félve fogtam.
„Az apja . . . lehet,
bemászott a kéményseprő.”
„Nahát!” – csodálkozott,
nevetett – „Gondolja,
azért lett fekete?”
„Igen.” (Most megnyerem
kegyét kutyám számára,
ne legyen gondja.)
S valami meleg izével
telt tenyerem.

Mostanra nagy kutya,
házunk hangos őre.
Ugrik, ugat minden
mozdulatra, jelre.
Pipamocsok! Kétéves.
Igaz – jövőre.
Maradék és táp
tömi hasát degeszre.
Mellső lábával
ablaknak támaszkodik,
les bennünket vagy a tévét,
nyüssít, ásít.
Gödrot ás a kertben,
ugrál, ágaskodik;
és ürülékével
mindent elaknásít.

Felhívja magára
a szétszórt figyelmet.
Követeli: foglalkozunk
vele négyen.
Kutyamód kényszerít
ránk emberi elvet:
ha nem kapna enni,
az lesz majd a szégyen!
Most, hogy szegényedünk,
s ez senkit nem hat meg,
dolgainknak nincs
iránya, medre, partja.
E nagy fene szabadságban
bocsássa meg
kutyám, hogy gazdája
láncra kötve tartja!

DALSZERŰ DARABOK

Z S U Z S A N N A G A H S E

I.

A Haller-hegyek lábánál hó esett, borzalmas. Valószínűleg a vidéket már régóta fehérség borítja, és maga az ég is fehér és csendes, Drágám. Többé madár sem dalol már panaszkodva. Az emberek figyelmetlenek; mesélték, egyszerűen a szemembe mondták, hogy te ott, a hóban, az egészen fehér hegyek lábánál, karodat törted. És akkor magam elé kellett képzelnem, hogy fekszel a hóban, az Égbe kiáltottam, mert te a hóban fekszel, tudtam, hogy lassan fölemelkedsz, meggémberedett, nedves vállad visszaejtéd, nem röpköd madár a közelben, semmi, csöndben jönnek feléd az emberek, és fölemelnek, elvisznek, téged, Angyalom, törött karoddal. Mi lesz ezután? Hogyan fogsz már átölelni? Látod, Drágám, ezért aztán soha többé nem leszek a tiéd.

II.

Weberék ablaka tele van rózsákkal, aligha tudna bárki is a házba belátni. Majdhogynem csak piros rózsák: lógnak lefelé, kapaszkodnak a magasba, tekeregnek szár a száron, és néhány fehér rózsza is pompázik közöttük. Weberék ablakát teljesen beárnyékolják a hűvös virágok, a házba senki sem láthat be, és ki sem láthat senki sem.

Ennek azonban oka van. A rózsák nemcsak úgy ukk-mukk-fukk nőnek, kapaszkodnak, burjánzanak; és micsoda színek! Piros: ez még ezer különböző színt jelent, melyek között a barna Peter ki-be járkal, eltűnik mögöttük, feltűnik, újra elmegy az ablak mellett, arcát alig lehet látni, mikor a pompázó rózsák között gyorsan ellopódzik, és eltűnik mögöttük, senki sem láthat a rózsákon át a házba; és hogy illatoznak!

Illatoznak a rózsák, és valaki a virágok alá fekszik, elment az esze, hogy Peter után leskelődjék; hiába fekszik a rózsák alatt, nem látja, nem látja, milyen vadul nőnek és eltakarják az ablakot, és ő maga, aki sietősen ki-és bejárkal, csak annyit mond: nem lehet belátni, és: Hogy illatoznak!

III.

Látod, jó Anyám, miért hoztál a világra, drága jó Anyám, mire való ez a hosszú élet a maga hosszúságában, zavaros, áradó nagyságában, szélességében, távolságában: elárulod nekem, meddig terjedhet egy élet, és meddig tágul haszontalanul; már minden szerencsétlenség alkalmával szívem a torkomig ugrik, olyannyira, hogy teli torokból kell zokognom, olyan tisztán és magasan, hogy hangom széles ívben zúzódik szét. Legalább megkérdeztél volna, vagy minden kérdés nélkül, mindjárt az elején a Tiszába vetettél volna, a gyors Tiszába; a folyó magával ragadott volna, egyszerű utazás lett volna a jeges Dunába, és soha nem kellett volna átélnem, hogyan fordul el tőlem valaki; a Tiszába kellett volna dobnod, ami aztán gyorsan a jeges Dunába vitt volna, vakon ömlöttem volna a hullámokkal a Dunába, és nem kellett volna megélnem, hogy valaki, egyetlenegy valaki hirtelen fáradtan és unottan elfordul tőlem, most azonban ez az élet, a maga hosszúságával, ez a végtelen hosszú élet előttem van, kiterítve; batyu lettem volna kezdetben, és te, a folyóparton, a Tiszába dobtál volna, integettéll volna utánam, én, a vízben szememet becsukva azt gondoltam volna, hogy mostantól kezdve senki sem hagyhat el, és éreztem volna a gyors, hosszú utat a Dunáig, hirtelen megérkeztem volna a jégtáblák közé, még a tavasz betörése előtt, vakon fulladtam volna a habokba, amíg azok tovább sodortak volna, a fél világon át, így jobb lett volna.

IV.

Huszonnégy férfi járkál az utcán
türelmetlenül tekinget a lányok után
türelmetlenül fütyörészik utcahosszat
és
senki sem ismeri azokat.

V.

Vörös, vörös, semmi más, csak vörös. Odaát a falban van egy szög, rozsdavörös, régi, görbe és sötét, nem erre a színre gondolok, hanem a pipacsra, a vérre, a legközönségesebb szegfűre, vagy egy fényes almára, ami tűzgolyóként felröppen. A tiszta értelemből csak a Vörös jöhet létre. Ha a Föld egészen kiszárad, kérge felgyűrődik és hamarosan elhomokosodik, akkor futáskor annyira felkavarjuk a homokot, hogy többé már sírni sem tudunk, nevetés száll majd a porral a lassú, tágas sivatag fölött, már pusztá és ragyogóan színtelen, és egyszer csak előtűnik egy kis piros ajak, egy felejthetetlen kis ajak, paradicsom és a vérző szív; egy fa-, egy gipszszív az oltár felett: Nézd a szerény pirosat, mikor cseresznyével a nyár betör. A cseresznye az első, a paradicsom a második mennyország, s közöttük a szótlán pipacsok, és végül összetörik a szív; a szív azonban a fő megjelenítő, amiben minden cinóber benne foglaltatik.

A falban van egy rozsdás szög, arra akasztom a csizmát, az ingemet és a szoknyámat, amit előzőleg kifordítok, de a zsebekben semmi sincs; arra a szögre akasztom minden napom legjobb és legrosszabb hangulatát, földobom rá a heteket és az éveket, szeretnék már elmenni, de mintha csoda történt volna: éppen csak visszapillantok, s a sok szürkeség között újra megtalálom: az én vörösemet.

VI.

A kapu alatt, a kapu mellett,
a kapu mögött
állok.

Szárnyas fakapuk, a faszárnyak kétszer olyan
szélesre tárulnak és bevezetnek
a nem tudom hova,
a kapu mögött, a kapu mellett, a kapu alatt várok és mászkálok az
egyetlen nyílegyenes utcán, bezárt kapuk egész során, amíg egy napon
aztán pej lovamra fel nem hágnak, és galoppban a szárnyas kapuig
ugratok, akkor a faszárnyak kétszer olyan szélesre tárulnak, és én úgy
lovagolok be a kertbe, mint a legvidámabb vendég. Lenne csak egy
pejkóm!

Némely fa vár az utcán, mellettük virág. Kutak állnak körülöttük némán.
De az, amit én várok, a kapuk mögött található, és a szárnyas ajtók
mögött.

VII.

A császár úrnak vagy egy udvara, mely fényesre csiszolt kövekkel van
kikövezve. Az összes követ el fogom hordani, mert nem tudom fölfogni,
mire használhatják őket. Hát igen, lehetne csiszolni és mosni, és ragyog-
nának, én meg mezítláb sétálnék rajtuk, kezemben cipőmmel, a császár
úr meg az ablakból nézne le rám. És én akkor cipőmet, mely örökre
megmarad, magasan elébe tartanám.
És aztán?

Nem, jobb lesz, ha elhordom a köveket.
A császári udvart fölszántom, mélyen a földjébe vetem az ország siral-
masan szálnalmas szenvedését, hogy a fenség az év folyamán megtud-
hassa, milyen termés nő a szívekben.

De a vetést nem akarták látni. Ezért aztán elhagytam a híres kis országot. Tétován indultam el, félúton még visszanéztem, és délben és este a levegőt, melyet lélegeztem, ízlelgettem; alig tudtam lenyelni. De voltak csillagok, és én dalolva álltam meg az út szélén.

VIII.

Alkonyul, már alkonyul, látod, már el is alszol,
elringat a nyári láz, mire itt az éjszaka, aludj
csak tovább;
állj, ugorj fel, rohanjunk Keletnek, oda, hol a lángok röpködnek, me-
zítláb az erdőn át, és forogjunk és forogjunk, míg csak össze nem esünk;
alkonyul, már alkonyul, látod, már el is alszol,
állj, ugorj fel, rohanjunk Keletnek, és zuhanunk, zuhanunk, nemsokára
nyári lázban égünk.

IX.

A tó, ez az egyetlen itt található tó már majdhogynem tenger, és gyakran hirtelen sok, nagy hullámot vet, csak fejünket kell mélyen a vízre hajtanunk, hogy hatalmas kiterjedésében elmerüljünk, erre evez ladikján egy halászfű, fönn a vízen, a szerencse elhagyta hálóját, mire ő meg jókedvét engedte szélnek rögvést, a szegény, éjszaka ez a tó, magától értetődően a sokszorosa annak, mint amekkorának napfénynél látni, és hihetetlenül sok hal található benne. És éppenséggel nem csodálkozhatunk el azon, ha délen, ott, ahol a part hajthatatlanul belenyúlik a tóba, úgy hogy annak ellenére, hogy vízirányt, tóirányt gázolunk, csak bokáig, legfeljebb térdig merülünk a hideg vízbe, tehát, ott délen aligha lehet halat fogni. Semmi más, csak homok a talpunk alatt. Emelt fővel szemléli valaki az északi partnál a hegyeket, csillogva úsznak a fényben, és odafönn a hullámokon, éjjel, evez a halászfű jókedv nélkül, majd gerince-roppantva lefekszik és már csak a fekete, túlságosan is nagy eget látja, lábával dühösen a csónak szélébe rúg, mert most mondott le az éjszakai fogásról.

Habár a tó nyüzsög a halaktól, északon, s ha vihar kerekedik, magasan felágaskodik az északi víz, és rázúdul a sima déli partra, a vidék egyetlen nagy taváról van szó, süpped a homok talpunk alatt, a hirtelen barna víz összecsap a fejünk felett, és könnyen alá is merülhetünk, mellesleg, akkor a déli partnál is vannak halak, míg az északi hegyek szemlélődnek.

X.

Ingerült voltam már reggel,
s még egy méh is a talpamba szúrt,
visszazuhanom az ágyba, és nevettem, de jaj,
a könnyek nem hullottak,
mi lesz a bánattal, bújtam a
nagy párnák közé, kinyújtva feküdtem a magas ágyban, míg a lányok a
szomszédos erdőben már régóta énekeltek, a tisztás fölött, a világos
erdőben ugrándoztak szertartásosan, hangokat hallattak, a legmagasab-
baktól zuhantak le a mélybe. Csütörtök volt, napfelkeltekor már a
folyónál volt a leány, hogy megmossa lábát, oldalt felkötötte szoknyáját,
elővigyázatosan a vízbe lépett, és mert senkitől, de valóban senkitől
nem kellett tartania, aki megleshetne volna, szemlélődésbe merült,
hosszan, lassan nézte a lábát, a lábát, hogyan áll a vízben, kora csütör-
tökön, csakhogy: Eközben kicsúszott kezéből a szappan, a víz utánaka-
pott, és gyorsan magával- és elragadta, úzte, hajtotta a szappandarabkát
a folyón lefelé, magába olvasztotta, míg én magasan, a vánkosok között
feküdtem, és míg szomszédom, a legközelebbi szomszédom a kapuban
állt. Míg fiatal férfi voltam, panaszkodott, éppen csak ki kellett lépnem
az utcára, keresztbe fontam a karom, fordultam egyet, kiáltottam egy
rövidet a világba, s már tudta is mindenki, ki vagyok. Amióta megháza-
sodtam, akár gyökeret is engedhetnék, ordíthatnék torkomszakadtából,
magamra sem ismerek, de az emberek, mindenesetre többé már figye-
lembe se vesznek.

Ekképp panaszkodott a szomszéd, Én meg még egy vánkost tettem
mögém, hogy ne kelljen együtt sírnom vele, és mert csaknem már
egyenesen ültem, lábamat néztem, amit nem szerettem volna látni, ezért
gyorsan behúnytam szememet. Ekkor váratlanul gazdasszonyom jutott
eszembe. Istenem, a gazdasszonyom, egy erkölcsös, derék, jó erőben

lévő asszony, még akkor is, ha olyan széles és nagy, mint a szomszédos erdő, és egyébként okos is. Nemrég festette és mázoltatta csárdáját tarkára, nos, a cimbalmos minden este hozzá jár cimbalmozni, és a kocsmárosné komolyan hiszi, hogy csakis ezért valaki a lányát feleségül veszi. A férje ezzel nem törődik. Bezárkózott a boroshordói közé, tökéletes magányában a kis kerek fahordókat dicséri, s eljegyzi magát egy jófajta borral. Jesszusom, micsoda bor érlelődik itt, nyöszörgi imbolyogva; néha tántorog érlelődő borocskája felé, s ilyenkor megesküszik, nem fog belőle inni, nem, mondja, ebből nem iszom, mert különben berúgok, majd bezörget a kocsmába, ahol a cimbalmos cimbalmán cimbalmozik, a gazdasszony titokban ajkába harap, és a lánya még mindig egyedül üldögél a sarokban.

Én, természetesen, a magas párnák között és kinyújtózkodva, mélyebbre már nem kerülhetek, mint ahogy fekszem, könnyen nevetetek az embereken, mint ahogy mindenben nevetethnék, ha akarnék, de mindekelőtt egyszer saját magamon.

Érik a szőlő, megmetszve görbedeznek a tőkék a bodros levelek alatt, két szegény parasztfiú szántani menne, de nincs kenyerük. Hagyma még akadna. Keserű vöröshagyma – siralmas lakoma, a köménymagocskák, melyeket zsebeikben összekaparnak, sem segítenek már. Ma minden rosszul végződik. Csütörtök van. Az a kicsúszott szappan, aligha kell még azt is, ennyi baj közepette, említenem, időközben elázott. És ami engem illet, egyáltalán nem a lábam, a méhszúrás, a pompásan díszített vánkások és takarók érdekelnek. A hideg padlón is éppen olyan szívesen kinyújtózkodnék, hogy a meztelen égbe bámulhassak. Ugyanezen ég alatt, az erdő szélén áll két hatalmas akácfa, az a két fa, melyek alatt anyám világra hozott. Egészen jól hangzik. Néha felvidít a gondolat, de ma fekete csütörtök van, így hiába ül öreg bácsikám ágyam mellé, hiába énekel a cigányokról, akiket elzavartak, hogy síromat kiássák, és a cigányasszony így férj nélkül, a sok purdé meg apa nélkül maradt. Jobb, ha becsukom szememet, mélyebbre már úgysem zuhanhatok, már fekszem; egy madár röppen hamarosan, csőrének egyetlen csípésével kicsippenti szívemet és felröppen vele, szívem szárnyakon repül az égben, és, míg végre megnyugszom, számára mindaz, amit eddig hiába próbáltam megelni, áttekinthetővé válik.

BATA János fordítása

AZ ÉSZAKI FAL (XII.)

Regény

DRAGAN VELIKIĆ

40.

Bécsben múltván napjait, reggelenként néha a belgrádi Olga nyomába szegődött gondolatban, amint a zsúfolt trolibuszon a Központi Könyvtárba igyekszik. Hallgatta a szipkaszortyogató uraság bölcsekedéseit, aki minden reggel kommentárt fűzött az újsághírekhez.

Olgának még három hónapja volt a szülésig. Március végén hosszú levél érkezett Boristól. És egy ismeretlen város illata a sorok között. Fokváros kékeszöld, írta, és annyira messze van a sárgálló pannon portengertől, Kelet-Európa csukaszürke felhőitől.

A város fölé a Tábla-hegy magasodik, ez egy hosszan kiterjedő fennsík, amely fölött sűrű felhők lógnak állandóan, mint valamilyen tertő, írta Boris. – A fennsík egyik végét az Ördög-csúcs, a másikat az Oroszlán-fej zárja le. Mint két órszem, úgy silbakolnak a város fölött. Mindennap, pontosan délben, a Signal Head-en eldőrdül az úgyú. A város a tenger partján terül el több tucat kilométer hosszan. Gardens, Tambourskloff, Zonebloom, Fredehock, Sipoint, Woodstock. Én az Obszervatórium negyedben lakom. Ez a szünyogok birodalma, mert a közelben folyik a Lizbeck nevű folyócska. Közvetlenül a parton épült a bolondokháza. Ott örökké csend honol, mintha egy élő lélek nem lakna benne. A Jóreménység-fok ötven mérföldre van innen.

Olga képzeletben bejárta mindezeket az ismeretlen utcákat, egy szempillantás alatt precíz képet alkotott magának a dombra felkapaszkodó zsákcáráról. A fehér csíkozású, sűrke téglaházakra gyakori londoni tartózkodása nyomán ismert rá, úgyhogy az a negyed, ahol Boris lakott, a londoni Holland Parc környéki utcák képét öltötte fel, ahol Olga vakációzott annak idején.

Ámde bármennyire fürkészte is gondolatban azt a távoli pontot, mely mostanra Boris életének színpada lett, Olgának mégsem sikerült felidéznie Cape Town színeit.

A messzeség bátrabbakká tesz bennünket, írta Boris. – De ezek egy víz alatti világ benyomásai, azé a mesterséges tóé, amely annyira lenyűgöz téged. Csak hát hihetek-e abban, amit ezek a víz alatti harangok kongatnak? Mért nem zúgtak fel otthon, a teraszomon? Most, így, olyan messze van minden, hogy még a közvetlen közelmúlt is kész herbárium. Ó, igen, te vagy a legritkább növény ebben a gyűjteményben. Remélem, A víz alatti város helyet kapott lakásod valamelyik falán, és hogy egyszer talán befejezem azt a képet.

Azonnal válaszolt Borisnak, részletesen leírta a helyeket, amelyeket valaha a judenplatzi órák után bejártak. A levél végén, csupán egyetlen mondatban, elárulta a nagy újságot, hogy áldott állapotban van, s utána lesietett a Gumpendorfer utcai postára. Amikor kinyitotta a postaládát, a *Književna reč* legújabb száma fordult ki belőle. Táskájába gyűrte az újságot, és a Matrozenskassén lefelé a Gürtel felé indult. Ez az újsággöngyöleg egyszerűen melengető közelségbe hozta Belgrádot, s Olga érezte, miként olvadoznak a szilárd támpillérei annak a színpadnak, melyet oly szívósan építgetett kilenc teljes hónap alatt. Feladta a levelet, majd fölszállt az 57/A vonalon közlekedő buszra. A Gumpendorfer utca másik végén, a Sperl Café közelében szállt le.

A kora délutáni órákban a kávézó úgyszólván üres volt. Rendelt egy kapucínert, és rituálisan szélesre nyitotta a *Književna reč*et. Lassan, kényelmesen lapozott, belemélyedt egy-egy lábjegyzetbe, és megállapította, hogy ez a szám, bizony, több órás, kellemes olvasgatást nyújt majd. Hazafelé menet azonban, miután eldöntötte, hogy gyalogszerrel teszi meg az utat, szembesülése egy világgal, amely csupán tízórányi vonatozásra tőle továbbra is létezik, ásitó ürességet hagyott maga után. Mert az az Olga, aki továbbra is zsúfolt trolin járt be a Központi Könyvtárba minden reggel, azon a délutánon egy másfajta valóság körvonalalaival kecsegtette ott, a Sperl Cafében. Kezét gépiesen a hasára tette azt kérdezve magában, hogy az anyai ösztönből van-e őbenne egy szikrányi is?

Amikor pedig Andrej a vacsora után az asztalkendővel megtörölte a száját, majd mutatóujjával az akkoriban olvasott tankönyvre csapva kijelentette, hogy fáradt, Olga sírva fakadt. A férfi kimerültségében képtelen volt azonnal reagálni. Megvárta, amíg a zokogás csillapodik, s akkor tenyerével rásimult a nő tarkójára. Olga ráemelte síró arcát Andrejre, majd mindkét kezével leszorította férje kezfejét.

Üres vagyok, és félek, szólt Olga. – Mintha talán nem tudnék belenyugodni a rám váró szerephez? A bennem levő összes Olgák elégedettebbek, mint az, amelyik Bécsben él. Hogy magyarázzam meg neked? Meg tudnád érteni?

Értem, hogyne érteném, nyugtatgatta Andrej.

Ma, ugye, nem kapcsoljuk be a tévét? Azt akarom, hogy beszéljessünk. Főzők egy teát.

Olga elnevette magát, mert Dmitrij hangja az ismert áriát fújva éppen abban a pillanatban hatolt át a falakon.

Éjfél előtt pedig, már az ágyban, amikor Andrej gyöngédségei megszabadították magányos óráinak kínzó lerakódásaitól, Olga fölült, és a falhoz tornyozta a párnát.

Valamit fel szeretnék olvasni neked.

Szélesre tárta a *Knjizevna rečet*. Andrej sunyítva próbálta elleplezni álmos tekintetét.

Rövid, holnap majd olvasd el az egész szöveget, én meg most csak egy pár mondatot. Tudod, izgalmasnak érzem, hogy ezt éppen ezek között a falak között olvasom, amelyek a néhaiak hangját őrizve bizonyosan emlékeznek erre az eseményre, arra az emberre, akinek a szavait felolvasom.

Andrej most már nem titkolta kíváncsiságát. A néhai, halott emberek hangja, ez tetszett. Igen, az ő hangjuk, kettejük hangja is barázdát hagy majd a tükörben, amelyben már hónapok óta cikázik a testük.

Figyelj, mondta Olga, és jelentőségteljesen felvonta a szemöldökét.

Olga lassan, tagoltan olvasott, és Andrej hallgatta a szavakat, amelyek pókhálós zugokba vitték őt, a pókhálóba, melyekből olyan bőven terem idegenben. Ez a pókháló lüktet mindazoknak a kísérteteknek a leheletében, akik a lélek terhét teszik. A Gürtel túloldalán pedig, annyira közel a lakásukhoz, ott húzódik a Klementinengasse.

Add csak, mi ez? – kérdezte Andrej, s kinyújtotta a karját.

Várj. Ezek a szavak talán másképpen hangzanának Pavle bácsi szobájában, de itt, ezek között a falak között?!

S Andrej megkereste szemével azt a szövegrészt, ahová a széles margótt szorongatva Olga rábökött.

Szerettem volna a mások életét is élni. Tengerész szerettem volna lenni egy Brazíliába tartó kis hajón. Szerettem volna bölcs remete lenni a Himalája ormai között, csapszék tulajdonosa valamely kikötőben, ahol a víz fölött a nap meg hajókürtök ébresztenének reggelente. Szeretném, ha most gyerekm szülnéne.

S mielőtt Andrej megkísérelte volna, hogy félretolja Olga kezét a szöveg címéről, amaz elrántotta és az ágy mellé, a padlóra söpörte az újságot.

Találd ki, ki írta?

Fáradt vagyok. Valami költő?

Olga elnevette magát. – Nem volt költő.

Ebben az évszázadban élt?

Ebben.

Él még?

Nem.

Fáradt vagyok. Nem tudom.

Akkor aludj. Majd megmondom holnap.
Andrej a falnak fordult, s maga alá gyűrte a párnát.
Nem vagy kíváncsi? – kérdezte Olga, miközben elkattintotta az éjjeli lámpát.
De igen. Csak éppen kibírom reggelig.
Ezeket a sorokat egy börtön falára írták.
Lehet, hogy egyedül ott vannak igazán messzeségek, szólt álmos hangon Andrej. – No, és hol az a fal?
A terezini várbörtön északi szárnyában, válaszolta Olga.

41.

Azoknak az éjszakáknak az egyikén volt ez, amikor reggel felé már eltévesztette, milyen rendben kell sorra járni az óvárosi trattoriákat, s amikor ködösödő szemmel már alig-alig látta az épületek körvonalait. Ebben a homályban azonban annál élesebben rajzolódott ki egy másik, régen idemásvolt város, a vámövezet és a csatornapart, az O'Connell utca meg a Liffey meredek rakpartja, a Phoenix-park meg a Glassnevin temető, a Sandiement strandjai, a Martello torony meg a Braitől Dolkey és Killiney felé húzódó, végeláthatatlan tengerparti főveny.

Miután pedig, mint a szivacs, megszívta magát új képekkel, benyomásokkal, melyek a kontinensen töltött évek során rakódtak le benne attól fogva, hogy a világnak ez isten háta mögötti zugába, Isztriába vetődött, amidőn a pólai hullámtörő gát fölött megpillantotta a Galambdúcot, majd egymás után váltogatva a hideg tengerparti lakásokat, beletörődött a költözködések végtelen sorába, James átengedte magát a hullámok csacsogásának, annak a zenének, melyet akkor is hallott, mielőtt csontos ujjával megérintette volna a gitár húrjait. Mintha a lelke lett volna az óceán, amely elborítja Dublin örökkévaló makettjét.

Elofvasta Vilfan úr verseit, s a tettes már kora délután megjelent a trieszti kikötő egyik kávézójában. A szeparében lehorgonyozva várta, hogy a Berlitziskola tanára, aki után bomoltak a triesztiiek, megérkezzen. James, véka alá rejtve undorát, válogatott szavakkal közölte benyomásait a versekről.

Az ön lepkéi színpompásak, de sohasem voltak lárvák, Vilfan úr.

Vilfan úr pedig, lévén, hogy meg volt elégedve a hasonlattal, nem értette meg, mit mondott valójában James, és hosszú történetbe fogott, amire James, részegnek tetteve magát, udvariatlanul oda se figyelt. Részeg viszont majd csak reggel felé lesz. Méghozzá nem is a bortól, hanem a szőzöntől. Hajnalban, valamiképpen eltávolodott füllel, mintegy messziről hallgatva saját lépteinek

visszhangját a trieszti óváros szűk sikátoraiban, James a Piazza Viccón levő lakása felé húzta a zsákmánnyal teli hálót.

Vilfan úr viaszhalovány versei (ámbar azért szerzőjünkben élt annyi kétely, hogy nyomdagépein sohase öntse ólombetűkbe zöngeméneit) ki tudja, hány-szorosan fonták körül a földgolyót, akárcsak a karácsonyfát díszítő szerpentinek végtelen papírcsíkjai, melyek élettartama ott, a kandalló meg az ősök hallgatag arcképcsarnokának tőszomszédságában, azonos a sötétzöld túlevelek, a kivénhedt fák alatt leülepedett sárga por élettartamával.

Én is író voltam valamikor, hajtogatta James kaptos hangon a park homályában sötétlő szoborhoz fordulva. Ettől a mondatától, annak az egyetlen trieszti polgárnak a mondatától elragadtatva, akit tisztelt, James megállapodott a riván, s egy ideig elhallgatta a matrózok cserfelését az egyik vitorlás hajón.

Aztán siető léptekkel hazafelé vette útját, s amikor a matrózok hangját elnyelte a távolság, beleremegett, mert földidzte azt az órát, amidőn a hajó a Liffey tükrén a nyílt tenger felé siklik.

Fürdőkabinok sora, a Villa Venezianiban, a Shervolán lakozó Schmitz úrasszony néma elődeiként. A Castropol utca csigamenete. Az a rés Kozlovic doktor fémmaszkján. Vilfan, a nyomdász porcelánlepkéi. Meg az a sánta lány egy alkonyati órán a Castell bástyáinak tövében.

A hideg novemberi éjszakában a Piazza Vicco kihalt.

A falépcső nyikorog a léptei alatt, ugyanígy nyöszörgött a hajdani kapitány, Canaruto asszonyságnak, a lakásadónőjük távoli ősének léptei alatt is. Ahhoz, hogy kihajózzon, megfelel a külvárosi csapszék is, az alacsony mennyezet, mely úgyszéltávolodik a lobogó gyertyafényben. A sötét tó fenekén az álom anygala húzza hálóját.

Majd száz év múlva, mondta Marthe Koppeansnak.

Tavaly nyáron várta Triesztbe, amikor Nóra világra hozta Luciát. S amikor a forróságban elolvadt a trieszti parkok hűvöse.

Vilfan úr porcelánlepkéi puhán landoltak a széles bejárati ajtón. James halkan megfordította a kulcsot a zárban. Az előszobában petróleumlámpa égett. Undorral kerülte meg az asztalkát, amelyen a kifizetetlen számlákat tartalmazó fadoboz hevert.

Vilfan, suttogta. Úgyes ujjak esztétikája, melyek selyem écharpe-ot rejtegető celofáncsomagolást bontogatnak, a kéz biztos mozdulata, mely tévedhetetlenül megtalálja a poharat valamely trieszti civis jól fűtött villájának kristályrengetegében. Illatozó likőr gyűszűnyi pohárkában. Fűvek, jóddal, birkák sűrű hűgával és napsugárral hizlalt fűvek. Szájak, melyekről felszáradt a Karszthegységi dajkák teje. Fejkendős, terebélyes asszonyságok, akiknek fehérsége csak éjszakánként, gyertyafényben villan elő, míg duzzadt csecsre emlékeztető, vastag ujjakkal reszketeg hasukon dobolnak. A padlón nedvességfoltok, ezek,

akárcsak férjük szenvedélye, elpárolognak reggelre. A nedves testek lenvászón réklikkel szárítkoznak.

A kereskedők és a pergamen városában, a kikötői rakpartok városában, melyek fölött emelődaruk ágaskodnak óriásgolyákként, kócos Vilfanok porcelánverseket költenek. Onnan csupán egylépésnyire pedig, a Canale Grande mentén sorjázó házakban, vén emberek bóbiskolnak, akiknek múltját molyette posztóvégek őrzik.

Kövessétek a molypille nyomát, triesztinók, szólalt meg hangosabban, és Nóra nagy teste mintha éppen ezért mozdult volna meg, vagy hát álmának valamely szabálytalan szakaszhatára volt az oka. A bölcső mellett lámpafény pislákol. James az álomba szenderült Lucia arca fölé hajol.

Egyszerű dolgokról írjon, mondta búcsúzóul Vilfan úrnak. – A Trieszt utcáin tett mindennapos hajóútjait foglalja versebe.

Az a fontos, hogy az ember jócskán eltávolodjék a dolgoktól, mondta James. – És ne feledje, hogy három esztendőbe telik, amíg az alpesi gyík nösténye kihordja a magzatát.

No, és én, vajon eléggé eltávolodtam-e Írországtól, a köd szorításától, tépelődött ez éjszakai órán James. De hát én mindig bizton felnézhetek a Grafton utca bármelyik épülethomlokzatára, és elgyönyörködhetem távoli csillárok csilingelésében. És tudom, mibe kerül a vaj a kövér Cheney-nél.

Ezen a novemberéjszakán azokra gondolt, akik még csak ezután jönnek, akik merőn visszanéznek rá, mint a folyosó végéről a gyertyafény, akik mérlegelik majd kudarcait. Ah, micsoda fenséges, egy Kolumbuszhoz méltó fenséges tévedés lesz ez!

Az éj gránátalma színűvé feslett. A szoba ajtajában, lámpással a kezében, megjelent Stanislaus.

Megjöttél, szólt halkán. – Koppeansné ma a Berlitzben járt.

Jé, novemberben? Ő csak nyáron jön Triesztbe.

Stanislaus szemérmesen elmosolyodott. – Átutazóban van, holnap Bécsbe folytatja útját. Tíz nap múlva újból Triesztben lesz. Megígérte, hogy benéz a Berlitzbe.

Ha majd egyszer hazaugrok Írországba, idehozom az őseinket. Az öreg megígérte, hogy nekem ajándékozza a családi portrékat, mondta James.

Stanislaust meglepte a váratlan fordulat a beszélgetésben, de csak elmosolyodott, és halkán megjegyezte, hogy az elődök ideköltöztetése, bizony, sokba fog kerülni.

Schmitz azt mondta, hogy ő fizeti a költségeket.

Egy mozdulat a bölcsőben, és sírás lett a vége. Nóra felkelt. Stanislaus, a lámpával együtt, elhagyta a szobát. Úgyhogy most csak a bölcső mellett levő kis pilács vetett széles árnyékot a falra. A kis Lucia ajkai pedig a mellbimbó

rózsaszín udvarára tapadtak. Cuppogva szopott, s ez a hang a kő mosdókagyló alján elcsorgó víz neszezésére emlékeztette James-t.

S akkor egyetlen pillanat alatt megvilágosodott előtte a forma. Olyképpen, mint amikor futólag bár, de meglátunk egy arcot, amelyet sohasem felejtünk el, és noha emlékezetünket új meg új fizionómiák árasztják el, ez az arc kerekedik felül frissességével. James lelki szemei előtt feltűnt a csapszék, részeg matrózokat látott, amint hajnaltájt prostituáltak előtt lekiznek, látta a vendéglőst, aki egy személyben testesítette meg az előkelő kávéházak minden sankosát és pincérét, a borpincék és kikötői lebuajok valamennyi tulajdonosát.

Minden elmúlik egyszer, így hát a nyomorgás ideje is. Nóra immár nem takarékoskodik oly módon, hogy török dohányból maga csavarja a cigarettát. James hosszú ujjai, melyeken gyűrűk csillognak, a cigaretta arany szópókájával kopogtatják a márvány asztallapot. S miközben leszívja az illatos dohányfüstöt, érintéssel kelti életre az érintést. Ez az a ritka pillanat, amikor gondolatban mintázza meg a darabokra hullott világot, olyanná, amilyennek születésünkkel megjussoljuk.

Mit tudott az öreg Irwecker? Megvolt az a képessége, hogy befészkelje magát a mások álmaiba. Még hogy Irwecker? Ugyan, egy konzervféleség neve az egyik trieszti boltban. Egy rózsás arcú matróz pipával az agyari között. De hát mit is tartalmazott az Irwecker konzerv? Azt már elfelejtette. Mi lehetett benne? Gránátalma-tea talán Canaruto asszony teakollekciójából?

42.

Az április a júniusi eseményre való előkészületekkel telt el. Április hó utolsó napján Olga az utcáról beszűrődő zajra ébredt. Álomittasan feküdt még egy darabig úgy, hogy tudta, sokáig küszködött egy furcsa álommal, de amely most sehogyan sem jutott eszébe. Lehetséges, hogy órála is álmodik valaki, s gondolatai ekkor a földgolyó túlsó felére vándoroltak. Látta a Tábla-hegy alatt lógó habostorta-felhőket.

Az utcai dübörgés egyre erősödött. A munkások a síneket szedték fel a Matrozengassén.

Másnap, húsvét vasárnapján, az utca elnéptelenedett. Csak a gépek és a halomba rakott kockakövek maradtak. Hétfőn aztán újból dübörögni kezdett Olga ablaka alatt. A Fiegergassén is felszedték a vágányokat. Az utcácskák, amelyekben valaha villamos járt, új aszfaltburkolatot kaptak, fehér kőlapokból magasított járdát képeztek ki, végül pedig kékeszöld kandelábereket állítottak fel bennük.

S a villamossínek eltűnésével mintha Olga életritmusa is módosult volna. Ezentúl ritkábban járt ki a városba. Napfényes reggeleken az 58-assal kivillamosozott Schönbrunnba. Rövid sétát tett, majd valamely árnyas helyen kiszemelt egy padot és elővette Pessoa-t.

A nyomába szegődött Pessoa mondatainak, a vonatoknak, amelyek elvitték oda, azokra a tájakra, ahol el szeretett volna sülyedni. A méhében rúgkapáló lény ellenállhatatlanul a napvilágra tör, és csak úgy falja az elforgó városképet, amerre az 58-as villamos robog. Látni vélte a gyermeket, melynek nemét az ultrahang már megállapította. Pavlénak keresztelte el. Ő az anyja tekintetével furakodik az ablaküvegek jege mögött sejtett térségekbe. Az utca végén, ahol a villamos, mielőtt eltűnik a frissen kizöldült erdőben, a villanyrendőrnél megáll, Olga egy ideig elnézi az Adolf Adler emléktáblájával megjelölt sárga, kéteemeletes épületet.

Pessoa világosan elszegett mondataiban elegendő térességre talál. A szentély titkos boltívei alatt, ahová, mint a gyóntatószékbe, még gondolatban is egymagában lépett, Olga azzal az árnyalakkal szembesül, amely úgy el is tűnt, akár a Matróz utcai villamosvágány.

Hallgatózik, a körülötte levő tárgyak lélegzetvétélét füleli.

A nyitott ajtóres felől egy pillanatnyi ideig viláosság szűrődik. Olga látja a kisfiú sziluettjét. Megint csak Pavle bolyong a Józsefváros térségeiben. Gyermekének élete az a könyv, amit Olga ír, könyv, melyben egy, még ismeretlen cselekmény bonyolódik, s melynek szálait, miközben szeme a schönbrunni kastély sárga homlokzatán csügg, most próbálja összefogni.

Olga ujjai alatt peregve hullanak a semmibe a katalógus kartonlapjai. Ő nyugodt, és várhat. Már évek óta egy esetleges, véletlen életet él, mellyel kapcsolatban titkon azt remélte, hogy csupán főpróba, főpróbája az életnek, s hogy az üres nézőtér sötétjéből egy pillanatban felharsan a rendező hangja és visszatereli a történetet az elejére.

A szája tele van nyállal. A könyvek szépen rendbe rakva az asztalon. S ő napról napra halogatja a menekvést jelentő szökést.

Mókus futott át az úton, és ellillant a sűrűben. Olga felemelte tekintetét. A parki fasor végén lovasokat pillantott meg, amint ügetve olvadnak bele a háttérbe.

Magatehetetlenül merült újra a nyitott könyvbe.

Akkor hát ki az a nő, aki velem egy időben azt a távoli erdőt nézi? S bennem, ha csak egy pillanatra is, mért ölik fel a kérdés, hogy kicsoda ő?

A nem biztonságos szoba az az ablak, amelyen át, a nő létezésének tudatában, látom azt a tájat . . . és azt a tájat, melyet már régóta ismerek; ezzel az ismeretlen nővel együtt én már régóta búvárkodom, hogy a valószerűtlen révén megismerjem a másik valóságot. Érzem, évszázadok lüktetnek bennem, és századok óta ismerem

ezeket a fákat és virággyásokat, ezeket az ösvényeket, valamint tévelygő jómagamat . . .

Becsukta a könyvet, és fölkel a padról. Hazafelé menet a hosszabbik utat választotta. A Schottenringen kiszállt a metróból, és benyitott a Shakespeare & Company könyvesboltba. A tulajdonosnő, egy hosszú, fehér hajú, markáns indiánarcú hölgy, szelíd fejmozdulattal mutat az ajtó mellett álló asztalra, amelyen az új könyveket bocsátották közszemlére. Olga a halomnyi könyvből kihalássza Nina Berber *Kiemelés tőlem* című emlékiratait. A 3-as metró üres kocsjában mindjárt elő is vette a papírzacskóból Berber asszony kötetét. A vagon önműködő ajtaja sustergő hangot hallatva zárul, s a vonat a Stübenthor állomásról meglódul a Westbahnhof felé.

Mielőtt a kocsí lebukott a föld alatti folyosó sötétjébe, Olga szeme még odavillant az alserstrassei tánciskola reklámpannójára, s ezzel a poggyással, mármint a tangózók egyik szenvedélyes pózába merevedett fiú és lány társaságában engedte át magát Nina Berber emigráns éveinek. Már a Neubaugasse állomáson végzett a Berlinről szóló fejezettel, és a metró még be sem futott a Westbahofra, Olga belekóstolhatott Madame Berber párizsi évtizedeibe.

Az alserstrassei tánciskola reklámpannóján látott fiatalember hazáig ott lépegetett mellette. Olybá tűnt, mintha most minden elolvasott mondat, minden látvány vagy minden megevett gyümölcs zamata, amiből pedig azon a tavaszon nagy mennyiségeket fogyasztott, átszüremlett volna a magzatburkon, valahogy rétegesen úgy rakódva le, ahogyan a könyv keletkezik. Nemkülönbön azok az operaáriák is, amelyek minden reggel áthallatszanak a falakon, láthatatlan barázdaként nyomot hagynak majd magzatának manus scriptumán. S ha most hirtelen félbeszakítaná az előadást és visszatérne Belgrádba, a fia, varázslatos módon, melyet később majd intuícióként könyvelnek el, az emlékezetében hordozná mindazokat a benyomásokat, amelyeket azon a tavaszon az édesanyja szerzett.

Amidőn pedig, lefekvés előtt, bizalmasan elmondta Andrejnek, miféle gondolatok foglalkoztatták aznap, a férjüröm nevetett egyet és kijelentette, hogy kedves oldalbordájának minden, még a meg nem született gyermeke is csak-csupán szöveg.

Igenis, szöveg minden, bizonygatta Olga. – A szenvedély is szöveg. A mi nászutunk is Portorožba. A Pallas Szálló is. Meg a tenger virágzása, az is.

Andrej csak hallgatta a szóözönt, amely egy gejzír erejével tört ki Olgából, és másnap, a könyvtárban, jó néhány könyvet átlapozott a terhességről.

A magzat jelenléte módosítja a terhes nő lelkiállapotát. A gyakori hangulatváltozás, a hirtelen levertség csupán következménye a kis jövevényhez való alkalmazkodásnak, aki majd kitölti az anya egész világát.

Andrej mindezt tudta, s nem minden elégedettség nélkül nyugtázta Olga illetően állapotát, mint csalhatatlan jelét az irodalom vizeiből való kievickélésnek, ahol minden lehetséges volt, ahol minden ötlet megvalósulhatott. Márpedig az irodalomból csupán egy keskeny híd vezet az életbe, s ezen a hídon nincs órség. A klasszikus regények világa, amelyeket gimnazista korában olvasott, az, hogy nagy néha elmentek a színházba vagy egy-egy kiállításra, Andrej szemében csupán az élet külső máza volt. A reneszánsz mesterek festette buja testek előtt, amelyeket a Ringen levő Múzeumban látott, vagy a szimfonikus zenekar mennydörgése közepette Andrej kényelmetlenül érezte magát, ezt azonban sohasem vallotta be Olgának. Nem azért, mert el akarta titkolni előtte, hanem mert nem tudta egészen precízen kifejezni. Attól tartott, nehogy többet mondjon, mint amennyit mondani szeretne. Irigyelte a művészféléket, azt a Szilveszter-éjszakát, amelyet Ritával és Tiborral, a háziasszony burgbeli kollégáinak társaságában töltött, valóságos lidércnyomásként élte át. Közülük különösen egy fiatal színész minden mozdulatát, hosszú haját és cinikus mosolyát találta kész veszedelemnek. Az éjszaka folyamán Olga meg ő több ízben is félrevonulva bizalmas beszélgetésbe mélyedtek. Andrej gyanította, hogy a sok ráéró idő micsoda eróziót idézhet elő egy magányos nőben. Szentül meg volt győződve, hogy a flört az vagy menekülés a családi élet elviselhetlensége és kiúttalansága elől, vagy pedig az elégedett ember pusztá játszadozása. A flörtben legalább egy rövid időre mindenkinek megadatik, hogy megérezzen valamit a művészetek varázsából.

Így gondolkozott Andrej. Eszébe jutott Irén. Ez egy olyan regény fejezete volt, amelybe nagy bátran belekukkantott. A házasságban ajánlatos a rendszeresség mind a lucidításban, mind a csintalankodásban. Ráéró idejében gyakran elszórakozott vele, hogy megpróbált behelyezkedni egy-egy ismerősének gondolatvilágába, így történt, hogy azután a Szilveszter-éjszaka után többször is találkozott gondolatban azzal az ifjú színésszel, akinek életében mindennap felmegy a függöny.

A könyveket, melyeket Olga a kezébe nyomott, minden lelkesedés nélkül olvasta. Felesége kedvenc íróit dög unalomként élte meg.

Fogalmad sincs, milyen fontos képesnek lenni arra, hogy az ember életre keltse a szöveget, magyarázza egzaltáltan Olga. – Mindaz, amit átélünk, igen, ez a mai este is, holnapra már szöveg lesz, följegyzés, melyet valamilyen átélt szenzáció kíséretében fogsz elraktározni.

Ezekben az órákban Andrej büntudatosan hallgatta Olga fejtegetéseit. Eszébe jutott, milyen lelkesen mesélt neki Borisról. Noha sejtítette, hogy a műalkotástól való megittasultság megóvja a megvalósítástól, attól, hogy a flörtölők a tettek mezejére lépjenek, Andrej, mégis, Olga szívetének azt a partvidékét is ki akarta fürkészni, amelyik a nyílt tengerre néz.

Ilyenkor megállt a festmény, *A víz alatti város* előtt, és mindig ugyanazt kérdezte. – Mért nem mutattad be nekem Borist? Vagy ő is – szöveg?

Igen, ő csak szöveg, mondta Olga. – Mindent, amit szeretek, azért szeretem, mert egyszer emlékezni fogok rá. Mindegyikünk Madame Berber életét éli újra, legalább néhány taktus erejéig. Megismertük, micsoda szorongást érzünk, amikor a hajó eltávolodik a parttól. Nekem az olvasás nem gondúzó, arra nekem nincs szükségem. A különbség ember és ember között nagyobb, mint a ló meg a tulipánvirág között.

Nem mondtad meg, ki írta azokat a verssorokat a terezini börtön falára.

Valaki, aki sokat olvasott, és akinek elvette az eszét a papírmásé világ, ahogyan te szereted mondani. De hát ez az egyetlen tartós világ, tartósabb még a fogaknál is.

Amidőn pedig azon az estén, úgy éjfél előtt, nyugovóra tértek, Andrej azonnal elaludt. Olga a világos éjszakában hosszan elnézte még a tükör fényes üvegjét. Életének tíz bécsi hónapja rakódott le ebben a foncsorban, de ha valamiféle számtani művelettel ki tudná vonni mindazt, ami ismétlődött ez alatt a háromszáz nap alatt, az egészből nem sok maradna az emlékezet számára: egynéhány kimerítő szeretkezés Andrejjel, egy reggel a Sperl Café pazar csöndjében, a Borisszal való találkozások, és természetesen, az a séta Tiborral a Sankt Marxer-temetőben. Hadži Ristić tőzsér felfedezése fontos barázda annak a verkleinek a fém meghajtóján, amely mindig ugyanazt a dallamot kezdi újra.

Andrej megfordult álmában, s helyzetet változtatva, kézfejével Olga combjához ért. Legutóbb márciusban szeretkeztek. Olgát néha ellenállhatatlan vágy gyötörte éjszakánként, ilyenkor szorosan megölelte a párnát.

Néhány hét múlva a sarokban álló tükör új alakot mutat majd. Ettől a gondolattól megkönnyebbült. Lelki szemei előtt egy másik lakás képzett fel valahol a XIII. vagy a XIX. kerületben, könyvespolcokról ábrándozott meg sok-sok szabad időről, mely valósággal elborítja, mint az a sűrű felhőkből álló terítő, amit Boris emleget levelében, a Tábla-hegyet . . .

BORBÉLY János fordítása

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

SZENTELEKY KORNÉL MADÁCH-ÉLMÉNYE*

GEROLD LÁSZLÓ

Hogy ma, amikor a halál hatvannegyedik évfordulóján a költő-író-szerkesztőre, de mindenekelőtt irodalmunk szervezőjére emlékezve Szenteleky Kornél Madách-élményéről szólunk, annak magyarázatául éppen úgy szolgálhatnak Madách-, mint Szenteleky-okok. A madáchi ok, hogy a magyar irodalom megünnepelni készül a *Tragédia* írója születésének 175. évfordulóját, s ebben a már most kezdődő-folyó sorozatban a vajdasági magyar irodalomnak is be kell(ene) állnia, talán úgy, hogy feltárja a közfigyelem érdeklődését kiváltó önnön értékei közül azokat, melyek az ünnepelhez, az ünnephez legméltóbbak. S ebből a szempontból aligha lehet alkalmasabb témánk, jobb okunk Szenteleky Kornél Madách-élményére hivatkozni. Annál is inkább, mert Szenteleky Kornélt *Az ember tragédiájához* és költőjéhez, Madách Imréhez éppen úgy kötik emberi-alkotói szálak, mint ahogy rokonítják drámaírói jegyek.

Bár Szentelekyt általában az irodalmi modernség vonzotta, gondoljunk csak Ady-élményére, nem feledkezett, nem feledkezhetett meg irodalmi hagyományunkról sem, melyből elsősorban Arany János és Madách Imre emberi-írói világát érezte magához közelinek, amint ezt néhány cikk- és levélbeli utalás mellett Aranyról és Madáchról írt tanulmányai bizonyítják.

Aranyra azért hivatkozik, mert vele apellálhat akkor, amikor a nyelv, az anyanyelv szépségére, gazdagságára kívánja figyelmeztetni azokat, akik az iskolában nem tanul(hat)tak anyanyelvükön, akik ilyenformán Arany Jánosról sem tanultak, legfeljebb csak hallottak róla. De akkor is Aranyt említi, amikor a vajdasági magyar irodalom kezdő vagy kevésbé kezdő írói, nemegyszer tollforgatói elé írói példaképet akar állítani.

* Elhangzott 1997. augusztus 20-án Szivácon

Arany példa a nyelvre – a kisebbség számára. És Arany példa a művészi tökéletességre – a konstituálódó vajdasági magyar irodalom művelői számára.

És ugyanakkor, ha Aranyról ír, ha a „hallgatag magába mélyedő” költőelődöt idézi, Szenteleky Kornél magára gondol, önmagáról ír.

Hasonló a helyzet Szentelekynek Madáchra történő hivatkozásaival is. Azzal a különbséggel, hogy Madách főművének filozófiai vonatkozásai számára emberi közelséget, rokonságot mutatnak, *Az ember tragédiája* pedig a drámaíró Szentelekynek nyújt példát.

A Madách Imrére utaló emberi rokonságra az 1927-ben írt tanulmány mutat, a *Tragédia* hatása pedig Szenteleky 14 képből álló „színpadi játék”-án, az 1929-ben írt *A fény felgyúl és ellobog*ban ismerhető fel elsősorban, de gondolati, életérzésbeli visszfénye megmutatkozik Szentelekynek 1924-ben írt művén, a párbeszédre tördelt novellának nevezhető *Aki eljő, s aki elmegy* című jelenetsoron is.

Mindkét színpadi jelenet, akárcsak Szenteleky Kornél opusának zöme, a pesszimizmus vonzaskörében fogant. Bennük Szenteleky a magára maradt emberről, az ember – és az alkotó – feloldhatatlan magányáról szól, tesz vallomást. És ebben, kivált *A fény felgyúl és ellobog* esetében érzelmi-gondolati kalauza felismerhetően *Az ember tragédiája*, illetve Madách Imre élete és sorsa.

Szenteleky Madáchot a múlt század két, Madáchhoz hasonlóknak vélt egyénisége, a filozófus Schopenhauer és a költő Leopardi mellé állítja. Ők hárman fejezik ki Szenteleky szerint leghitelesebben azt a felismerést, élettapasztalatot, hogy „az emberiség fejlődésébe vetett hit fájdalmas megcsúfolt álom marad”. Ehhez alapot Madách esetében Szenteleky a költő élettrajzában talál, mindekelőtt vissza-visszatérő betegségében és a feleség, Fráter Erzsébet viselkedésében; az a fizikai, ez a lelki fájdalom kiváltója.

Ennek az életérzésnek lecsapódása, eredménye *Az ember tragédiája*, „a legnagyobb magyar drámai írás”, amely „a nagy, sötét, sivár magányban születik meg” a sztrigovai kastélyban, melyet Szenteleky néhány rajz és karc, valamint leírások alapján „komor, ódon”, „fenyők, bükkösök és repkények méla zöldjébe” temetkező színhelynek képzel, amely fölöttébb alkalmas menedék a pesszimizmusra hajlamos költő számára („a legfontosabb ok [. . .] Madách érzékeny, magába merülő, bölcselkedésre hajlamos lelkületében keresendő”), kinek érzékenységét élettrajzi körülményei mellett a kor társadalmi és politikai viszonyai is táplálták.

És annak ellenére, hogy a „nagy témát”, „az emberiség történelmét” választó mű elemzése, gondolati rétegeinek, az egymásba folyó természettudományi, történelmi, bölcséleti és vallási” eszmekör sorbavétele, mégha ez csupán érintőlegesen is történik, majd a *Faust*tal való, elsősorban a két mű szereplőinek a *Tragédiára* nézve előnyös összevetése után („A Faust Herrgotja szelíd és bizonytalan, Madách Úrja kemény és hatalmas. Faust kalandor típus, akit

sohasem érdekel a kor, az ország, amelyben jár, maga a történet sem érdekli, míg Madách Ádámja magában hordozza az emberiség életét, a korok szellemét, az államformák fejlődésének szükségességét. Az emberiség nagy, nemes lelke ő, mely minden korban és országban a legkülönb. Feltűnő a különbség Mefisztó és Lucifer között. Mefisztó a gonosz, az ármányos ördög, míg Lucifer a tiszta értelem, aki nem ismer ármányt és bosszút. Éva és Margaréta között pedig jóformán semmi hasonlóság sincsen.”), mégha ez az összevetés, láttuk, nem is fogadható el teljes mértékben, majd Madách műve műfaji és irodalmi családfájának elősorolását követően, kitérve közben a Paulay-féle színrevitelre, amit Szenteleky tévesnek tart („Inkább látványos, tarka színházat csinált és nem dramatizálta a nagy eszméket, nem domborította ki a nagy gondolatokat.”), tér vissza kiindulópontjához, *Az ember tragédiájának* pesszimizmusához. Tehát jóllehet körültekintő vizsgálódást folytat, megítélésem szerint Szentelekynek nem sikerül egyértelműen bizonyítania a mű pesszimizmusát. Igaz, hogy elemzése kezdetén arról ír, hogy a mű témája az emberiség történelme „Adámtól egészen az emberi nem kipusztulásáig”, de ehhez azonnal hozzá kell tennie, hogy a befejezés, amely „ismét az Úr színe előtt játszódik le” végül is „biztatást ad az embernek a továbbküzdésre”.

Ha tehát Szenteleky saját hajlamának megfelelően talált rá Madáchban ősére, társára, ugyanúgy Madách művétől biztatást is kap a küzdésre, amiben segítségére van/lehet, hogy a *Tragédia* olvasója „gazdagabb lesz gondolatban vagy eszmékben”. A mű, jut el végül is Szenteleky a felismeréshez, a küzdés horizontját nyitja meg. Leegyszerűsítve a kérdést, mondhatjuk, hogy Szenteleky egyfelől Madáchban rokon lélekre talált, másfelől pedig Madách műve a közös lelki hullámhossz mellett receptet is nyújtott Szentelekynek az embernek, az írónak.

S ezen a ponton Szenteleky ismét alkalmat lát arra, hogy együtt említse Madáchot Schopenhauerrel és Leopardival, lévén hogy a *Tragédia* írója is „fájdalmas megtisztulást” nyújt, „akárcsak Leopardi költeményeiben vagy Schopenhauer filozófiájában.” „Úgy érezzük, írja, hogy magas csúcsra vezet, ahol hatalmas hideg szél” tombol, de „ahonnan végtelen horizontok nyílnak meg szemünk előtt”. És amikor tanulmánya zárósoraiban Szenteleky köszönetet mond „Madáchnak, mint ahogy a pirinyó porszemek megköszönik a végtelen fenséges játékát, mert őket a napsugár kérévébe taszította, s mert ebben a ragyogó világosságban csilloghatnak, csodálkozhatnak és megsemmisülhetnek”, akkor ez a Madáchéval rokon írólélek és ember köszönete. Köszönet azért, mert azt kapta Madáchtól és drámájától, amit ő az irodalom szerepének, értelmének érez. „Köszönetet kell mondanunk, írja, a vigaszos világosságért, a mély messzeségért, a szép, nagy szomorúságért, amelyet nekünk adott.”

Az 1927-ben írt Madách-tanulmány Szenteleky ars poeticája és életfilozófiája.

A *Vajdasági Írásban* két évvel később megjelenő „színpadi játék”, *A fény felgyűl és ellobog*, a Madách-tanulmányban foglalt szemlélet, életérzés és -program szépirodalmi leképzése.

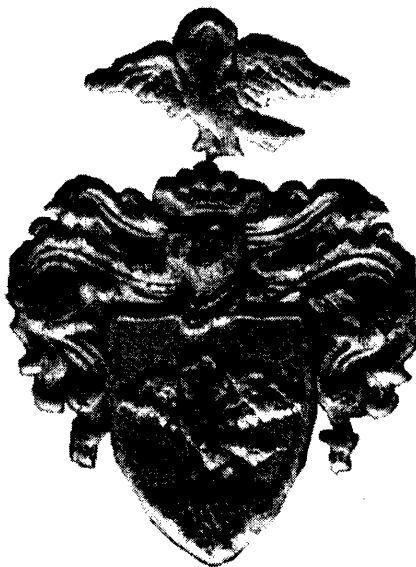
Ez a 14 képből álló jelenet sor egy emberéleletet átfogni akaró történet, krónika, melynek főszereplője, Kereső János, Madách Ádámjához hasonlóan, az élet értelmét kutatja, s bár nem a történelem korszakait, hanem csak saját életútjának stációit (a férfi-nő – függőségi – viszonyt, a nagy eszméért való küzdelmet s az ember ember általi megalázását, kiszolgáltatottságát) járja végig. János a Madách tanulmányban említett pirinyó porszemét idézi, ki a „napsugár kévéjébe” taszítva szeretne érvényt szerezni általános és magánemberi, közösségi és egyéni boldogságot célzó eszméinek. Ahogy önbizalmát tekintve rokona János Ádámnak, ugyanúgy sorsuk alakulásában és beteljesülésében is felismerhetők a közös jegyek, akárcsak a két mű, *Az ember tragédiája* és *A fény felgyűl és ellobog* szerkezetében. Szenteleky művében is keretbe foglalt a főtörténet, a főszereplő élettörténete. Csak amíg Madáchnál Ádám az Úr teremtménye, addig Szentelekynél János megalkotója A szerző, aki nem mint az Úr Ádámot Lucifernek adja, bizonyítsa be általa elveit, hanem a kis lámpások, melyek „ostobán felgyúlnak és kialusznak” iránt érdeklődő két árnyékra bízva, azzal a meghagyással, hogy „legyenek mellette, vigyázzanak rá”. Erre szükség is van, mivel János még fiatalon kijelenti, hogy nem tűri a béklyókat, szabad akar lenni, ösztöneire akar csak hallgatni, „mint vadállat az őserdőben”. S így is cselekszik, rettenhetetlennek hiszi magát. Mintha az öntudatára ébredt Ádámot hallanánk („És úrnak lenni mindenek felett”), amikor János szólal meg: „Igen, erősnek érzem magam. Izmaim készek a harcra, agyamban cikáznak a tervek és a gondolatok. Szembe akarok nézni az élettel, mert érzem, hogy diadalmaskodni fogok felette. Nem félek semmitől! Boldog és bátor vagyok.” Vagy ahogy költeményében szavalja a lányoknak: „A Nap fia vagyok én és / nem a földé. (. . .) Felhőkre hajtom fejem ha elfáradok / és csillagokkal szeretkezem éjszaka / mert én a fény fia vagyok / a magasságé / a Napé!” Ám nemcsak önbizalma, hanem bukásai is hasonlatosak Ádám kudarcaihoz. Akkor is, mint Madách hőse az első prágai színben Borbálát, amikor János elveszti A hölgyet, s akkor is, mint Ádám-Miltiádész vagy Ádám-Danton, az athéni, illetve a párizsi színben, amikor János a forradalmi képben kerül életveszélybe.

Ahogy a *Tragédiában* végletek találkoznak, ugyanúgy Szenteleky is együtt látta az életet és a halált, melyek „sohasem eresztik el egymás kezét”, de végül mégis az élet diadalmaskodik, folytatódik, mint véget nem érő kötelesség, amit „teljesíteni kell”.

Ezt a tanulságot kínálja Szenteleky Kornél színpadi jelenetsora, melyben János, saját megfogalmazása szerint, ember volt, ki mindig keresett valamit, nem véletlenül kapta a Kereső János nevet, a „nagyságot, az igazságot, a szépséget”, hogy végül a jóság keresésénél állapotodjék meg. A jóság zálogát Szenteleky Jánosa Ádámhoz hasonlóan az „Istenségben”, az istenhitben találja meg. Ahogy Madáchnál az élet azonos a küzdéssel, úgy Szentelekynél az élet a kötelességteljesítéssel azonos.

A kettő lényegében ugyanaz.

Így látja az irodalmi csatározásaiba induló Szenteleky Kornél, aki ezt az életelvet tanulja meg, kapja Madáchtól és *Az ember tragédiájától*, s fogalmazza meg színpadi művében, a jelképes című *A fény felgyúl és ellobogban*, amely abban a *Vajdasági Írásban* jelent meg, amely az irodalmunk konstituálódásáért küzdő Szenteleky Kornél főművének, a *Kalanyának* megjelenését készítette elő – Madách és főműve szellemétől ösztönözve.

Szenteleky Kornél családi címere

„BECSKEREKRŐL SOHASEM TÁVOZOM ÜRES LÉLEKKEL”

Szenteleky Kornél és a becskerekiek

N É M E T H F E R E N C

Az 1918 utáni „kezdés” első éveiben Becskerek lett egyik központja a kibontakozó kultúrmozgalmaknak. A fiatalok ott már 1919 októberében (az MI-csoport) lapolapítással próbálkoztak. 1919 novemberének elején hagyta el a nyomdát Borsodi Lajos *Fenség* című kötete, az első jugoszláviai magyar művek egyike, december végén pedig Rehorovszky Jenő beindította riportlapját, a hetente megjelenő *Becskereki Futárt*. Néhány hónappal később, 1920 februárjában indult a rövid életű *Renaissance*, méghozzá Juhász Ferenc, Freund Tibor és Treisz Géza ügybuzgalmának köszönhetően. 1922. január 28-án Somfai János jelentette meg az ugyancsak rövid életű *Fáktyát* (amelynek szerkesztésében Hesslein József segédkezett neki), amelynek első számában Jászi Oszkár fogalmazta meg, hogy „az elszakadt magyarság szellemi élete nem lesz többé a budapesti melegházi palánták kiültetése, hanem a maga szűkebb hazája, regionális élete helyi viszonyaiból fog organikusan felépülni”.

Ezekben az években adnak majd hangot magukról mind észrevehetőbben az „újak” (pl. Bánáti Fischer Árpád meg Treisz Géza), de a „régiek” is (Borsodi Lajos, Aszlányi Dezső, Farkas Geiza meg Somfai János). Ez a „mozgolódás”, a megnyilatkozási lehetőségek keresése, az önerőre támaszkodó irodalmi élet első megnyilvánulásai szükségszerűen odafigyelést parancsoltak. Az új körülmények közepette Becskereken is egyes korábbi irodalmi kapcsolatokat felújítottak, ugyanakkor újakat is létesítettek.

A harmincas évek elején a becskerek-i művelődési élet egyik tekintélyes intézménye a Magyar Közművelődési Egyesület volt, amely székhelyénél fogva Bánát-központú volt ugyan, de már működésének első éveitől kezdve vajdaságivá való terebélyesítésére törekedett. Hiszen vezetősége olyan műsorkoncepció kidolgozását vállalta, amelynek egyik sarkalatos tétele a jelesebb vaj-

dasági írók vendégszereplése volt. A változást 1922-ben az MKE új vezetősége hozta meg: az MKE akkori elnöke dr. Várady Imre, igazgatója dr. Marton Andor, meg két titkára dr. Mara Jenő és Juhász Ferenc. A tisztújítást valójában még 1921 nyarán megejtették, azt követően pedig az alapszabályok megfelelő módosítására is sor került. Így a továbbiakban az MKE politikamentes szervezetként kizárólag kulturális, közművelődési tevékenységet folytatott. Elsősorban a becskerekeli helyi szellemi élet fellendítésén fáradozott, műkedvelő előadások rendezésével, népnevelő akciók, zenedélutánok, irodalmi estek szervezésével. E dicséretes szervezőmunkát a vezetőséggel együtt az úgynevezett kultúr- vagy rendezőbizottság végezte (dr. Mara Jenő, Juhász Ferenc, dr. Borsodi Lajos, dr. Brájer Lajos). Az MKE a harmincas évek elejétől igen céltudatosan és kitartóan pártfogolta az irodalmat, egyrészt azzal, hogy megnyilatkozási lehetőséget nyújtott a helyi íróknak, másrészt pedig, hogy irodalmi esteket szervezett, amelyeken a vajdasági magyar írók legjelesebbjeit látta vendégül. Sőt, az irodalmi élet fellendítését pályadíjakkal, jutalmakkal is ösztönözte.

Valahogyan éppen az idő tájt, amikor a becskerekiek lendületes munkába kezdtek, valamikor 1922 táján kezdődött, dr. Bori Imre szavaival élve „Szen-teleky Kornél munkásságának aranykora”, „nagy vállalkozásainak kora”, amelyben „szinte minden élménye, gondolata, utazásai és szíváci éjszakái, a test és a lélek láza irodalomná válik műhelyében”. Szenteleky irodalmi ér-deklődése nem kerülte el a becskerekieket sem. Korán felvette a kapcsolatot a becskerekeli/bánáti írókkal, élénk figyelemmel kísérte az MKE működését, annak közgyűléseire is eljárt, útja többször is a Bega-parti városba vezetett. Hogy hogyan és pontosan mikor kezdődött Szenteleky ismerkedése, barátko-zása a becskerekiekkel, azt megbízható levéltári anyag híján nehéz lenne pontosítani. Mégis, a fellelt adatok alapján állíthatjuk, hogy 1922 után került bizonyíthatóan kapcsolatba a becskerekeli írói-újságírói körökkel, valamivel később pedig az MKE vezető embereivel, oszlopos tagjaival.

Ennek a későbbi barátsággá szövődő irodalmi ismeretségeknek a kezdete lehetett az a méltatás, amelyet Szenteleky Farkas Geiza *Démonok között* című „társadalom-lélektani tanulmányáról” írt (*Bácsmegyei Napló*, 1923. április 1.), a többi között hangsúlyozva, hogy Farkas Geiza „elismert és megbecsült nevét” nem szabad elfelednünk. Ez az írás volt talán a bevezetője, az apropója Szenteleky és Farkas Geiza későbbi barátságának, amelyről egyik tanulmányában Csetvei Mária is értekezett (*Üzenet*, 1974. szeptember 1., 9. sz.). S ha egyrészt Szenteleky figyelemmel kísérte a becskerekeli/bánáti irodalmi történe-seket és kezdeményezéseket, másrészt a becskerekeli írók figyelmét sem kerülte el Szenteleky ténykedése. Több példa közül úgy hisszük, elegendő lesz csupán kettőt kiemelni ennek bizonyítására. Dr. Borsodi Lajos a *Torontál* hasábjain

(1925. június 7.) méltatta Szenteleky *Úgy fáj az élet* című kötetét, meg a *Bazsalikom* című antológiát (1927. december 24.). Így kezdődött.

A következő érintkezési pont a becskerekiekkel a *Képes Vasárnap* beindítása volt (1928. március 4.). A lap munkatársai között találjuk például Kelemen Jánost, Juhász Ferencet és dr. Borsodi Lajost. A *Képes Vasárnap* irodalmi mellékletének, a *Vajdasági Írásnak* a megjelentetése (1928. szeptember 23.) sem történt a becskerekiek nélkül. A szerkesztői székben Szenteleky ült, Borsodi Lajos pedig szerkesztőbizottsági tag volt, majd 1921 áprilisától októberéig a lap egyik főmunkatársa is. A lapnak írt még Aszlányi Dezső, Farkas Geiza, Fischer Árpád és Wollák Gyula is. Borsodi Lajosnak abban a megtiszteltetésben is része volt, hogy 1929-ben tagja lehetett a *Vajdasági Írás* zsűrijének, amikor is a lap regénypályázatot hirdetett. Később a *Kalangya* munkatársa is volt néhány becskerei író társával együtt.

Éppen erre az időszakra – 1928 tájára – esnek Szenteleky első (bizonyítható) becskerei látogatásai, noha a rendelkezésünkre álló adatok összességéből joggal feltételezhetjük, hogy már korábban is járt ott. Lássuk hát, mikor és mi ügyben járt Szenteleky a Bega-parti városban. Irodalmi levelezésében (*Szenteleky Kornél irodalmi levelezése 1927–1933*. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta: Bisztray Gyula és Csuka Zoltán. Kiadja a Szenteleky Társaság, Zombor–Budapest, 1943) több utalást, sőt leírást is találunk becskerei látogatásairól meg utazási terveiről. Ugyancsak értékes forrása Szenteleky becskerei vonatkozásainak a *Torontál/Híradó*, a *Kalangya* meg a *Tükör* című riportlap.

A legkorábbi adat becskerei látogatásáról 1928. január 17-ei levele szolgáltatta, amelyet dr. Draskóczy Edéhez intézett. Ebben becskerei útját valószínűsítette: „Ma sürgőnyt kaptam Becskerekről, amelyben a Közművelődési Egyesület nevében arra kérnek, hogy tartsak ünnepi előadást a 29-én megtartandó Ady-esten. Én vállaltam az előadást, és oly módon gondoltam a technikai kivitel, hogy Becsén keresztül utazom, ha ugyan motorral vagy kompon át lehet kelni a Tiszán.”

1928 augusztusában egyik Csuka Zoltánnak írt levelében latolgatta, hogy esedékes lesz-e vagy sem becskerei útja, majd 1928 októberében ugyancsak Csuka Zoltán értesítette arról, hogy „a becskerei út egyelőre nem időszerű”.

1929. február 21-ei leveléből is az derül ki, hogy Szentelekynek Becskerekre kellene utaznia, de Csukának megvallja, hogy nem tud elmenni. A *Torontál* híradása nyomán (1929. június 7.) tudjuk, hogy még az év júniusában Fekete Lajossal, Csuka Zoltánnal, dr. Draskóczy Edével és F. Galambos Margittal Becskereken járt, ahol részt vett „a Bácsági Magyar Közművelődési Egyesület szezonzáró előadásán”. 1929 szeptemberében is szándéka volt Csuka Zoltánnal Becskerekre utazni, méghozzá azért, hogy megnyerjék Farkas Geizát a *Vaj-*

dasági Írás mecénásának. Azonban Geiza bácsi, ahogyan Szenteleky nevezte, az ajánlatra levélben válaszolt, s a válasz kedvezőtlen volt. Ezért jobbnak látták elnapolni a becskerekai utat, s maguk helyett dr. Draskóczyt küldték ki oda tárgyalni.

1930 nyarán Szenteleky Borsodiék vendége volt Becskerekén. Élményeiről 1930. július 13-ai levelében számolt be Fekete Lajosnak, egy ott készült fényképet is mellékelve a borítékban: „Nemrég Becskerekén jártam, ahol Borsodi bevitt egy udvarba, valami rokoni boltba, ahol gyanútlanul lekaptak bennünket. Illetve, csak én voltam gyanútlan, mert Borsodi beavatta a fényképező hölgyeket a »meglepetés«-be. Mikor már minden megtörtént, nekem is bevallotta a csapdát, amelybe beleestem. Egy emléket akart becskerekai együttlétünkről. Így született meg a mellékelt kép, amelyet szeretettel, ragaszkodással küldünk meg neked, akiről annyit beszélünk ott Becskerekén. Megegyeztünk abban, hogy a három poéta közül mindenesetre téged illet az első palma . . . (. . .) Marton Andor barátunk különösen sokat beszélt rólad, ismét közöttük voltál ott, Borsodiék kis ripszes szalonjában, és hogy olyan jól éreztem magam Becskerekén, annak talán megint az volt az oka, hogy Te is ott voltál . . .”

Borsodi Lajos 1931 őszén is vendégül látta Szentelekyt. Ezt a látogatást így idézte fel egyik írásában (*Kalanga*, 1933, 10. sz.): „Akkor még kevesebb baj volt a tüdejével, a hangulata is jó volt, örömmel, halvány arcán könnyű mosollyal állított be hozzám.

– Azért jöttem, hogy kissé elbeszélgessünk sok közös dolgainkról – mondotta. És láttam rajta, hogy örül ennek a kis változatosságnak, a szíváci egyhangúságból való rövid kiszakadásnak, főleg pedig annak, hogy íróról és irodalmi dolgokról beszélgethet. Mert ebben a témakörben élte ki magát egészen, és ha elgondolásai során itt-ott elkalandozott ettől a tárgytól, rövidesen megint csak az irodalomnál tartott. Az irodalom követte őt, mint az árnyék a testet, és mint ahogy nincs substantia árnyék nélkül, úgy Szenteleky Kornélt egy pillanatra sem lehet elképzelni irodalmi tervek, vágyak, értékjelzések vagy alkotások nélkül.

Nyakunkba vettük a várost. Gyönyörű őszi délután bánatos mosolya hervadozott a város arcán. A Bega partján haladtunk. (. . .) Egy padra ültünk. A jugoszláviai magyar irodalomról kezdtünk beszélgetni. Kornél nagyon szerette és nagyon értékelte az ő kicsiny írótláborát. Mindenkiről volt néhány elismerő meleg szava. S mikor itt-ott egyik-másik író munkájáról kritizáló szót ejtettem, Kornél rögtön talált mentő érvet a számára. (. . .) Vacsora után nagyobb társaság gyűlt össze Kornél tiszteletére. Szép, fiatal asszonyok, intelligens úriemberek vették körül. De Kornél idegennek érezte magát a vidám, százféle témát kergető társaságban. A mellette ülő úrinő érdeklődő, mindennapi kér-

déseket érintő beszédére csak néhány udvarias, finom, halk szava volt. Idegenek előtt ez az érzékeny mimózálelek teljesen be tudott zárkózni, és minél jobban ostromolta kíváncsi érdeklődés, annál mélyebbre süppedt önmagába.

Valaki azt indítványozta, hogy kabaréba menjünk. Rövid egyfelvonásosokat adnak, és ügyes táncosnők lépnek fel. Kornél ijedten súgta felém: »Én nem megyek kabaréba. Én nem tudok kabaréba menni.« Megnyugtattam, hogy nem megyünk. Éreztem, tudtam, hogy a szépség mesebeli királyfia előtt elfogyna a levegő, ha az ő álomvilágából a durva, közönséges szavak útszéli csárdájába tévedne.

Amikor másnap búcsúzott tőlem, meg kellett ígérnem, hogy rövidesen viszonzom a látogatását.”

Egyébként 1931-ben leveleinek tanúsága szerint még kétszer járt Becskereken: 1931 májusában, amikor Becséről rándult át a Bega-parti városba, meg az év májusának végén, amikor az MKE közgyűlésén vett részt. Ez utóbbiról írta dr. Szirmai Károlynak 1931. június 3-án: „Pünkösdhétfőn Becskereken voltam a Magyar Közművelődési Egyesület közgyűlésén. Megint kis bizakodással és tenniakarással lettem gazdagabb. Nagyon szép volt. Különösen Várady hatott mindnyájunkra. Draskóczyékkal mentem és jöttem.” Ugyancsak ezt az eseményt ecsetelte Fekete Lajosnak is 1931. június 23-ai levelében: „Várady bátyánk nagyszerű és vakmerő beszédet tartott Becskereken a Magyar Közművelődési Egyesület megnyitóján, és ez a beszéd mindnyájunkat megrázott. Féltettük, hogy baja esik Imre bátyánknak, de csodálatosan semmi sem történt.” Hogy mit is mondott voltaképpen dr. Várady Imre 1931. május 26-án az MKE közgyűlésén, arról a *Híradó* (1931. május 31.) is beszámolt: „Elnöki megnyitójában (Várady) rámutatott arra, hogy a magyar kultúregyesület kulturális munkásságával együvé fogja az ország összmagyarságát, mert itt sem világnézetbeli, sem életfelfogásbeli, sem rang- és osztálybeli különbség nem emel válaszfalat közénk, itt mindannyian egy családnak, a magyar kultúrának gyermekei vagyunk. Ezzel a kulturális munkánkkal bekapcsolódunk az egész emberiséget átfogó nagy kultúrmozgalomba, teljes lélekkel csüggünk az általános kultúra emelésén, haladásán, mert erős a meggyőződésünk, hogy a kultúra géniuszára vár a mai világproblémák egyik legnagyobbjának megoldása: az emberiség végleges megbékítése, a lelkek egyetértő harmóniája, a nemzetek egymással való találkozását egyengető munkának előkészítése. Ez eszmének, e gondolatnak szolgálatában áll a mi magyarságunk is fáradhatatlanul és törhetetlenül.” E szavak bizonyára túl merészen hangzottak az akkori politikai viszonyok közepette, ezért féltette Szenteleky Váradyt!

1932 nyarán emlékezetes esemény színhelye volt a Bega-parti város. Az MKE ünnepi közgyűlésén nyújtották át Szenteleky Kornélnak, ahogyan Borzodi fogalmazott, „a magyarság legszebb kitüntetését”: az ezüsttulipánt. (Ér-

dekességeként említjük csupán, hogy Vékony Náci riportlapja, a *Tükör*, ezüstliliomnak keresztelte a díjat!) E meghitt ünnepegről írta maga Szenteleky 1932. július 7-én dr. Szirmai Károlynak: „A tulipánünnepély komolyan szép volt. Sok bizakodást öntött belém. Általában Becskerekről sohasem távozom üres lélekkel, de most különösen gazdagon bocsátottak útnak. Nagyon szépen rendezték meg a dolgot és érezni lehetett, hogy tiszta szívből jön a szavuk, ajándékozó és ölelő mozdulatuk.” Szenteleky az ezüsttulipán átadásakor is találkozott Borsodiékkal. Erről mesélte Borsodi (*Kalangya*, 1933, 10. sz.): „Ekkor már az ünnepeletetés tömör harangzúgása közben, mintha szelíd bánattal a lélekharang is megszólalt volna. A boldogság merev mosolyát mintha a halál ujjá rajzolta volna beesett, sápadt arcára . . . Éjfél után távozott az ünnepegről. Elkísértem a szállodába. Meleg éccaka volt, de Kornél zsebkendőt tartott a szája elé. Az úton egyikünk sem szólt. De ez a csönd már nem volt a gondolattermelés áldott csöndje. Közöttünk harmadiknak akkor a néma aggodalom járt.

A szállodai lépcsőkön sűrűn meg kellett állnia és kifogyó lélekzettel, ziháló tüdővel ért föl az emeletre. Elváltunk egymástól. Mintha ekkor egy pillanatra tovább maradt volna keze a kezemben, szeme a szememben. Igen, mi akkor búcsúztunk el egymástól.”

Szentelekyról a díj kapcsán a becskerekai sajtó is cikkezett. Így a *Tükör* (1932. július 2.) „az első ezüstliliomos (?) vajdasági magyar költőről” az alábbiakat írta: „Mindenkinek el kell ismerni, hogy valóban ő a legméltóbb, ő az egyedüli méltó erre a szép kitüntetésre. Aki a kultúra terén a legnagyobb szolgálatot tette az itteni magyarságnak, azé a kitüntetés – így szól a föltétel, és Szenteleky csakugyan nagy és érdemes szolgálataival egyedül volt méltó az első ezüstliliomra. A legfinomabb tollú író, a legkulturáltabb ember, a legszárnyalóbb költő az itteniek között, és a legtöbb áldozattal szolgálta a jugoszláviai magyar kultúra ügyét Szenteleky Kornél. A legnehezebb viszonyok között törhetetlen hittel a magyar kultúra jövőjében egymás után alakította és fejlesztette magas nívóra a magyar irodalmi folyóiratokat, és ha az egyik részvétlenség miatt összeomlott, új hittel és új reménnyel épített helyébe másikat. (. . .) Ha az ezüstliliommal a legszebb lelkű magyart akarták volna jutalmazni, akkor is Szentelekynek járt volna az.” A becskerekai lapok szerint még egy nagy feladat várt rá: „meg kellett volna neki teremtenie a kultúrbékét”, „hogyan az ellenséget barátta változtassa, hogy a magyar írókat egy táborba sorakoztassa, hogy ezzel a magyar kultúra korlátlan fejlődési lehetőségét megteremtse”. Erre azonban betegsége miatt már nem futotta erejéből.

1933. március 28-án levélben panaszkodott Radó Imrének, hogy elhatalmasodó tüdőbaja miatt nem lehetett ott a március 26-ai becskerekai *Kalangya*-esten. „Szeretném tudni, milyen volt a hangulat Becskereken? Ha nem terhellek

vele, úgy röviden, pár sorban számolj be a becskerekéről” – kérte barátját. A *Kalangya*-esten egyébként Radó Imre mellett fellépett még Marton Andor, Kende Ferenc, Juhász Ferenc és mások.

Néhány hónappal később, 1933. augusztus 20-án azután Becskerekre is megérkezett a szomorú hír: elhunyt Szenteleky. Temetésén a becskerekieket dr. Várady Imre, Juhász Ferenc és Marton Andor képviselte. Hármuk közül dr. Várady mondott búcsúbeszédet.

Valamivel később, 1933. szeptember 9-én, az MKE igazgatósági ülésén Marton Andor mondott emlékbeszédet Szentelekyről (*Kalangya*, 1933, 10. sz.). Az említett *Kalangya*-számban Farkas Geiza búcsúzott tőle (*Látó szemek záruktak le. . .*), „felejthetetlen barátjának” és „vezérének” nevezve Szentelekyt. Ugyancsak ott olvashatjuk dr. Várady Imre alkalmi sorait is, amelyben aggódva teszi fel a kérdést: „Szenteleky Kornél amennyire bátor, annyira áldásos kezdeményezésének lesz-e folytatása? Lesz-e utód, aki annyi felkészültséggel, az irodalom és művészet minden területén oly egyetemes tudással, oly szívós lelkesedéssel, erős tervszerűséggel, az ő páratlan munkabíráásával, fáradhatatlan munkaszeretetével ápolja, fejleszti és irányítja alig rügyező kisebbségi magyar irodalmunkat? Lesz-e még egy ilyen, minden vitán felülálló elismert tekintélyünk, kinek irodalmi vezérlete alá, annyi feltétlenséggel állott kisebbségi írónk öregje, fiatalja, mondjuk: apraja-nagyja?”

Szentelekyről a becskerekeli lapok is kegyelettel emlékeztek meg. A *Tükör* nekrológiájában (1933. augusztus 26.) emelte ki, hogy Szenteleky „egymaga volt az egész irodalom”, egy másik cikkében pedig kidomborította, hogy „mindvégig tekintély maradt, mert távol állott a hétköznapiok túlekedéseitől, és mindig csak a magyarság jövőjét, annak kulturális fejlődését nézte, figyelte, törte magát érte. Ebben a gyöngye, törődött, beteg testben egy nagy, edzett óriási lélek volt, amely le tudta győzni a test törekenységét, nyomorú voltát”.

Az eddigiekben Szenteleky becskerekeli látogatásait igyekeztünk feltérképezni, a továbbiakban pedig becskerekeli ismeretségi köréről kell szólnunk, azokról az írókról/újságírókról, akiket ott ismert meg, akikkel később levelezett, barátkozott. Nos, becskerekeli baráti/ismerősi köre, tudomásunk szerint mintegy kilenc-, tíztagú volt. Ide tartozott Aszlányi Dezső, dr. Borsodi Lajos, Farkas Geiza, dr. Hesslein József, Juhász Ferenc, Todor Manojlović, Mara Jenő, Marton Andor és dr. Várady Imre. Egyesekkel közülük csak felületesen tartotta a kapcsolatot, főleg írások, cikkek ügyében, másokkal viszont meghitt barátságban volt. Egyikükről-másikukról eléggé elmarasztaló véleménye volt. Jeles tulajdonsága volt Szentelekynek, hogy a barátság vagy ismeretség nem befolyásolta irodalmi értékeit!

Aszlányi Dezsőt 1928-ban, kézirat ügyben emlegette Szenteleky, nehezményezve, hogy elpártolt a *Vajdasági Írástól* a tiszteletdíjak miatt. Dr. Hesslein

József neve 1933 júniusában bukkant fel Szenteleky levelesládájában. Akkor kapta kézhez véleményezésre egy cím nélküli regényét. A kézirat csapnivaló volt, és Szenteleky sehogyan sem javasolhatta kiadásra. E regényről írta Kende Ferencnek 1933. június 7-én: „Rémdráma”, amelyben „egy 22 éves asszony meggyilkolja öreg férjét”. „A felületes, kusza és lyukas miljójrajz úgy lötyög ezen a borzalmas mesén, mint csontvázon a szakadt, hasadt pizsama. (. . .) Az alakok élettelenek, valószínűtlenek. (. . .) Semminemű átdolgozás, kihagyás vagy változtatás után sem tartom kiadhatónak azt a regényt. Egyszerűen értéktelen.” A becskerekeli (de az idő tájt Belgrádban élő) Todor Manojlovićtal 1927-ben Mladen Leskovac közvetítésével vette fel a kapcsolatot. Az érintkezési pontot az Ady-versek képezték. 1927 decemberében Leskovac közvetítésével küldte meg Manojlovićnak a *Bazsalikom* egy példányát. 1928 októberében már azt írta Leskovacnak, hogy „Tosó kényelmes”. 1929 októberében szeretett volna találkozni Manojlovićtal Belgrádban, 1929. december 30-án pedig azt újságolta Leskovacnak, hogy a *Centrifugális táncos* belgrádi bemutatójára készül: „A hely miatt már írtam Tosónak, leveletem a Nemzeti Színházba címeztem, mivel pontos címét nem tudtam. Ha az Ön ideje és egészsége megengedné, úgy hálás lennék ha talán telefonon érdeklődne Tosónál, hogy rendben van-e a jegyem, mert nem szeretnék emiatt megkésni vagy éppen lemaradni az előadásról.” Miután (feltehetően) személyesen is megismerkedett Manojlovićtal, 1931-ben már „kedves és nemes személyéről” írt, egyik, Kristály Istvánhoz intézett levelében pedig „igaz, becsületes barátként” emlegette.

Mara Jenő halálhíre 1931 decemberében igencsak megrendítette Szentelekyt. Radó Imrének írta 1931. december 18-án: „Szegény Mara halála ropantul hatott rám, egyre idegesebben viselem el az élet, illetve a halál rendjét. Így szegény Mara már nem emelhet szót nyomdájá érdekében.” Marton Andorral, a kitűnő gazdasági szakemberrel és bankigazgatóval pénzügyek kapcsán ismerkedhetett meg Szenteleky. 1928. augusztus 2-án írta Csuka Zoltánnak: „Mégis hiszem, hogy Marton Andor bankjától fogunk kaphatni némi támogatást, ha már az egyesülettől nem kaphatunk.” 1928 októberében újra pénzügyekben, pontosabban a *Vajdasági Írás* anyagi megsegítésével kapcsolatosan levelezett Marton Andorral, de úgy tűnik nem sok eredménnyel. Dr. Draskóczy Ede 1929-ben készített pénzügyi tervezete szerint Marton Andornak 2000 dinárt kellett volna biztosítania „kultúrsegély” címén a *Vajdasági Írás* kiadására. Szenteleky többször is találkozott Martonnal. Miután visszatért Becskerekéről, 1930. július 13-án írta Fekete Lajosnak: „Marton Andor barátunk különösen sokat beszélt rólad . . .” Szenteleky Kornél illő tisztelettel emlegette dr. Várady Imrét is, az MKE elnökét. 1933. február 24-ei levelében írta Kende Ferencnek: „Nagyon szívesen írok Váradynak. Az öreg úr jószándékában és segíteni akarásában nem is kételkedem . . .” Egy hónappal később, 1933

márciusában, miután Kende beszámolt neki a becskerekai *Kalangya*-estről, némi csalódással emlegette Váradyt. Ennek oka tulajdonképpen nem is Várady, hanem Juhász Ferenc volt. Szenteleky hosszabb ideje figyelte Juhász Ferenc tevékenységét az MKE-ben, és sok kivetnivalót talált benne. Erre szerette volna felhívni Várady figyelmét is. Hogy konkrétan mi bosszantotta, az egyik leveléből derül ki, amelyet 1933 februárjában írt Kende Ferencnek: „A baj azonban ott van, hogy a végrehajtó hatalom J(uhász) kezében van. De talán sikerül J(uhász) rosszindulatú tespedtségét, naiv gáncsvetéseit szelíden lereszelní.” Egy hónappal korábban azt írta róla, hogy „irigy, lusta és ostoba ember”, aki „eddig még semmit sem csinált, de mindent megígért”, s hogy „jó volna egyszer Váradyt felvilágosítani ennek az embernek kártékony, romboló működéséről”. 1933 márciusában keserűen állapította meg róla, hogy „végül is az Ő szégyene az MKE sívár passzivitása”.

S ha történetesen Juhásszal nem is rokonszenvezett Szenteleky, Farkas Geizával és dr. Borsodi Lajossal már meghittebb kapcsolata volt, amely ugyan esetenként a csalódásoktól sem volt mentes.

Borsodi Lajossal szép, kellemes találkozásai voltak Becskereken. Ugyancsak Borsodi is meglátogatta őt Szivácon. Többek között 1931 őszén is, és erről a látogatásáról mesélte (*Kalangya*, 1933, 10. sz.): „Kiszálltam a vonatból a kis sziváci állomáson, ahol Kornél derús arccal, örömmel és sok szeretettel fogadott. Hazavitt az ő halk, kedves, harmonikus otthonába. (. . .)

Néhány perc múlva az egyik benső szobában már egyedül voltam Kornéllal. És mintha csak tegnap hagytuk volna abba a beszélgetést, a lassan belopakodó, puha érintésű barna alkony bizalmat gyújtó, meleg hangulatában már kitüzesedő arccal, lelkesen csillogó szemekkel új irodalmi terveiről, megírandó témáiról, most olvasott könyvek ragyogó értékeiről mesélt. Azután néhány kéziratát olvasta fel. (. . .) Mindegyik írása nagyon tetszett és igaz elragadtatással üdvözöltem értük. (. . .) Éjfél után pihenni tértem. Kornél bekísért a hálószobába, és sokáig ült az ágyam szélén.”

Noha Szenteleky tisztelte Borsodit, irodalmi ügyekben könyörtelen volt. Levelezésében néhány lesújtó minősítést találunk Borsodi irodalmi értékeiről. A többi között ilyeneket: „Borsodi Lajos az írás tempójában igazi műkedvelő volt, itt-ott írogatott csak.” „Borsodi sokkal sápadtabb jelenség, már évek óta teljesen passzív, mert az operettlibrettó-írást mégsem lehet irodalomnak tekinteni.” A továbbiakban Borsodi „kiaszott invencióját” „írói impotenciáját” emlegette egyik-másik sikertelenebb tárcája ürügyén. Ugyanakkor azt is ell mondandunk, hogy ettől eltekintve Borsodihoz gyakran küldött kéziratokat véleményezésre. Sokszor kérte ki véleményét irodalmi ügyekben.

Úgy tűnik, hogy Szenteleky azért mégis Farkas Geizához ragaszkodott a legjobban, noha az ő számlájára is tett egy-két epés megjegyzést. Farkas Geizát

nagyra becsülte. Amikor szóba került, hogy kinek járna az ezüstkoszorú, Szenteleky Farkas Geizát látta erre a legalkalmasabbnak. „Ő a legidősebb és a legtöbbet dolgozott (több mint 20 tudományos könyve jelent meg)” – érvelt Szenteleky, *A fejnélküli ember* című regényéről meg elragadtatással állapította meg, hogy „ilyen nagyszabású patopszichológiai felépítésű regényt nemcsak a Vajdaságban nem írtak, hanem az egész magyar nyelvterületen sem”. Utóbb „elég gyenge írásait” is emlegette. Stílusáról írta 1933. március 5-én Kende Ferencnek: „Geiza bácsi nem stílművész (. . .) Nagy nyelvtudása, magyarázó, tanári modora ki-kiütözik írásain, de azért goromba, nyelvsértő hibákra nemigen emlékszem.” Szenteleky Farkas Geizát a *Vajdasági Írás* mecénásának is meg akarta nyerni 1929-ben, ám Geiza bácsi anyagi helyzetére panaszkodott, nem vállalhatta, hogy a lapért anyagilag felelős legyen. Akárcsak Borsodi esetében is, Szenteleky Farkas Geizától nemcsak írásokat kért, hanem tanácsot is, illetve szükségesnek tartotta vele megbeszélni a problematikus dolgokat.

Szenteleky halála után Becskereken is életművének ismerői és tisztelői méltóképpen folytatni szerették volna munkáját, tovább vinni, fejleszteni szellemi örökségét, s egyben emléket is állítani neki. Nem véletlen, hogy egy ilyen irányú kezdeményezésre éppen Becskereken került sor. Ez volt a Szenteleky Társaság megalakulása.

Borsodi Lajos még 1933 decemberében a *Kalanyáiban* beharangozta, hogy „a Magyar Közművelődési Egyesület szakosztályaként megalakult a délszláv-országi magyar írók irodalmi társasága”. A zászlóbontásra Becskereken került sor 1934. február 25-én délután, az MKE Dr. Rajsa utcai székházában. Az előadást telt ház előtt Draskóczy Ede, a társaság elnöke nyitotta meg, a műsorban pedig fellépett még Borsodi Lajos, dr. Török Béláné (Lucia) és Adorján András. A Szenteleky Társaság első nyilvános bemutatkozásáról a becskereki *Híradótól* a szabadkai *Naplóig* valamennyi lap részletesen beszámolt, később azonban érthetetlen csend vette körül a társaság tevékenységét. Így teljesen helytálló dr. Bori Imre megállapítása, hogy „ennek az irodalmi társulatnak pusztán megalakulását regisztrálják az egykori lapok, s hatását sem lehet felfedezni, annak bizonyága, hogy irodalmunk nem tudta feltáplálni a kezdeményezéseket”. Hogy miért? A Szenteleky Társaság megalakulása a vajdasági magyar irodalom „újrakezdésének és konszolidációjának” korszakára esik, és a már említett „kultúrbéke” hiányában, a viták és irodalmi torzalkodások közepette, ez az intézményesítő törekvés az erőfeszítések ellenére is meddő, elszigetelt, vagy még pontosabban visszhangtalan vállalkozás maradt, legalábbis kezdeti szakaszában.

Azt, hogy a későbbi években miként ápolták Becskereken Szenteleky emlékét, a leghívebben a korabeli sajtó tükrözi. 1935. március 23-án Szántó Andor a *Tükörben* megjelentetett vitacikkében (*Séta a jugoszláviai magyar irodalom*

és újságírás dzsungelében) többek között a dilettantizmus ellen fakadt ki, támadva a *Kalangyát*, hogy az letért Szenteleky Kornél irányáról: „Körülbástyázott klikkrendszer fejlődött ki a Kalangya körül, és ezzel magyarázhatjuk, hogy Szenteleky Kornélnak ez a szép elgondolása ma már teljesen elvesztette kapcsolatait az itt élő magyarsággal” – fakadt ki Szántó.

1936. augusztus 22-én, Szenteleky halálának évfordulójára emlékezve állapítja meg a becskerekeli *Tükör*, hogy ő „nem tudta megérteni az irodalom kereskedelmi kapcsolatait. Csak úgy történhetett, hogy alig néhány évvel halála után érezhetjük, hogy még az a kevés összefogó munka, amit betegen, magamagát rontva, és emésztve végzett, úgyszólván széthullt. De azért nem Szenteleky a felelős, hanem azok az írók, akik eltávolodtak az ő intencióitól”.

Életművének értékelésében minden bizonnyal egyet kell értenünk dr. Várady Imre meglátásával: „Sorsának tragédiája, hogy nagy eszméi gyümölcsbe érését meg nem érthette; de a sors kegye, hogy az általa elhintett magvak kalászba indulását mindenfelé láthatta.”

APOKRIF SZÖVEGEK KAPCSOLATA EGYÉNI IMAREPERTÓÁRBAN

S I L L I N G I S T V Á N

A *Hitélet* című katolikus folyóiratban 1996 nyarán közzétett felhívásomra néhány igen szép archaikus népi imádságot kaptam Becséről, Bajmokról, Újvidékről, Ürményházáról, de a legtöbbet a bácskai Kevi faluból. Olyan szövegek is felbukkantak, melyekre vajdasági gyűjtőutaimon még nem akadtam. Jelen közleményemben Katona Szabina (született 1925-ben) kevi asszony imafüzérét igyekszem szerkezeti elemei szerint vizsgálni, ugyanis a hosszú imádság már az első olvasatra láthatóan tagolható, és egységei a külön műfajok évszázados együttéléséből eredő kontaminálódás lehetőségeit mutatják.

(Az imádságot a kézirat betűhív átirásával közlöm, bár a lejegyző nem maga az adatközlő, hanem falubeli asszonytársa, az 1955-ben született Katona Borbála. Tehát a helyesírás az ő ismeretei szerinti. A tördelést, megfelelő analógiák alapján, magam végeztem.)

- 1 Ehin gyün Jézus,
lelkünk látó Jézus
Békesség szállásodra Jézus
Kész a lélek,
- 5 beteg a test.
Minden múlt órákra napokra meggyonhatnék,
halálom óráján gyont ember lehetnék.
Mária kapuja megnyilna.
Krisztus Úrunk születése,

- 10 zsidok által vett
szent vére hulladéka.
Az angyalok fölveszik,
kehelybe teszik
Krisztus Jézus elejibe visszük.
- 15 Krisztus Jézus azt mondta
aki ezt az imádságot elmondja
hét halálos büntől megszabadul
és megadatik néki az áldott menyország.
Angyalok Királynéja
- 20 a mi Urunk Jézus Krisztusnak anyja
megnyitotta bűnös szemeinket,
felébredtünk
ujabban felviradtunk.
Ó hányan vesznek el,
- 25 ó hányan szenderültek át a jobb életre,
kik a Szűzanyám pártfogását meg nem vetették.
Milion mint boldogok
aki a menyország kapuján
Jézus vére festett keresztje számunkra. Amen
- 30 Mikor az Úr Jézuska a fekete földön járt.
Elindult a Gecemányi kertbe,
Leülve az olajfák tövére.
Arra mentt a szép Szűz Mária – kérdezte
Mit szomorkodsz szerelmes szép Fiam?
- 35 Hogyne szomorkodnék,
Mikor a vér elborította szememet.
Eregy le a Szűz Mária kertjébe,
Szakajcs három szál virágot.
Egyiket vérrű,
- 40 másikat hájogrú
harmadikat termésrül.
Vér, hájog, termés szakadozzon le,
az Úr Jézuska szemiríl.
A mi szeműnket is gyógyítsa világosítsa meg. Amen
- 45 Ki mék ajtom elejébe.
Föltekintek a magas égre.
Nyitva láttom a menyország kapuját,
benne láttom a Boldogságos Szűz Máriát.
Szent térgyin térbetyül,

- 50 szent könyökén könyökül,
szent miséket hallgassa,
gloriákat olvassa.
Szól a kakas szól
Máriát kiáltsa
- 55 kelj fel Mária,
megfogták a kis Jézuskát,
magos fára feszítették,
három szöggel meszőgezték,
három csepp vér elcseppentt.
- 60 Oda mentek az angyalok,
felszedték,
kehelybe tették.
Krisztus Jézus elejibe vitték.
Krisztus Jézus sem szól sem beszél.
- 65 Aki ezt az imádságot elmondja este lefektibe,
reggel fölkelte
megadatik néki az áldott menyország.
Angyalok Királynéja Mária
Isteni magzatod megnyitotta az én bűnös szemeimet
- 70 fölbredtem.
Kegyes királyom, kérlek mindenkor légy velem.
Szívem el ne aludjon,
gyarló testem az éjjel békében nyugodjon,
hogy én Téged mindenkor lássalak.
- 75 Minden gonosz távozzon.
Áldást mondunk az Urnak,
hálákat az Istenek.
Ki háza, háza,
Szent Benedek háza,
- 80 ostya az ajtaja,
tömjén az ablakja
négyszögletes szent oltár
azon van a szent kereszt.
Kerülj köröszt
- 85 örizzen a sörkentyüs Szűz Mária.
Anna szülte Szűz Máriát.
Mária szülte Szent Fiát.
Fiam fiam fényes Jézus,
kérlek mindenkor légy velem

- 90 Nyisd meg kapudat,
mosd meg utadat.
Öt-hat ezer év mulva,
gyünek szentek,
szent angyalok,
- 95 hoznak kenetet mirhát
amivel az Úr Jézus szent sebeit kenegetik.
Mondom mondom néktek
aki ezt az imádságot elmondja
hét halálos büntől megtisztul. Amen.

(A lejegyző megjegyzése: öregapjátul tanulta.)

Az imamondó, immár érzékelhető módon, nem tesz, nem tud különbséget tenni imádságai között. Kötelező reggeli hálaadásának szövegébe az apokrif hagyományban gyökerező imádság mellé a középkori Mária-himnuszok mintájára fogant Szűzanyadicsérő rész (Angyalok Királynéja) éppúgy vegyül, mint a keresztény elemeket felhasználó ráolvasás, avagy a kora középkori apotropikus bajelhárítás motívumai, a középkori látomásirodalom szövegeiben (folklorban) megőrzött töredékei, a világteremtés villanásai, a Jézus–Mária golgotai párbeszéd részecskéi, és a világ létezését jövendőző, a feltámadást előrevetítő sorok. Rendkívül összetett imafüzérről van tehát szó. Ezeket az imádságokat az egyszerű ember olyannyira a magáénak tudja, hogy a szabadon társított változtatásokat, csoportosításokat nem tartja sem bántó romlásnak, sem megszentelődésnek.

Egyéni imádság a bemutatott, egy idős asszony egyéni imarepertoárjának (bármennyire hosszú is) csak része. Ugyanis többi reggeli (bár általában esti szokott lenni) imája után mondja ezt a nagyapjától tanult szöveget az imádkozó kevi asszony. Az imádság, természetesen, apokrif szövegek töredékes variánsainak kontaminálódása. Bár jó részük archaikus népi imádság, mégsem nevezhetjük csak annak az egész korpust, ugyanis a 30–44. sor, keresztény elemekkel bármennyire is átszőve, ráolvasó jellegű. Ugyanakkor teljesen keresztény, egyházi eredetű és hathatósan támogatott imaszeletek is előfordulnak a textusban (pl. a már említett Angyalok Királynéja kezdetű részek). Mivel az archaikus szövegek vannak túlsúlyban, melyekről csak később szakadt le (máig sem minden kutatótól elfogadottan) az *apokrif* jelző, ezért neveztem én is *apokrif szövegek kapcsolatának* a füzért.

Az első rész (1–29) apokrif bajelhárító elemei archaikus imamotívumokkal társulnak. A halandó ember élete végén (amiről sosem tudja, hogy mikor érkezik el, tehát mindenkor lehetséges), a lelkét látó és az egyházi tanok szerint

számadását kérő Jézus előtt a keresztények bűnbocsánatát ígérő gyónást s az általa megkapható feloldozást óhajtja (7), hogy a Mária országának (8) is nevezett Paradicsom kapuján bejuthasson. Bálint Péter egy irodalmi mű elemzésének jegyzetében ezt így fogalmazta meg: „A közeli halál perspektívájából és szorongató tudatából láttatott élet, a visszatekintésnek és mérlegelésnek, a summázásnak és ítékezésnek erkölcsi súlyt kölcsönöz, és egy bizonyos fokú őszinteséget és elfogulatlanságot vár el a létét megérteni és igazolni szándékozótól. . . . A bármely pillanatban esedékes halál tudata arra is kényszeríti az életére visszatekintő(. . .)t, hogy minél kevesebb bűnét, jellemgyöngeségét és rossz szokását hallgassa el, mert a bűnök takargatása, az öncsalás teljes mértékben hiteltelenné és súlytalaná válik a vallomást, a létösszegzés szándékát és magát az ítéletet is” (Bálint P. 1997, 84–85.).

A Vajdaságban igen gyakori *Szól a kakas*. . . kezdetű archaikus népi imádság (vö. Silling, 1992, 1995a) néhány sora (9–14) vegyül a szövegbe, hogy az első rész záradékában (15–18) foglaltak a Jézus szent vérének hullása által mennyei hitelesítést nyerjenek, Krisztus Jézus szavaival (15) később meg is erősítve. Nyelvromlás eredménye a *hulladék* (11, ma személyragos főnév lenne), amely a mai *hullatik* szenvedő ige elbeszélő (történeti) múlt idejű *hullaték* alakja (vö. Szarvas, 1872, Rajsli, 1994). Ez az előző sor (10) igencsak romlott, nagyon töredékes volta miatt szokatlan, ugyanis sok imádság idevágó részében a *verték, általverték* igék szerepelnek, s ezekre rímel(ne) a *hullaték*. A mai imamondó azonban már rég nem ismeri az elbeszélő múlt idő használatát, így egy a számára jelentéssel bíró kifejezést talált az ismeretlen szó helyében, mit sem törődve a bekövetkező logikátlanság veszélyével. Az ilyen és ehhez hasonló előfordulásokról Mezey László irodalomtörténész, Erdélyi Zsuzsanna műfajteremtő tevékenysége első méltatónak egyike, a következőket állapította meg: „. . . ezek a zavaros, logikátlan, néha bántóan zagya kontaminációk, hajdani magyar literátusok egykor tisztá szólásának immár alig érthető darabkái, mondatroncsait és elkeveredett szótagjait fogják tudunkra adni” (Mezey, 1971, 368).

Bizonyos antagonizmust észlelünk e rész közepén (9–10), ahol a megszületett Jézust a zsidók azonnal *által vett* (általverték). Itt az idő hirtelen változása, a balladai gyorsasággal pergő eseménysor foghíjas előadásmódja, a szóbeli hagyományozódás által létrejött torzulások az ellentét okozói, és Mezey idézett szavainak helyénvalósága újfent bizonyítást nyer.

A második rész (19–29) a tételes egyházi irodalom, imádságműfaj soraiba tartozik, amelyben a bűnösökért közbenjáró Szűzanya (26) tiszteletének hirdetése hangsúlyosan van jelen. A korábbi *Mária kapuja* e részben már a *menyország kapuja* szinonimával helyettesül. Bár a (Jézus vérével festett) *kereszt* (29) a ráolvasások és a bajelhárító archaikus imádságok motívumai

közé is sorolható (vö. Erdélyi, 1978, 19. sz.; Pócs, 1986, 149. l.; Jung, 1990, 63. l.; Silling, 1992, 100. l.).

Szövegünk harmadik imarészének (30–44) parancs kicsengésű ráolvasó funkciója ma is érzékelhető, melyet akár hályog, akár más betegség gyógyítására, „elküldésére” használ(hat)tak, ahogyan a szükség kívánta. A szöveg eredetileg önálló életet élhetett, de a benne szereplő bibliai alakok (30, 33), amellet, hogy hitelesítik az alkalmazás hasznosságát, az imádságok kategóriájába is emelik a szöveget. A legenda műfajában nem ismeretlen kezdősor (30) után, amely gyakori a magyar ráolvasásokban (vö. Pócs, 1986), a bibliai események színhelye (31), valamint a jellegzetes ottani növényzet említése (32) még valószerűbbé teszi az imádságot, bár az olajfák egy másik, a bibliában szereplő földrajzi névből kerülhettek az imádságba.

Jézus nevének kicsinyítő képzős alakja (30, 43, 56) elterjedt hagyomány a vajdasági magyarok körében és népi imádságaiban (vö. Silling, 1992, 1995a).

Szűz Mária a tételes vallásban is a legismertebb oltalmazó. Az ő kertjét (37) a tökéletes, az örök élet színhelyeként, az Édenkert szimbólumaként is értelmezhetjük (vö. Polner, 1978, 66. sz.). Ugyanakkor Szűz Mária szavait (37) több olyan archaikus népi imádságban is halljuk, melyeket Erdélyi Zsuzsanna az egyértelműen keresztény tudatformájú-funkciójú szövegek *Krisztus–Mária-párbeszéd* alcsoportjába helyezett (Erdélyi, 1978). Különbösen a tudós kutató e típust Bornemisza Péter *Ördögi kísértetek* című, 1578-ban megjelent könyvének egyik imájával rokonítja. Igen korai eredetű tehát imádságunk, bár imaponyvákön történő terjesztése még a XIX. század végén is gyakorlat volt. Hogy a szöveget frásos anyagról, frás után tanulhatta valamelyik korábbi átörökítő, arra a *szomorkodnék* feltételes módú igealak magas magánhangzójú toldalékolása is utal, hiszen köztudott, hogy a Vajdaságban leggyakrabban a mély magánhangzós *-nák* rag van használatban egyes szám 3. személyben (vö. Penavin, 1988).

A magyar ráolvasások kiváló ismerője, Pócs Éva szerint „a Máriának panaszkodó Jézus alakja a kelet-európai szövegek jellegzetessége . . . Mind a nyugati, mind a keleti típusokat bizánci előképekre vezetik vissza. A legrégebbi közvetlenül ide kapcsolható adatok 9–10. századi latin, illetve német szövegek, de 8. századi kopt varázsszöveg is ismert . . .” (Pócs, 1986, 267.), s szerinte a szöveg *három gyógyító virág* motívuma (38) is közép-európai kapcsolatra vall (Pócs, i. m. 268; vö. Erdélyi, 1978, 152.). „A sámánság és a kereszténység küzdelme tükröződik ezekben az imádságokban . . .” – állítja Fettich (Fettich, 1971, 63.), s ez bizony mondható a keresztény szenteket is felsorakoztató ráolvasókról, melyekben a Szűz Mária kertjében található csodavirágok (etnomedicinával foglalkozók jó kutatási témája lehetne!) valószínűleg az ősbib

Boldogasszony kertjében, vagyis magában a természetben keresendők, voltak lehettek.

Kontaminálódott szövegünk negyedik részét (45–62) egy káprázat, egy égi látomás nyitja. A késő középkor szakrális irodalmának és népköltészetének is sajátos műfaja volt a látomáslíra, amely Dömötör Tekla szerint „valóságon túli élményre utal”, s elemei akár a regösénekekből, a „régii magyar varázsénekekből származó” stílári elemek lehetnek (Dömötör, 1974, 193.).

Szövegünkben a mennyország kapuja, a boldogságos Szűz Mária ezen ősi ségek krisztianizált fordulatának bizonyosságai. A megváltásra utaló sorok előtt szólnom kell még a látomás kapcsán az annak középpontjában lévő istenszülőről (az elnevezés a délszláv, szerb imádságokból való, vö. Silling, 1995b), akinek éppen e kegy révén lett állandósult jelzője a *boldogságos*. Tánczos Vilmos filológiai elemzése, Pais Dezső nyomán, a következőket mutatta ki: „A »boldog« szó a középkorban »dús«, »gazdag« jelentésben fordul elő, de eredeti jelentése szerint »varázslatba, bővületbe esett«, »elbájolt«, »megkötözött« állapotot jelzett” (Tánczos, 1996), s mindez jól egyeztethető ősvallásunk *Boldogasszony* istenképzetével is. E fontos archaikus elem után szintén az erdélyi kutató mutatott rá a *szent* jelző gyakoriságának (49–51) kiváltó okaira: „A mitikus–vallásos világmépre jellemző pars pro toto elv alapján a *szent személyek testrészei* magát a szentet helyettesíthetik, tehát ugyancsak megszentelődhetnek” (Tánczos, i. m.). Ennek példázatát olvashatjuk kevi imádságunkban is.

A következő fejezet (53–63) az egyik legelterjedtebb vajdasági magyar archaikus népi imádság, a *reggeli imának* is nevezett; önálló imádságként s imafüzérek részeként egyaránt előfordul. Gyakoriságával csak az esti *Én lefekszek én ágyamba* kezdetű vetekszik. Az alvó Máriát ébresztő madár, a kakas (53) mitológikus jelképe a fénynek, áttételesen pedig a megváltásnak, illetve feltámadásnak. A mi vidékünkön való számtalan előfordulással ellentétben ezt a motívumot Tánczos Vilmos Gyimesben egyáltalán, míg Moldvában is csak egyetlen variánsban találta meg.

A Krisztust kínzó eszközök (arma Christi) felsorolása variánsunkból majdnem teljesen hiányzik, s csupán a *három szöveget* említi (58). A keresztre feszítés motívuma immár nemcsak rejtetten közölt, mint volt az imádságtöredék első előfordulásában (10), hanem egy teljes mondat erejéig (57). Az ősi véráldozat, áldozati vér motívuma (59) a szent vért felszedő Grál-motívum (63), középkori legendairódmunk edénye újfent szerepel az imádságban. Egész irodalma van már e jelképnek, hiszen a Grál-mondakör, a Grál-regény a lovagkor jelentős irodalmi eredménye. A köréje csoportosuló imasorok az archaikus népi imádságműfaj szürrealista elemei közé tartoznak: a felszedett vért a véráldozatot hozónak mutatják be (63).

Az imádságok hathatós erejét, de az imádkozásra való biztatást is erőteljesen támogatja a szöveg záradéka (65–68). Ennek ígérete váltotta ki leginkább a hivatalos egyház ellenkezését, ugyanis pusztán az imamondásért magáért (mint esetünkben is látható) már elnyerhető a mennyei jutalom (67); más imavariánsokban csak bizonyos számú bűn bocsánata. Ez a kegyes, buzgó, istenfélő élet minden más kívánalmát figyelmen kívül hagyva kínál üdvözülést. Az egykori magas irodalomból származó, másodlagos oralitásként létrejött imádságok népivé válásának legszebb bizonyítéka ez, egyszersmind az apokrifá, tiltottá válás egyik okozója is.

Az éjszakai nyugodalmat kérő szakaszt (71–75) egy pár soros fohász vezeti be (68–71). A *Mivel már besötétedett* kezdetű ima a *Te lucis ante terminum* indítású latin breviáriumi himnusz fordítása (Holl, 1971, 372.), amelyet már 1643-ban közzétettek magyarul. A himnuszt később imaként kapták szárnyra nyomtatott imádságoskönyvek, főleg Pongrácz Eszter *Arany Korona* című kiadványa, amelynek ki tudja, hányadik kiadásából (1719 és 1902 között tizenöt kiadást ért meg, vö. Holl, i. m. 372.) nálunk a Vajdaságban több is található. Tehát vallási könyvekből is kerültek töredékek e hosszú imádságba, sőt Holl Béla megjegyzi, hogy a fent nevezett imakönyv más szövege, az említett himnusz után következő is átkerült az archaikus népi imádságokba. Ilyen a mi békés pihenést kérő imarészünk is.

A folytatásban a *Ki háza, háza / Szent Benedek háza* motívum (78–79) bajelhárító szándékú, a középkor végéről származó gyógyító ráolvasás, amelyben a gonosztól megóvandó házat keresztény szentelményekkel (80–81) védett kolostornak, oltárral rendelkező templomnak (háttérükben mágikus vonzatok lapulnak) tünteti fel az imádkozó. A *négyszögletes szent oltár* (82) valójában a ház ígésző, apotropeikus funkciójú megnevezése, s az azon levő *szént kereszt* (83) is ilyen cézzattal szerepel. A gonoszúzás folytatódik a *színtén* középkori *forgó-kerülő kereszt* (84) emlegetésével. Ily módon igyekeztek misztikus védelmet biztosítani eleink hajlékuknak, természetesen leginkább a sötétség, az éjszaka leple alatt támadható gonosz ellen.

Ezt követi az Erdélyi Zsuzsanna által kozmikus genezisnek nevezett motívum Jézus genealógiájával. Imádságunkból azonban a kozmogóniai rész el is maradt, s az apokrif evangéliumokban szereplő Szent Anna alakjával indít (86–87). Különbözik a *Föld szülte fáját . . .* kezdetű imádságok ezek előtt közlik Szent Anna, áttételesen persze Krisztus kozmikus származását (vö. Erdélyi, 1978; Polner, 1978; Silling 1992, 1995a; Tánczos, 1995). Imádságunk említett két sorát a Mária–Jézus-párbeszédű imádságok egyetlen sora (88) folytatja, melyben Mária megkérdezi (esetünkben csak megkérdezné) fiát, hogy Mária álmának mi a jelentése, vagyis Jézusnak mi lesz a sorsa. A kevi imádságban ebből származó egyetlen sor az *Ómagyar Mária-siralmat* is élénk idézi.

A halálra, illetve világvégére utaló szavak az általánosan elterjedt „ezer telik, kettő nem”-hiedelemre cáfolnak, hiszen öt-hat ezer évet (92) emlegetnek az angyalok eljöveteleig, hogy akkor megtörténjen a bűnök kezegetése-megbocsátása, s a mennyek kapujának megnyitása: az imazáradékokban feltételezett üdvözülés beteljesedése.

Utolsó imarészünk érdekes szava a *sörkentyüs* melléknév, Szűz Mária jelzője. A mai magyar nyelvben ismeretlen szó jelentése után kutatva nem találtam adatot *szótáraiban*. Azonban más imádságok hasonló kifejezései így hangzanak: „*Serkenyj fő, Krisztus Urunk*” (Tóth Istvánné Balázs Piros, 59 éves csókai asszony adata 1979-ből);

„*Serken hozzád három anygyal*” (Sárkányné Huszár Erzsébet, 83 éves kanizsai asszony adata 1994-ből);

„*Három anygyal sörken hozzá*” (Baráz Valéria, 60 éves kanizsai adatközlőtől, 1996-ből);

„*Kerülj körösz, / Őrizz angyal, / Serkents ördög . . .*” (Szálné Fejős Veronika, 85 éves asszony adata Kanizsáról, 1992-ből).

Amint látható, sok nyelvromláson mehetett, jobban mondva ment is keresztül az *Értelmező Kéziszótár* által régi, irodalmi stílusminősítésű *serken* ige, melynek „*fölserken, ébred*” a jelentése. Az *Etimológiai Szótár* szerint a XV. századi *Sermones Dominicales*ben *serken* alakban fordul elő, és jelentése szintén „*felébred, felkel*”. A közölt egyik kanizsai variáns már ö-ző alakban használja a szót, s valószínűleg a Keviből érkezett szövegünk is ilyen e-ő megfelelésre vall.

Az archaikus *serken* ige napjainkra szinte teljesen kikopott a nyelv használatából, főleg a népnyelviből. Hangalakja is idegenné lett az imamondó számára, s a népetimológiát is csak megszorítással feltételezhetjük a szó létrejöttében. Csupán Bárczi Géza *Szófejtő Szótára* mutat utalást a *sarkantyú* szóra, melyet a *serkentő* mély hangú változatának vél. A hallás utáni, jelentéssel immár nem bíró szöveg tanulását tartom e torzítás okozójának. Mindenesetre imádságunk archaikus jelzője ezáltal is megerősítést nyer.

IRODALOM

Bálint Péter: Az idő szobrása: Marguerite Yourcenar. *Forrás*, 1997, 29. évf. 82–91. l.

Bárczi Géza: *Magyar Szófejtő Szótár*. Budapest, 1994

A Magyar Nyelv Történelmi–Etimológiai Szótára III. Főszerkesztő: Benkő Loránd. Budapest, 1976

Dömötör Tekla: *A népszokások költészete*. Budapest, 1974

- Erdélyi Zsuzsanna: Archaikus és középkori elemek népi szövegekben. *Ethnographia*. 1971, 343–359. l.
- Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. Archaikus népi imádságok. Budapest, 1978
- Erdélyi Zsuzsanna: Archaikus népi imádságok. In: *Magyar Néprajz V*. Budapest, 1988, 692–748. l.
- Holl Béla: Hozzászólás Dobozyné Erdélyi Zsuzsanna „Archaikus és középkori elemek népi szövegekben” című előadásához. *Ethnographia*. 1971, 371–374. l.
- Jung Károly: *Hiedelemmondák és hiedelmek*. Adatok Gombos népi hiedelemvilágához. Újvidék, 1990
- Mezey László: Korreferátum Erdélyi Zsuzsanna előadásához (Archaikus és középkori elemek népi szövegekben). *Ethnographia*. 1971, 367–370. l.
- Penavin Olga: *Bácskai magyar nyelvjárási atlasz*. Újvidék, 1988
- Pócs Éva: *Szem meglátott, szív megvert*. Magyar ráolvasások. Válogatta, összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta Pócs Éva. Budapest, 1986
- Polner Zoltán: *Föld szülte fáját*. Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok. Szeged, 1978
- Rajslil Ilona: Délvidéki nyelvmélekeink I. *Nyelvtörténeti tanulmányok*. Szeged, 1994
- Silling István: *Boldogasszony ablakában*. Népi imádságok és ráolvasások Kuzsuzináról. Újvidék, 1992
- Silling István: *Templomok, szentek, imádságok*. Tanulmányok a vajdasági népi vallásosság tárgy köréből. Újvidék–Tóthfalu, 1994
- Silling István: *Kínján esék esete*. Vajdasági archaikus népi imádságok. Újvidék, 1995a
- Silling István: Szerb archaikus népi imádságok interetnikus jegyeinek vizsgálata. *Létünk*. 1995b. XXV. évf. 1–2. sz. 69–81. l.
- Szarvas Gábor: *A magyar igeidők*. Pest, 1872
- Tánczos Vilmos: *Gyöngyökkel gyökereztél*. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok. Csíkszereda, 1995
- Tánczos Vilmos: *A Szent megnyilatkozásai a moldvai és gyimesi népi imádságokban*. 1996 (kézirat)

NÉPRAJZ

FALVERŐK

M A R O N K A J Á N O S

A bandába hét-nyolc ember tartozik: két tömő, négy bunkós és két földhányó. Tudnivaló, hogy az első tömő egyben a bandagazda.

Bevezetőként a fal alapját jól lebunkolják, majd leássák az őrkarókat. Ezek tartják függőleges állapotban a deszkákat. A beállítást függőnállal ellenőrzik. A fal vastagságát az egyenlő nagyságúra szabdalt lécek biztosítják. A deszkák rögzítésénél akácfából készült faéket kell alkalmazni, amit az őrkaróknál beszorítanak.

Ezután lépnek a dolgok mezejére a földhányók. Elvégzik az első terítést. Most a tömők a deszkák mentén jó erősen döngölik a földet. Keményre. Munka közben a bunkó talpa ragadni kezd, ezért az első bunkós egy zsákdarabot erősít rá. Így a többinek nincs gondja a ragadással. A bunkósok egy kis idő múltán felveszik a csattogtatás ritmusát. Ez egyben a falverés módja és biztosítéka.

Egy deszkányi fal vastagsága négy-öt terítést igényel. Porhanyós föld, tömés, bunkózás. Így megy ez igen verítékes munkával a szokásos falmagasságig.

Kik voltak a falverők? A bácskai falvak egykori házépítői. A csoport tagjainak bemutatásával erre is megkapjuk a választ.

Utasi Mihály bandagazda ötvenhárom éves, nős, felnőtt fia és leánya van. Ifjúként béreskedett a határban lévő tanyás gazdáknál. Később, amikor megházasodott, harmadosként szorgoskodott. Itt születtek gyermekei. Tizenöt év alatt annyira vitte, hogy házat épített a faluban. Ekkor elhatározta, hogy önállósítja magát. Napszámoskodott, hatodán kukoricaföldet tartott, tizedén részaratást vállalt. Ha alkalom adódott, részt vett a cséplésben, ahol kazalok vagy kévehányó volt. Falat vert, majd bandagazdaként folytatta. Lassan haladt előre, míg két hold földet nem vásárolhatott. Ezzel adott némi lendületet a háztájinak. Küzdött, hogy a fiának házat építhessen, leányának pedig illő hozományt biztosítson a férjhezmenetelhez. Ebben az állandó küzdelemben repültek el a legszebb évei.

Bajnai István második tömő, harmincöt éves. Megrögzött agglegény. Egyelőre csak annyira vitte, hogy egy félkész házat építtessen magának. Abban egy szobát úgy-ahogy rendbe tett, ahol meghúzhatja magát. Őszig beszerezte a télirevalót: a krumplit, a lisztet és más konyhára való apróságot. Állandóan pénzhányban szenvedett, mert nem vetette meg az italt. Ruházkodásra csak éppen annyit költött, hogy valami emberi formája legyen.

Csabai József huszonhét éves, nős. Az apjáéknál laknak egy aprócska szobában. A házassága előtt béreskedett egy falusi gazdánál. Nem sokra vitte. Most egy kicsivel többet szeretne. A napszamoskodás mellett a falveréssel is próbálkozik. Főleg azért, mert a család rövidesen egy kenyérfogyasztóval szaporodik.

Németh Lajos harmincéves, nős. Tehetős gazdának a fia. Legénykorában megvolt mindene. Szinte kényeztették. Szép ruhái mellett rendelkezett egy kitűnő Diamant kerékpárral. Ragyogott annak minden alkatrésze. Szüleinek csökönyös ellenkezésére csak azért is szerelemből nősült. Egy kubikos család-apa szemrevaló leányát vette feleségül. Rendes lakodalmuk sem volt, de ettől függetlenül boldog családi életet éltek. Az ifjú férjnek szilárd elhatározása volt, hogy egyedül is boldogul az életben. Megragadott minden lehetőséget a kenyérkeresetre. Szépen gyarapodtak, mert erős testalkata révén minden munkában helyt tudott állni. A faluban megbecsült munkásnak számított.

Czékus András harminchárom éves, nős. Öt apró gyermek apja. A megboldogult após faluszéli házában laknak. Felesége sűrűn betegeskedik. A nagymama sokat segít a ház körüli munkában. András rövid életében volt libapásztor, a tanyákon kanász, kisbéres, majd béres. A család akkor került igazán nyomorúságos sorsba, amikor a kenyérkereső az egyik építkezés alkalmával lábát törte. A fiatalasszony apró-cseprő munkát vállalt: jobb helyeken mosott, takarított, beteget ápolt. A kereset csak a betéví falatra volt elegendő. Most valamennyit javult a család helyzete.

Csáki Szilveszter huszonkilenc éves, özvegy. Egy két éves kisleány édesapja. Ifjúkora óta kiegészítő foglalkozásként halászzalattal foglalkozik. Kerékpárjával elkarikázott a csatorna partjára, ahol a szülőföldünk folyócskája jókora torkolatot képezett. Itt gyakran rajostul ki-be úszkáltak a halak. Adódtak jó fogások, amit a piacon, vagy csak úgy az utcákban értékesített. Házassága után több pénz kellett volna. Ezért elvállalta a nehezebb munkát is. Amikor a felesége szülés előtt állt, komplikációk léptek fel, amit a bábaasszony nem tudott megoldani. Mire szóltak a községi orvosnak, késő volt minden. A kis göndör hajú anygalkát a nagymama neveli. Ő most a család szeme fénye. Kell a pénz, mert az asszony sírját szeretné rendbe tenni. Ezzel szeretné kiengesztelni.

Gálík Ferenc huszonöt éves legényember. Édesapja a községi gulyás. A szolgálati lakásuk a bikaistállóban volt. Az épületnek a homlokzatán mostanáig

egy ügyesen formázott bikafej díszeleg. Ott volt a helybéli szállása az öt tenyészállatnak. A bikákkal a község előljárósága a szarvasmarhák minőségi állagát, folyamatosságát kívánta megalapozni. Mármost úgy mutatkozott, hogy a régi szép gulyáséletnek leáldozóban vannak a napjai. Labdarúgópályát építettek, ami több mint egy hektárra szűkítette a legelőnek éppen nem mondható koplalót. A munka fogyóban volt, amit az idős gulyás könnyen elvégzett. Így került a legény a falverők közé. Nősüendő korban volt. Szép ruhát kellett csináltatni, hogy az Ūrge-féle vendéglőben, a táncmulatság alkalmával elfogadható legyen a kinézése.

Berecz Sándor negyvenéves. Elvált. Három gyermek édesapja. Amikor megházasodott, a családi házba vitte az ifjú menyecskét. Egy idő után a menyecske és az anyós között megkeseredett az együttlét. A kenyértörés után az asszony válaszütl elé állította a férjet: azonnal költözzenek el, vagy ő, vagy a családi ház. Sándor az utóbbit választotta, habár majd megszakadt a szíve a gyerekek meg az asszony után. Azóta fizeti a gyermektartást, meg magára is keresni kellett. Már nem volt kedve újra nősülni. Élete véglegesen zsákutcába jutott. Főleg azért kereste az emberek társaságát, hogy felejtessen. Oldódjon a keserősége.

– Megállni! Itt a früstök ideje!

Az emberek már alig várták a bandagazda idevágó felszólítását. Szinte kopogott a szemük az éhségtől. A tömösők meg a bunkósok leugráltak a falakról a földhányók mellé.

Előszedték a tarisznyákat, a kendőbe kötött elemőzsiát. Jőszerivel szalonna meg vöröshagyma került terítékre. Egy kis változatosságnak húsos hurka, vagy a frissen kisült tőportyú.

Dolgoztak a kések meg a bicskák az egészséges étvágyat szolgálva. Csak azok tudják, hogy milyen jóízűek ezek a falatok, akik keményen megdolgoztak érte.

– Most jöhet a váltás – jegyzi meg az egyik földhányó.

Mert az volt a szokás, hogy a munkások váltották egymást egy bizonyos idő után. A bunkósokból földhányók lettek, vagy fordítva. Csak a bandagazda volt kivétel, mivel ő irányította az egész munkafolyamatot.

– Csülökre, magyar!

Erre a felszólításra mindenki elrakta a kenyerét, a maradék szalonnáját. Kézbe vették a szerszámot, és újult erővel fogtak a munkához. Szaporázták a bunkócsattogást. Pattogott és szikrázott tőle még a levegő is. A falverést átalányba fogták fel. A kétkeziek szavajárása szerint átaljába. Nem volt tehát mindegy, hogy mikorra adják át a kész munkát a megrendelőnek.

Amikor a nap delelőre hágott, a szorgos csapat fél szemmel az utat leste. Szállingóznak-e az ételhordók? A szorgalmas falverő jócskán kiadja magából az erőt. Pótolni kell azt finom laktató ételekkel. Csemegének való krumplis pogácsával, esetleg gőzölgő és finom illatú csöves kukoricával.

Az ebéddel elsőnek a Czékus gyerek érkezett. Sovány, hosszú lábú suttyó legényféle volt. Öntudatos mozdulatokkal ült le az egyik akácfa árnyékába. Látszott rajta, hogy fontos feladatot lát el. Így jöttek sorjában az asszonyok nagyobbacska gyermekekkel. Lássák ők is, hogyan épül a ház apáik keze által.

– Bizony meleg! Nemsokára itt a levesmars – hangzott el a magasodó fal tetejéről.

Amikor a harangozó belekapaszkodott a nagyharang kötelébe, az első kondulásra mindenki tudta a kötelességét. Megfelelő helyet keresett magának, hogy elköltsék az istenadta krumplilevest, a túrós palacsintát, mások a csirkepaprikást, a kolbással dúsított babfőzeléket. A szerény krumplipaprikás sem volt megvetni való, ha a háziasszonynak szűkében volt a konyhapénze.

Szegény Bajsai Pista csak azt ehette, ami a reggeliből megmaradt. Megszokta már, mivel nem először fordult elő az ilyesmi. Hiába biztatták a nősülésre, csak falra hányt borsó volt az egész. Azt tartották róla, hogy nagy szerelmi csalódása volt. Ennek folytán inkább a hidegkonyhát választotta.

Az ebéd ideje vége felé járt, amikor Mihály bandagazda magához szólította a gyereket. A pulykatojást, ugyanis pajzán gondolatok bujkáltak az agyában.

– Ki fia, borja vagy?

A gyerek válaszolt.

– Hallod-e? De ráért az apád, hogy így kicifrázot!

– Menjen kend a franc-fenébe – fortyant fel az egyik menyecske –, félrehord magának az esze, még a fejéhez nem vágom ezt a fazekat!

Megnevették mint a kettőnek az ide illő szavait. Különben is a bandagazda jópofa tréfamesternek számított. Ha olyan munkában vett részt, ahol az ízés beszéd járta, főleg ő vitte a szót vagy a mesét.

Az ételhordók lassan szedelődzködni kezdtek. Elrakták a köcsögöt, a fazekat meg azt a néhány evőeszközt, ami az ebédeléshez kellett.

A munka befejezése még három napot igényelt. A harmadik napon, úgy öt óra tájt minden készen állt. Csak a gazdának kellett átvennie a szépen magasló falakat. Közösen lemérték annak hosszát, magasságát. Tudnivaló, hogy négyzetméterekben számoltak. Így fizették a falverők munkáját.

Ezekben az ünnepélyesnek mondható pillanatokban a banda tagjai megkapták a keresetüket. Magukban számolgatták, hogy mire is lesz elegendő a pénz.

– Ha lesz újabb munka, akkor üzenek.

Ebben maradtak.

Ma már a falverőkből csak itt-ott él néhány. A falvakban pedig alig építenek házat. Sem döngölt agyagfalból, sem téglából.

BABONÁK ÉS HIEDELMEK BECSE KÖRNYÉKÉRŐL

BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSEK

Az itt következő szöveg néhány részletét képezi azoknak a magnószalagra rögzített beszélgetéseknek, amelyeket Sátai Andrea középiskolai tanuló folytatott hagyományainkról, a hagyományos életvitelhez fűződő szokásokról, visszaemlékezésekről, tapasztalatokról Szöllösi Vincéné Péter Erzsébettel 1992/93 telén. Ebből a gyűjtésből ezúttal azokat a részeket válogattam össze és – a hangzó beszéd jellemzőit csak főbb vonásaiban jelezve – írtam le, amelyek a hiedelmekkel, babonákkal vannak kapcsolatban. Szöllösi Erzsébet bácsföldvári (Bačko Gradište) születésű, férjhezmenetele után került Becsére (Bečej), itt élte a parasztasszonyok dolgos életét. A gyűjtés idején 83 éves volt.

JELES NAPOKHOZ FŰZŐDŐ BABONÁK ÉS HIEDELMEK

– Luca napján azt köll csinányi . . . székét csinányi, tizénhárom napig. És . . . aztat karácsony éjféli misékor elvinni . . . a templomba, oszt ráülni. De üljön rája, mer az ördög a hátáho veri a székét akkó! . . . No akkó . . . Várja csak! Fűsút, tükröt, tőrüközöt a párna alá tenni. Akkó . . . aztat megámodja, hogy mi a . . . mi léssz a jövője. Akkó . . . Luca napján nem szabad varrni, kötni, ijesmit. Inkább fejteni ruhát, ha van fejteni valója, azt fejtse. Oszt avval szórakozzon.

– Még a baromfit megégetni kötélbe. Még réggē, mikó főkelünk, kipiszkáljuk az ülepüket, úgy . . . Hogy minné gyorsabban tojjonak. Aztat szoktuk mondani: „Minné gyorsabban tojjatok!”

– Karácsonykó meg az vót nálunk, hogy bészalmáztunk konyhát, szobát, ahun jártunk, az asztal alá szalmát tettünk; szénát, buzát, ami vót takarmá-

nyunk, árpa, kukorica, egy szakajtóba azt tettük karácsony bűjtjin. Ez vót akkó . . . Męgterítettünk, ęttünk, aztán oszt . . . az ęt napig ott vót. Aprószentęk napján takarítottuk ki a lakást. Akkó azt a szemetet mindenfelę vittük: az istállóba, ólba, a tyúkólba, az udvarba is szórtunk, mindenfelę légyen abbú a szalmábú. Męg az ęnnivalót is . . . minden . . . adtunk a jószágnak belülle . . .

– Aztán: két karácsony közt nem szoktunk mosni. Akkó még a kötelet is lévőttük karácsony előtt, mikor békezdődött a karácsony, akkó má a kötelet is lévőttük, hogy két karácsony közt a kötélre ne kerűjjon ruha. Mer azt azé szokták lévőnni, hogy kevés . . . kevés embęr légyen akasztott. Mer az a kötél . . . azé szokták bęhozni, hogy nę légyen annyi akasztott embęr. Abba az évbe.

– Hát az az . . . aprószentęk . . . Vótunk . . . Hát oszt azt köllött mondani . . . Ędęsanyánk kimęnt a pácáé. Hozta bę: „No mondjátok” (mer azt köllött mondani), hogy hányan vannak az aprószentękék?” Akkó nem bántottak bennünket. De a hűgom olyan makacs vót . . . Persze mink mondtuk, mikó męgláttuk a pácát, mer há kigondótuk . . . hogy kapunk belülle, de hűgom az makacs vót, az nem akarta mondani akkó sę. Ędęsanyám męgpastyikolta, akkó ú is mondta, hogy minden sarokba ęgy szakajtóvā van. „Na jó van gyerekek!” Akkor oszt . . . gęręndás vót a szoba, akkó azt főtűzte . . . valóba . . . úgy főtűzte a gęręnda alá: „Ha rosszak lęsztęk, evvę kaptok ki!” No oszt ęccę a hűgom, az lévőtte szękrű . . . Fólát szękre, oszt lévőtte. De az mán pár nap után vót, oszt szęttördöste, bętüzęte. Jött ędęsanyám, aszongya: „Hun van a páca?” Aszongya, ú nem tudja. „De valameliktek lévőtte! Áj, de męgveręm!” No oszt ęvālótam, hogy . . . „Ęn vęttem lę, ędęsanyám, de nę bántson!” No, hát nem verte męg.

(– Hányan voltak testvérek, Bözse néni?)

– Tízen vótunk. Oszt akkó hát . . . Így nem bántotta.

KISGYERMEKHEZ, CSECSEMŐHÖZ FŰZŐDŐ BABONÁK ÉS HIEDELMEK

– No a tata ęmęnt (vagy nę is úgy mondjam „tata”!) . . . na . . . ęmęnt körösztni. Męg fįjatalabbak vótunk; köröszttót, hazahozta a kicsit . . . evitte, hazahozták, sőprűt tettek a küszöb elé, bętakarták ruháva, azon köllött áthozni a kisbabát. Akkó vitte bę: „Pogánkát vittünk, báránkát hoztunk.” S adta át az ędęsanyjának, hogy vigye a szobába. Kisírte ęgy asszony bę, köcsögöt úgy hozzávágott a küszöbhő, hogy szerteszét szát. Hát az uram úgy megijjedt, a Vince, hogy azt se tudta, hogy most mit csináljon. Hátranéz, hát babonáztak vele. Na akkor őszesöpörték, és akkó megmondták, hogy a tejet ę nę vigye

innen sënki az anyátú, ez azé van. Még akkó ez itt marad, így jobban majd összetörük, ha féreg, pácó vagy egér gyün, akkor ezt bëtészik a lukba, és akkó emenekúnek a pácók.

– Na akkó . . . Nékem megszületett az első fiam, akkor elgyüttek meglátogatni az uramnak az öccse, Pista. Bëgyütt, no minnyá az még is körösztóte, sapkát a fejire tette, kalapot, hogy ez szent János léssz – mer az öregapjuk az vót. Az uram másnap gyütt haza. Háj, de . . . mëgverte . . . mëg vót verve . . . mer aztán gyütt a . . . bába néni és mondja, hogy ez a gyerek még van verve, mer egy huszonnégy óráig az rítt, oszt rítt. „Ez még van verve szëmmë!” Aszongya: „Nem baj, maj mindjá mëgorvosójjuk, mëgnëzzük.” Lëmért kilenc kanál vizet, a feje fölött a kicsinek, mëgmosdatta vele. „Na, aszongya, most tőrüdd mëg!” Hát . . . a hálóingëmbë mëgtürütem . . . az alját . . . mer az aljába köllött mëgtürüni. Na, akkó azt mëgmërte az ajtó . . . izére . . . na . . . sarokvasra mérte, hán úgy hogy hat kanállá lett. Hát így mëg vót verve szëmmë . . . a gyerek . . . Az ëfogyott, az a víz. Na, aztán oszt jobban is lett a gyerek, nem rítt aztán tovább. Hanem most hazagyün az uram, oszt mondja: „Hát . . . hát ríll ez a gyerek, mi van vele?” „Maj mëggyógyul, Vince, most mán, most jobban léssz, majd mëglássza!” Na, jobban is lett. Aztán nem . . . nem vót vele sëmmi baj.

– Na, akkó az ólomot . . . Mëg azt is öntötték a fejire . . . a feje tetejin, hogy télleg férfi vagy valami más verte mëg szëmmë. De az . . . ojan kanálba öntötte, oszt férfialak vót abba a kanálba az a . . . na, amit csëpëgtettek bë . . . az ólom. Na, az férfi . . . Hát, mondom, az vót itt, az a Pista, csak az csináta az egíszet.

– No mëg akkó az is van, az a . . . hogy hát a boszorkány ráül az anya mejjire, így akkó fújta, mëg a gyerek sivalkodik rá. Akkó söprút szöktak rátënni az anyára is mëg a gyerekre is, hogy a boszorkány azon elmënjën. Mer a söprún ëszalad. Akkor ez így van a gyerekszülésnél vagy a gyerekágyasnál. Régëbben . . . Hát most, hogy, mint . . . nem tudom.

ÁLLATOKKAL KAPCSOLATOS BABONÁK ÉS HIEDELMEK

– Hát . . . mikor szëdjük a tojást, kimëgyünk szënni, ha találunk, hát ritkán azé lehet tanáni ojan kis tojást. Akkó aztat nem szöktük bëvinni a lakásba, hënem visszakëzbü átdobjuk a tetön, és akkó a kárt, mer az kárt jelënt, akkó a kár ëmén. És akkó így szöktük csináni . . . A tojást, az aprú tojást, a kicsit nem . . . Mer igëncsak van, mikó úgy jó tojnak a tyúkok, akkó van apró tojás.

– És ëggy alkalommal édesanyám is azt mondta, hogy: „Gyerekek, én is kimék, má úgy ki akarnák kapcsolólni ebbü az otthonbú, már én is kimënnék

veleték! Édesapám azt mondta: „Nem lehet, nekéd itthun kő maradni a jószágná!” „Hát én is kimégyek hékám (mer akkó nem mondták, hogy . . . henem »hé«).” No akkó mink: „Édesapám, gyűjjön édesanyám, maj mink érendüzünk mindent!” Hát ki is gyütt. Na akkó mēnt a nēnjihó, ahhó . . . gyűjjön ē a jószágot mēgitatni, mēg mindēn. Na, el is gyütt a nagynéném. Na, akkó, kimēntünk . . . Hazagyüttünk. Hát . . . egyikünk a főzészó, a másik az ētetészó . . . Hát . . . édesapám mēg édesanyám maj fejnek . . . Hát, nem bírt lēúni a tehén alá. Mer borzasztó rúgott-vágott. Úgyhogy édesapám főmēnt a jászolba, mēgfogta a szarvát, úgy valamennyit tudott kifejni. Valamennyit. Rít édesanyám, édesapám mēg pöröte: „Montam, nē gyere ki!” Hát, hallgattunk. No, járt a szomszédba, mer az ojan viddányas vót, mer az mindjá tudta, hogy mit köll csinányi. „Nem én, Ilonám, nem voltam az udvarotokba, még ára sē néztem, nem én!” „De valamit csinátá!” Vagy: „csinát.” (Mer magázta, őregebb vót.) „Nem én!” Na, aszongya: „Tudod, mit, Ilonám! Régge fütsé bē, és fogd mēg a piszkafát, oszt addig kevergesd, míg a piszkafa mēg nem gyullad. Annak oda kő mēnni! Ha én megyek, Ilona, ēngēm is ver . . . Mēgverhetsz. Mer annak oda kő gyünni. Hát tēnyleg úgy lett: gyütt a nagynénénk. Mēnt a templomba, akkó bēgyütt, hogy köll-ē mēgēn, hogy kimēn-ē édesanyám. „Jaj, Ilonám!” „Ilám, nē!” Ilusnak hívták édesanyámat is. „Mi csináljak, Ilám, veled, mer úgy ēverlek ēvve a piszkafává!” Mi csinátá a tehēnnē?” Hát persze nem bántotta édesanyám, hanem a sarok . . . izé . . . a kerítést verte avvā a piszkafává. Akkó oszt jó kiverte a parazsat belüle, akkó lēdobta az ereszetbe. No akkó oszt ēmēnt . . . Jaj, de rítunk, mēg mindēn, bántott bennünket . . . Most [mi lesz?] Édesapám is nehéz . . . kemény embēr vót, székírozott bennünket, de hát jó, mit is csinát vóna annyi gyerēkkē, ha nem lētt vóna így . . . Lēnyugodtunk aztán. Nem is gyütt ki édesanyám másnap. Nem gyütt ki.

(– És akkor meg tudta fejni a tehenet?)

– Akkor mēgfejte a tehenet, adott is tejet, kicsit többet is adott, mer este nem adta úgy lē. Mēg aztán rēndbe gyütt a tehén, nem vót vele aztán sēmmi baj sē.

– Hát akkó a kis álatoknak mēg csikóknak, úgy szoktuk, mikó csikók vannak, mer azt hamar mēgverik szēmmē, a csikókat, ’kkó mikó kiszabadúnak, ha má mostan főlerősödnek, mēnnek ki az udvarba, akkó piros szallagot szoktunk a feji . . . a nyakukra kötni, és aztat akkó nem báncsák. Mēg úgy, hogy ha az apró baromfivā ha baj van, akkó szoktuk a söprút pisíni . . . réggē, mēg hát amikó észrevēsszük. Akkó avvā mēgverjük, avvā a pisis söprúvē, akkó bēdobjuk oda, ahun vannak, vagy rájuk dobjuk. És akkó . . . Ez az orvosság vót akkó. Régebben. Há most . . . ugyē, álatorvoshó mēgyünk, de akkó nem vót az. Akkó így gyógyítottuk a jószágot.

– Há mikó elattuk a jószágokat, sosé adtuk, sē tehenet, sē lovat, sosé adtuk oda a kötőfíkēt, azt mindég visszahoztuk . . . a kötelet. Olant adtunk, ami nem vót a nyakán, de kötelet muszaj vót anni, hogy kivezesse, de ojan kötöttünk, ami a jószág nyakán nem vót. Az mindég vót nekünk, ojan kötélünk, és akkó így . . . Mindég . . . Hogy a szerēncsēt ē nē vigyék.

– Aztán a . . . Hogy is van? . . . Még . . . Hát szoktunk mindēn évbe disznót vágni, akkó mikó mēgpörkölik, má most pucójják, mossák, a kőrmök mikó(r) lēgyünnek, akkor szēdtük össze mindég, oszt tettük . . . dobtuk bē az akolba. Hogy ojan disznót vágjunk mindēn évbe, amijent vāgtunk, kihoztunk abbú az ólbú. Azt mindég ott . . . Aztán az ott is maradt, oszt úgy, ha malacokat rátēttünk, bēengedtük, vagy valami . . . azt . . . azt nem söpröttük ki, azt mēgētték. Mer hát mindég vót malacunk, vagy vēttünk, akkor aztat csuktuk oda az akolba. És ez így mēnt.

A HÁZ KÖRÜLI ÉLETTEL KAPCSOLATOS BABONÁK

– Hát mikor Jani fijam épített házat, hát aszongyák, mán a fundamēntumot rakják, má majd föl is lēssz . . . Akkor oszt . . . ēvittem píz, hogy tēgyēnek a négy sarkába. Hogy mindég lēgyēn abba a házba péz. Azt azé szoktuk tēnni. Emez az onokám is, mikó építettek, oda is vittem. Oda is tēttem. Mindēn . . . négy sarkában . . . bērakták. Ott vótam, míg bē nem rakják, hogy az oda mēnjēn. Nahát, bē is tētték. Hát . . . Hála istennek, talán még eddig nincs baj . . . Na, így van.

– Hát . . . úgy szoktuk régēbben, hát most mán nem süssük a kēnyeret . . . mikor kinyérsütés van, szóval mikor úgy zsúbot, hangyát láttunk, ’kkor így mēgdörgőtük a kezünket, és . . . persze, mēgmostuk aztán . . . hogy az a kēnyeret, mikor dagasszuk, az úgy keljēn, mind ahogy az a hangya mozog. No, s akkó, úgyhogy a kēnyeret mikó mēgsütöttük, akkó mēgmosdattuk, akkó, ha vót kicsink, akkó mēgitattuk vele. Ha nem, akkó az ereszetbe öntöttük ki a kinyérmosdatást. Mer a kēnyeret mindég mēg szoktuk mosdatni, mikor kivēsszük a kemēncéből. Akkor oszt az ereszet alá öntöttük, ami mēgmaradt. Ha vót kicsink, akko igēncsak mēgitattuk vele. Mēg ēggy alkalommā a szomszédból gyütt . . . ojan iparos aszonka vót, hogy: mikor sūtünk kinyeret. Hát, mondom, maj sūtök, de nem is tudom, mér. „No, mondom, maj hónapután.” „Szöllősi néni, nē öntse ki a vizet, adja nekēm ide!” „Jó van. Hát mit akarsz vele csináni?” „A kisfijam ojan dadogóssan beszél, aszongya, oszt mēg akarom vele itatni.” „Jó, mondom, hát akkó mindēn hétēn ēhozhatsz . . . a gyerekēdet, mēgitatom vele.” Oszt így . . . Ezēket . . . Ijenék vannak . . .

– Száláson vótunk, régebben, hát rēngeteg pácónk vót. [Egy] ember bēgyütt, azt mondja: „Te Vince, nekēd pácōd van.” „Van ám, aszonygya, nem is tudom má mit csinájjak vele, má a zistállót kōrūfúrták, má . . . No, nagyon [sok van].” „Sēmmit sē, aszonygya, gyün a vásár, vēgyé ustort, újat! Nyele is mēg a szíj is új lēgyēn. És kelj föl éjfélkor, és hajtsd el a vásárba űket. De nē szólj sēnkihō sē, csak hajtsd a pácókat. Hajtsd, hajtsd!” Azt mondja. „És bēhajtod a vásár közepibe űket, akkor az ustort utánnuk, de nē nézz vissza az ustorra! Akkō gyere haza.” Hát így hajtottuk el a pácókat.

– Na, akkō mēg az az ēggy . . . van mēg a régibū, hogy kēnyeret . . . ha az embērrū lēszakad a gomb . . . hát ha rajta van má . . . hát nē vesse lē . . . „Varrd rá!” „Nem varom, belevarom az eszēdet!” „Nem . . .” Akkō, ēgy néni vót nálunk, ēgy tejes kuncsaftom. „Nem, aszongya, csak vēgyé a szádba ēgy kis darab kēnyeret, aszongya, oszt egész nyugodtan varrd rája!” Rávarrtam rajta a gombot. Csak azt a . . . a kēnyér a szájba maradt.

– Hát észembe jutott mēg . . . Hogy ahun van tehén, ott nem szabad kēssē aprōzni a kēnyeret a tejbe. Azt csak úgy aprōzza lē az asztralra, és akkō aztán tēgye bē a bēgrēbe, a tejbe. Úgy mán . . . Álítólag, azt mondják, akkō vérēs tejet fejünk. Hát mink ezt így tanútuk, gyērēkkorunk úta, hogy nem szabad a kēnyeret a tejbe aprōzni kēssē. Így van.

Lejegyezte CSEH Márta

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

REGÉNY, AMELY ÉRTELMEZI ÖNMAGÁT

Csányi Erzsébet: *A regény öntudata*. Forum–Uroboros, Újvidék, 1996

(*Szövegvilágok; a fikció fölénye*) 1992-ben megjelent kötetében a két világháború között keletkezett, illetve ehhez az időszakhoz előzményként vagy következményként kapcsolódó prózaművek képezik Csányi Erzsébet vizsgálatainak tárgyát. Mindenekelőtt a metanarráció jelenségét kutatja, azaz a saját eszköztárára reflektáló regény problémája bizonyul elemzésében a legkomplexebbnek. Kutatásának egyik fő rendszerező elve az összehasonlítás, azaz az irodalmi analógiák feltárásának szándéka. Zsirmunszkij azon elméletéből indul ki, miszerint egyes irodalmi jelenségek a fejlődés meghatározott szintjein kölcsönhatások és átvételek nélkül is létrejönnek, jelentkeznek, így lehetségessé válik a teljesen függetlenül, más korban, területen keletkezett művek azonos szempontú vizsgálata. A *Szövegvilágok*...-ban ugyanakkor felvázolja előttünk azt a kiterjedt elméleti alapot, melyre egy prózatörténeti, illetve elméleti jelenség vizsgálata épülhet.

(*A metanarráció mint komplex műfajelméleti kérdéskör*) *A regény öntudata* című új könyvében az újkori regény önreferenciális vonulatát, fejlődését és jelenségeit vizsgálja. Tehát az előző tanulmányok lehangsúlyosabbnak bizonyult problematikája, a metanarráció jelensége itt központivá, célmotívummá válik. A regény intellektualizálódási folyamatának feltérképezése természetesen nem képzelhető el történeti szempontú, illetve összevető vizsgálatok nélkül, hiszen a jelenség, a saját eszköztárára rákérdező, önmagát értelmező regény(vonulat) alakulástendenciái nem értelmezhetők egyetlen nemzeti irodalom keretein belül. Csányi öt, az ötvenes évektől a hetvenes évek végéig fródot szerb, illetve magyar regény elemzését végzi el formatörténeti, elméleti és komparatív szempontok alapján, tehát új tanulmánya nemcsak a vizsgálat tárgyát illetően, hanem időbeli jellemzők alapján is folytatásként illeszkedik a 20–30-as évek regénytermését vizsgáló *Szövegvilágok*...-hoz. A tanulmány törzsanyagát a műelemzések (Ivo Andrić *Elátkozott udvar*, Miloš Crnjanski *London regénye*, Danilo Kiš *Fövenyóra*, Hamvas Béla *Karneval* és Esterházy Péter *Termelési-regény* című művéről van szó) jelentik, amit elméleti alapvetés (a metanarráció poétikai megközelítése), történeti áttekintés (a történeti po-

étikai viszonylatok feltérképezése) előz meg és a tipológiai összefüggések megállapítása, illetve leírása zár le.

(*A metanarráció jelensége*) Csányi a metanarráció jelenségét a mítoszi beszédmódot (annak hihetőségét) felváltó narrátori érvrendszer megalkotásával és a nyelv öntükröző jellegével hozza összefüggésbe. A mítoszi beszédmód ún. hihetőségi biztosítékának elvesztését követően a narrátor jelenléte lesz az a tényező, amely a befogadó számára meggyőzővé és hitelessé teheti a történetmondást. A megszólalásnak így igazolnia kell önmagát, vissza kell jeleznie önnön létállapotára. Az elbeszélő öntudat létfeltételeinek a metanarrációval (tehát az önreflexióval, illetve az önértelmezéssel) összefonódó kialakulása jelei az irodalom alakulásfolyamatában – a szerzőnek a szaktudomány teoretikusaival (pl. Sklovszkij) megegyező véleménye szerint – először a *Don Quijotéban* fedezhetők fel.

A nyelv ugyanakkor önmagában hordozza többértelműségének lehetőségét, felépítéséből következik, hogy bonyolult viszonylatok összefüggése. „A nyelv nemcsak a világnak, hanem önnönmagának, a nyelvnek a leírására is szolgál” (Csányi, 1996, 11.). A világot tükrözve így szükségképpen válik önmagára visszautalóvá. Az irodalom mint a nyelv művészete tehát már eleve erre az önreflexió alapra épül; a zene és a képzőművészet mellett az irodalomban is felfedezhetjük azokat a jeleket, amelyek öntükröző mozzanatok is egyben. Gazdag elméleti bázisra hivatkozva Csányi ezeket a jeleket a művészi ismétlés kategóriájába sorolja, minthogy „az öntudat együtt jár az önismétléssel, az önidézettel”.

(*A metanarráció történeti alakulásrendje*) A metanarráció történeti poétikai viszonylatainak áttekintésében Csányi Viktor Žmegač kutatásaira hivatkozik, aki a regényfogalom alakulásfolyamatát kíséri figyelemmel az ókortól napjainkig, miközben az elméleti munkák eredményei mellett magukból a regényszövegekből is kiemeli a metanarrációs összefüggéseket. A lovagregények transzcendentális narrátorától kezdve olyan nevek és művek bukkannak fel e sorban, mint Rabelais metanarratív műve, a már említett *Don Quijote*, mint a lovagregény paródiája, Charles Sorel antiregénye, a XVIII. század autoreferenciális vonulata (Fielding, Diderot, Sterne regényírása), Balzacnak és Gogolnak az életről szóló elbeszélést az elbeszélésről szóló elbeszéléssel egyesítő törekvései. A romantika fokozatosan leépíti ezeket a tendenciákat, több realista író pedig egyenesen összeegyeztethetetlennek véli műteremtő elveivel a XVIII. századi önreflexív regénymodellt. A naturalizmus tetőzi be ezt a folyamatot. Thomas Mann lesz az – olvashatjuk az áttekintésben –, aki eltávolodva az „immanens poétikától” újfent esszéizálja a regényt. Az izmusok a valóságtükröző regény háttérbe szorulását eredményezik. Regénystruktúráként groteszk parabolák és dokumentummontázsok épülnek fel. Mindemellett ezen alkotások tükrözik a műkonstruálás bonyolult eljárásait, tehát a narrátormentes elbeszélés módjainak ellenére is kapcsolódnak a metanarráció bizonyos eljárásaihoz. Kafka műveinek különössége a mimézis teljes kiiktatásából, mindennemű (még az ironikusnak is) regényfelfogás elvetéséből ered. Gottfried Benn mint a nem fabuláris típusú regény legkövetkezetesebb képviselője kerül említésre, kinek regényében a „mű szubjektuma metatextuális szervként működik”. A regényfogalom történeti áttekintése során kirajzolódik előttünk a műfaj kettős fejlődés vonala, ahol a valóságtükröző regénymodell fejlődése mellett – mondja Žmegač Reinhold Grimmre hivatkozva – az anarratív regénytípusnak is van tradíciója. A XX. századi regényirodalom is magában foglalja ezt a

kettősséget: a lélektani tudatfolyam-regények mellett ott vannak a metanyelvet érvényesítőik. „A posztmodern regényben a fikció és valóság közt tőlördő határok széles utat nyitnak a metatextualitásnak és az intertextualitásnak” (Csányi, 1996, 19.).

(*Metanarráció eljárásai*) Miként az a korábbiakban már említésre került, a metanarráció eljárásai összefüggésbe hozhatók, illetve azonosíthatók az ismétlés formáival. A szerző felfogása értelmében az ismétlődés a műalkotás rendszerbeli követelménye. Ide tartoznak a „folytonosságot biztosító konvenciók és kódok”. A megszakítotttság eszközei viszont a külső idézés (intertextualitás) és belső idézés (önidézés). A szakirodalmi rendszerezéseket követve Csányi három fő eljárását említi az utóbbi idézetformának: ellenpontozás, vezérmotívum (a mű egészét kicsinyítve visszatükröző önparabola) és a változat. De ebbe a sorba tartoznak olyan eljárások is, mint a más hangnembe transzponálás, díszítő változat, kicsinyítés, nagyítás, tükör- és rák megfordítás, redukció, sűrítés etc. Csányi megállapítja, miszerint „az öntükröző művészet mint idézetforma az idézet általános elméletének problémavilágába illeszkedik”. Az intertextualitás mint külső idézésforma természetesen két mű közötti összefüggésrendszert feltételez.

(*Műértelmezések*) Ivo Andrić *Elátkozott udvar* és Miloš Crnjanski *London regénye* című műve a második világháború utáni szerb prózairodalom ún. narrátorvizsgáló periódusát keretezi be. Ivo Andrić műve elindítója annak a két évtizedet kitevő korszaknak a vizsgált irodalom keretein belül, mitől fogva a regényszövegek az elbeszélés problematikáját is kifejezésre juttatják, tárgyalják, míg a következő korszak a narrátor helyén felbukkanó közreadó figuráját teremti meg, s „általa a metanarráció az elbeszélésen kívülre kerül, önállóul, a szöveg elrendezőjének, közreadójának a kritikai aspektusát érvényesíti”. A mű önreflexió anyagát Csányi a hasonmás-narrátorok hangos beszédében fedezi fel, akik így az elbeszélés tényére, az elbeszéltség problémakörére irányítják a figyelmet. „A beszédaktusban konstituálódó történeteknek és magának a beszédtevékenységnek mint abszolúttá váló cselekvésmozzanatnak a totalitásértéke a regényösszefüggésben az esztétikum hordozójaként jelenik meg. Az ábrázolt tárgyiasságok síkján így a mindenkori műalkotás mibenlétéről szóló jelrendszer születik meg” – olvashatjuk az elemző összegezést.

A Crnjanski-mű metanarratív szempontú vizsgálata során Csányi az első fejezet eljárás-feltérképező szerepére hívja fel a figyelmet, amelyeknek kibontói, érvényesítői lesznek a regény következő részei. A *London regénye* tehát részben így kezdődik, mint egy valóságsszimuláló regény, másrészt pedig poétikai fejtegetés. A poétikai szempont felfedése dialógust eredményez szerző, elbeszélő, hős és olvasó között. A regény implicit metanarrációs rétegéhez a többnyelvűség (az angol mellett a nyelvek „valóságos forgatagá”-ról tesz említést az elemző), a vizuális dialógus (a látványszerűségek idézése), a teatrális effektus, az elbeszélői nézőpontok, az intertextualitás, a nyelvi érzékenység etc. tartozik. Az első fejezet esszéisztikai meghatározottsága mellett a regény későbbi fejezeteiben is felbukkannak hasonló metanarratív gócpontok. Végeredményként pedig a regény, „mint fülelés egyre inkább egy túlvilági dialógus hangtalan zajlásait figyel, egyre inkább önnön óriási testére tapasztja kozmikus fület”.

A következő elemzés Danilo Kiš *Fövenyóra* (1972) című művének metanarratív hálóját fedi fel. A művet a század eleji avantgárd törekvésekből kinövő ún. öntagadó (hagyományt, nyelvrendszert, formakultúrát felbontó) regénytípus sajátosságaival rokonítja,

amely sajátosságok értelmében „a világot csak úgy engedi beszüremelni a különlegesen kiképzett verbális masszák résein, amennyire azt az eleve széttördelt valóságvonatkozások indokolták teszik”. Tehát a *Fövenyóra* is e széttöredezetttség („diszperz jelrendszer”) jegyében íródik. A tagoltság egyik lehangsúlyosabb alakja e műben a négyyszólamúság, azaz a fejezetenként váltakozó négyféle beszéd mód, amely az explicit metanarráció, azaz az elbeszélői öntudat megnyilatkozásának lehetőségeit is redukálja. Ugyanakkor a metanarráció szerkezetbe rejtett, implicit formái kerekednek felül, például a keret alkalmazásával.

Hamvas Béla *Karnevál* (1948–1951) című művének elbeszélésmodellje is kettős, azaz két beszéd mód egybefonódása alkotja, miközben a szövegegységek tipográfia ilag is elkülönülnek egymástól. Az egyik szövegszint belül van a fikción, narratív típusú, dialogikus viszonyban áll a fikción kívüli, metanarratív jelentésgységgel. Ez utóbbi (a regényben dőlt betűs) ún. kommentárszólam jelenségeinek feltérképezése vezette el a kutatót a Hamvas-mű önértelmező eljárásainak felfedéséhez és leírásához. A két szövegszint közötti diszkurzív viszony pedig a metatextualitás jelrendszerének értelmezéséhez képez alapot. A hozzá fűzött egyik bevezető megjegyzése Csányinak, miszerint a 35 éves késéssel napvilágot látott *Karnevál* jelkép értékű is a magyar irodalomban: a regényműfaj önfelvonulatának több évtizedes háttérbe szorítottóságát mutatja. Komplexitását tekintve azonban „a regényműfaj generalgyónásá”-t jelenti irodalmunkban.

A *Kettőtört toll* című tanulmány Esterházy Péter *Termelési-regény* (*kisszregény*) című 1979-es művének metanarratív eljárásait tárgyalja. A mű az önfelkötő magyar próza több évtizedes szabadságharcának végterméke: a metanarrációs eljárások tárháza. Rendszere egy formai megoldáson alapul. A főszöveg mellett létrejövő lábjegyzetek rendjéből egy másik szövegvilág, másik regény alakul ki. A textussal párhuzamosan fut a paratextológiai szint, amely eleve a regényöntudat metanyelvét képezi: a regény regényéről van szó. Természetesen a textus metanarratív rétege (a műfajparódia eszköztára) is megvilágítást nyer. „A felfokozott jelenlét, a felfokozott öntudat, a metaszöve (ön)ironikus önismeret mint a metanarráció alapfeltétele a *Termelési-regény*ben a sokszerűség és a variabilitás által nyilvánul meg a maga nyüzsgő totalitásában” – olvashatjuk a szerző egyik összegező megállapítását az Esterházy-mű önfelkötő irányultságáról.

(*Tipológiai összefüggések*) A metanarratív eljárás módok csoportosításakor Csányi elhatárolja egymástól a XIX. századi önfelkötő beszéd módot a jelenség XX. századi megnyilvánulásaitól. Míg az előbbi jelenségek anarratív jellegük ellenére is a valóságábrázolás hihetőségét kívánták jelenlét, addig századunkban az önfelkötés elsorvasztja a világszerűség jegyeit az irodalomban. „A nyelv maga lesz elsődleges valósággá, a nyelv eseményei adják meg a jelentésképzés irányait – az ún. cselekményvilág színtere a Szöveg, a Beszéd” (Csányi). Emellett megkülönböztethetők a prózai alkotások jelölt és jelöletlen metanarratív mozzanatai. További csoportok képzéséhez nyújt alapot az ironiának mint a metatextualitás gyökerének jelenléti foka, érvényesülésének szintje. Tanulmánykötetének zárómomentumaként Csányi elvégzi a magyar és a szerb metapróza tipológiai összehasonlítását. A vizsgált művek a „fiktív világok beszédbe, szövegbe, nyelvbe való áttelepedésének útját” mutatják, mely az önértelmezés, az elbeszélői öntudat léte, megnyilvánulási lehetőségét teremti meg.

(*A XX. századi regény új értelmezési lehetőségei*) A világszerűséget szövegszerűséggel felcserélő újkori regény értelmezéséhez és értékeléséhez elégtelennek bizonyultak a hagyományos interpretációs eljárások, elvek és fogalmak. Csányi Erzsébet a legújabb kori szerb és magyar prózairodalmat egy műfajelméleti kérdéskör, az önreflexió szempontjából látja vizsgálhatónak és feltárhatónak. Az értelmezhetőség szintjének eléréséhez azonban történeti és komparatív elvek alkalmazását is szükségesnek tartja. Tanulmánykötete a kérdésfeltevés újszerűsége, a vizsgált problémakör feltáratlansága révén fontos eredmény az irodalomelmélet területén. Ugyanakkor egy új elv- és fogalomrendszeren alapuló irodalomtörténeti rendszerezés lehetőségét rejti magában.

BENCE Erika

„... VADÁSZNI ADDIG KELL, AMÍG ÉLSZ.”*

Földi László: *Vadregény*. Vadászélmények Csantavértől Afrikáig. Nimród Alapítvány, Nimród Vadászújság, Dénes Natúr Műhely Kiadó, Budapest, 1997

Nem vagyok vadász. Puskát még muszájból is alig tartottam a kezemben. Földi László vadászkönyvét azonban élvezettel olvastam. Irodalmi műként. Nem biztos, hogy regényként, ahogy a könyv címe sugallja (bár erről még lesz mondanivalóm), de nem is „vad” könyvként, ahogy ugyancsak a cím alapján gondolnánk, inkább mint Földi László vallomását vadásztörténetekben elbeszélve. Mert való igaz, hogy a könyv megannyi vadászélménye kezdve attól a pillanattól, amikor ösztönei „mélyén először mozdult meg a szákmányt szerezni akaró vadász, mint amikor az anyák méhében a negyedik hónap után megmozdult a magzat”, egészen minden vadász nagy-nagy álmáig, hogy szenvedélyének édenkertjében, Afrikában vadászhasson, amiről Földi László könyvét záró afrikai naplója tanúskodik, vallomás, sőt talán éppen egyfajta önéletrajz, melyben nem is biztos, hogy egy-egy vad, nyúl, fácán, zerge, róka, medve, sakál, szarvasbika vagy kudu megpillantása, becserkelése, elejtése a legfontosabb. Bár egymás sarkába érnek a különféle kisebb-nagyobb vadásztróféák elejtéséről szóló beszámolók, leírások, Földi László könyve mégis több vadászkalandok gyűjteményénél. Hogy vadászkönyvként miféle, annak nem vagyok megítélője, azt majd a vadászat illetékesei, bennfentesi mondják meg, számomra olvasmányként, irodalomként érdekes.

A *Vadregény* Földi László második könyve, amelyről az első, *Az orgonák völgyében* (1990) című vadász tárgyú novellák után már nem illik irodalmi meglepetésként nyilatkozni. Mivel a vadászélményeket író színésznek, Földi Lászlónak nemcsak történetei vannak, jó vicc, egy vadásznak nem lennének történetei, de ezeket élvezetes formában elő tudja adni, frásainak stílusa, nyelve van (maga mondja, kedvenc írója Fekete István), s nem utolsósorban mert ezek a vadásztörténetek másról is szólnak, nemcsak vadászatról, van bennük életszemlélet, szerzőjük töpreng, véleményt formál a világról, nyilatkozik

* Elhangzott Csantavéren az 1997. szeptember 14-én rendezett könyvbemutatón

emberről, bajtársiasságról, politikáról s természetesen óhatatlanul színházról is. Ilyenformán Földi László *Vadregénye* beletartozik abba a vadászirodalomként számon tartott vonulatba, melynek témaköre a vadászat, de amely ugyanakkor írói öninterpretációként olvasható – s most nem az összehasonlítás igényével említék szerzőket és műveket, bár tehetném, hiszen Földi László könyve semmiképpen sem érdem nélküli munka –, mint Hemingway *Afrikai vadásznaplója* (ahonnan a címként választott idézet való), vagy Kittenberger Kálmán meg Széchenyi Zsigmond vadászkönyvei.

Ha már Hemingwayt és remek könyvét említettem, nem érdektelen időzni néhány sor erejéig a mű kínálta tapasztalatoknál. Hemingway maga mondja, nem regényt akar írni, hanem az érdekli, „lehet-e tökéletesen igaz könyvet írni”, hogy „egy táj hű leírása és egy hónap szigorúan hiteles eseménynaplója versenyezhet-e képzelet alkotta művekkel”. Miközben vadásznaplót ír, az irodalom lehetőségei foglalkoztatják. Ezzel szemben, bár történeteinek összefoglaló címe *Vadregény*, Földi Lászlót legkevésbé az irodalom problémái foglalkoztatják, lehetőségei érdeklik, amint erre könyvének alcíme – vadászélmények Csantavértől Afrikáig – is mutat, amely mintegy visszavonja a címbeli műfaji utalást. Tehát a *Vadregény* nem regény, hanem vadászélmények gyűjteménye? Esetleg, csakhogy a regény műfaja ma már annyira ambivalens, parttalan, hogy minden belefér. Így akár Földi könyve is lehet regény: van benne történet, sőt sok kis történetből áll, melyek egy fő-történet alkotórészei, a fő-történet nem más, mint egy valaki, aki történetesen az író, élettörténete, ahogy ez élvezetes formában, igényes stílusban, jellegzetes nyelvi eszközökkel előadott vadászélmények mögötteseként élénk táru.

Mindebből talán már nyilvánvaló is, hogy Földi László könyve, legalábbis engem, ki nem vadász, hanem irodalmár vagyok, nem a különböző vadak elejtésének izgalmával vonzott, hanem olyan műként keltette fel érdeklődésemet, amelyből irodalmi eszközökkel egy ember, aki történetesen vadász is, vall magáról és a világról, amely az enyém, a miénk is.

Miközben kétségtelenül élveztem Földi László jól szerkesztett, hangulatosan előadott történeteit, melyeket a tájszavak és vadász kifejezések gazdag színskáláját alkalmazó írói beszédmód tesz érzékletessé, lestem, kerestem az önjellemző, reflektáló megjegyzéseket, sorokat, bekezdéseket.

Képletes, amikor a „romos tanyák vedlett falának árnyékában” történő pihenést említi, amikor „a sötét pultján könyökükkel horgonyzó bekecses, subasapkás emberek”-et látatja; halljuk, amint „a lovak a saroglyába kötve korcogtatták a szénát”; látjuk, ahogy a „kocsi kerekei alatt halkan fodrozódott a vastag por”, ahogy virradatkor a „táj lassacskán kezdett formát ölteni”; pontos, amikor a ködfoltok vándorlását így fejezi ki: „A köd alattomosan settenkedett ide-oda”, amikor a hirtelen észrevett vadról azt írja, hogy „moccanás kapta oda tekintetemet”; szinte látjuk, amint „madár szítál az újulat felett”; emlékeinkben él, felismerni véljük, milyen a „kocsmaszagú” vagy a „szilvalekvár illatú” délután; érezzük a drámát, midőn arról olvasunk, hogy a „kidőlt vén fák” gyökérzetükkel „még mindig markolták korábbi éltetőjüket, a földet”; tudjuk, milyen, ha valaki „tésztapuha léptekkel” halad; közeli lesz az idegen világ, mikor a nyugsgó afrikai árusok kitartását és lankadását így mutatja be: „Hol mellettünk, hol előttünk jönnek, mint árnyékunk a forró délutánon. Amikor nem figyelünk rájuk, lassan lemaradoznak, ahogy a szekeret megugató tanyasi kutyák”; szinte átéljük az utazás szépségét, amikor „az idő

kihúzza” a gép „alól Afrikát”; életre kel a bőrrönd, mely ha nyitott, „harapásra tárva” áll, ha becsatolt, „úgy lapul” a lábnál, „mint egy húséges vizsla”.

Jóllehet sohasem vadászunk, nem nehéz elképzelni a jelenetet, melyben a vadász előtt „felburrant” fácáncsibének a lövés nyomán „megbillent a röpte”, ahogy a „cserkelő” úton levő vadász figyelve, lesekedve halad; nem ismerjük a szót, de érezzük, hogy a „döhrer bika” nehézkes, lomha mozgású, hogy a „böszme nagy kan” ügyetlen, formátlan, buszma lehet; látni véljük milyen, amikor a menekülő nyúl fehér farokbokkrétája billeg a szántáson; érezzük, milyen a „böggő bika édeskés illata”; nem nehéz elképzelni, milyen, amikor a második lövést szinte mérgébe köpi a vad után a vadász; az életért való drámai küzdelem játszódik le előttünk, midőn ezt olvassuk, a lövéstől a vadnak „egy tisztességes bukfencre sem telik”, „csak eldől, lába továbbjár, egy helyben trappol a halál felé”. (Másutt: „egy helyben rúgta magából az életet”.) Majd: „Lábmunkája lelassul, görcsbe merevedik és úgy marad.”

Hogy a vadászkönyv szerzője számára valóban nem mellékes, hogyan, milyen nyelvi eszközökkel szólal meg, tanúsíthatja, amellet hogy szülőfaluja nevének eredete kapcsán a népi etimológiát idézi („a *csont* és *vér* szavak nászából született, emlékeztetve a jelenkort arra a tizenhetedik században történt vérengzésre, amikor a falut a török feldúlta, lakosságát lemészárolta, és talán e vérzivatar tette a szántóföldeket olyan termékennyé, hogy a földbe szűrt lőbot – mi jutna más eszébe egy vadásznak – is kihajt tavasszal”), hogy legalább egy zárójel erejéig kitér a „gyak, gyakni” szavunk nyelvtörténeti magyarázatára (a ma bűnös kétértelműséggel használt szó ősi, eredeti jelentése: döfni, szúrni), vagy hogy nagy kedvvel említi a targonca szó archaikus ízét („kezemre áll cz-vel írni!”).

Énnyi beszédes nyelvi, stílárius példa nyomán (számuk könnyen növelhető), s a joggal felőtlió klasszicista axiómától (a stílus maga az ember) sem függetlenül, szinte önként kínálkozik a kérdés: miféle ember, kicsoda is a könyv lapjain, történeteiben szereplő vadász, akit mi Földi Lászlóként ismerünk?

Induljunk ki éppen ebből a tényből, hogy vadász. S ha tudjuk, hogy a modern világban a vadászat már réges-régóta nem létfenntartás jellegű tevékenység, hanem sport, vagy még inkább szenvedély („Nem írom le örömetem – olvassuk akkor, mikor először zergebakot ejt el –, szenvedélyes vadászolvasóim ismerik ezt jól. A szenvedélyteleneknek pedig hiába is magyaráznám.”), akkor világos, hogy mint minden sport, minden szenvedély, a vadászat is allegorikus jellegű. Mindenekelőtt az emberi helytállásra szolgál(hat) példaként. Így kap helyet az irodalomban, gondoljunk csak Hemingway vagy Faulkner műveire. S így mutat önmagán túl, kap többletjelentést Földi László könyvében is. Számára a vadászat a szabadságot, s ugyanakkor a magányt is jelenti, és semmiképpen sem a pusztítás örömet. Inkább egyféle küzdelmet, amely során az embernek magára és fegyverére (számára a fegyver csupán eszköz, s nem fetisizált tárgy!) támaszkodva kell győznie. Így teljesezhet ki a szabadság és oldódhat fel a magány. A vadászat életforma. Az igazi vadász, áll a könyv hazai élménytömbjét lezáró sorokban, „nemcsak puskával, de egész lényével vadászik”. Azt hiszem, nem tévedek, ha úgy látom, a vadászat pontosan olyan, mint a színészet. (Talán nem véletlen, hogy a színészek között sok vadász van.) Az is, ez is életforma. S mint minden igazán vállalt életforma tapasztalati úton kialakítja a maga autentikus filozófiáját. Erre a könyv több lehető példája közül idéznék kettőt. Azt, amikor a lövéstől összeomlott bivaly mellett csordatársai az emberi társadalomban

nem tapasztalható szolidaritásról (ennek negatív példája is olvasható a könyvben) tettek tanúbizonyságot: „Ott álltak melőtt társuk mellett. Álltak és nézték. Aztán tétován közelebb mentek hozzá, szaglászta, és az orrukkal bökdösték. Így tartott ez egy-két percig. Akkor Lou intett, hogy kövessem, s kiléptünk a termitadomb mögül, és elindultunk a csapat felé. A bivalyok előbb komoran nézték közeledésünket, majd néhányan futni kezdtek, de többsége még mindig állt, s csak akkor mozdultak meg, amikor Lou vad torokhangon rikácsolni kezdett. (. . .) Már csak kőhajításnyira voltunk (. . .), mikor felhangzott a régi nagyok könyveiből jól ismert halálbőgés. (...) Zavarba ejtő és félelmetes, s valahol az emlékeim lomtárában réges-rég ott porosodó érzéseket rázott fel; eszembe jutott, amikor gyermekkoromban zokogni hallottam apámat, s tágra nyílt szemmel bámultam rá, mert nem tudtam könnyen felfogni, hogy a földkerekség legerősebb, legbátrabb és lelegebb lényé is sebezhető lenne. És most, amikor ott hevert előttem a világ legzordabb és sokak szemében legfélelmetesebb állata, és halálbőgése még el sem ült a tájon, úgy éreztem, ehhez mégsem volt jogom.”

A másik eset az, melyben arról ír, hogy eltévedt a montenegrói hegyekben, és kétszeri hiábavaló próbálkozás után, sötétedés előtt az utolsó pillanatban talált rá a visszavezető útra. „Ez az eset – írja –, bár tíz éve történt, nem múlt el bennem nyomtalanul. Azóta érzékenyebb ujjakkal tapintom a világot. És kicsit talán megbékéltem azzal, hogy – bármennyire is szeretném – nem vagyok legyőzhetetlen, csak ugyanolyan esendő, mint a többi hatmilliárd. Ma, amikor e sorokat írom, s már megkérgesedtek bennem gyermekkorom álmai, és már végképp lemondtam arról, hogy megértem a világ dadogását, kicsit úgy érzem, hogy akkor, ott a szakadék mélyén valami fontos dolog történt: hogy nem ugyanaz az ember ment be a szakadékba, amelyik kijött, s már az is tudom: csak pillanatnyi öröm fent lenni, és nem reménytelen lent. Azóta megértőbb vagyok a lentiek iránt. És nem irigylem a fentieket.” Óhatatlanul is emlékezett ez a jelenet a Shakespeare-művek erdőpizódjaira, melyekben a szereplők megtisztulnak, az erdő lényegében az emberélet tisztítóüze.

És sorolhatnám, idézhetném még a tanulságos példákat arról, hogy akár az életben, „az erdőn és a vadászaton semmi mástól nem kell félni, csak az embertől”, arról, hogy aki megcsalatozik barátaiban, az sebére gyógyírt hogyan talál(hat) a természetben, hogy „a vereséget csak egyenes tartásban szabad hordani, ahogy a néger nők amforájukat hordják a fejükön”, meg politikáról, nacionalizmusról, kisebbségi sorsról és természetesen a színész sorsáról, kiszolgáltatottságáról. Arról, hogy a „színházrendező a csapatmunkára buzdítás frázisa alatt az előadások létrehozatalának minden kínját és terhét a színészekre hárítják, ami olyan, mintha a festő elvárná a színektől, hogy minden segítség nélkül menjenek át a palettáról a vászonra. (. . .) Ezenkívül (. . .) minden energiájuk abban merül ki, hogy (a rendezők) az előadás esetleges sikere után annak hasznélvezői lehessenek, és hogy sohasem derüljön fény az igazságra, arra, hogy valójában a színészek hozták össze az előadást szeszszel gerjesztett fantáziájukból és öngyilkosságra hajlamos, pókhálóérzékeny idegrendszerükből”.

Így találkoznak a mindennapok az életformaként élt vadászattal, színészettel, szövődik össze élet és szenvedély, példázza Földi László okos, szép vallomáskönyve.

GEROLD László

AZ ÖSSZEGEZÉS KÖNYVE

Lábadi Károly: *Drávaszög Abécé*. Néprajzi és folklór tájlexikon. HunCro Sajtó- és Nyomdaipari Kft.–Drávaszög Alapítvány, Eszék–Budapest, 1996

Méltán pályázhatna a legszebb magyar néprajzi szakkönyv címére Lábadi Károly *Drávaszög Abécé* című tájlexikona, ha volna ilyen verseny a szakma publikációi között. Ilyen könyvet kell csinálni! És ebben a külső mellett a belbecs is hangsúlyos, hiszen Lábadi könyve egy kistáj, az általa *választott szülőföldnek* nevezett Drávaszög kiskatéja. Amit e sokat megért vidék népmeseteri múltjáról és jelenéről tudnunk kell, az itt sorra megtalálható; amit Lábadi eddig megírt, azt most sűrítve, tömören újraolvashatjuk. A drávaszögi magyarság jövőjét, egy kultúra megmaradásának esélyeit pedig nemigen latolgathatjuk a forgandó időben. Hát honnan is vélekedhetne felőle a szerencsétlenségére immár újabb otthonot keresni kényszerült szerző?

Furcsa előrejelzés-hangulata van a különben is szép könyveket asztalunkra tevő Lábadi Károly új könyvének: leírni mindent, mit a kutató ottléte/otthonléte alatt felkutathatott, feldolgozhatott, hiszen . . . és itt talán nem is volna szabad folytatnunk, mert netán beigazolódnak: *búcsúkönyv* ez, az összegezés könyve. Mégis reméljük, csak Lábadi Károly eddigi Baranya-ismeretének lexikona! Benne van a szerző sok búval megrakott papismerőse, Ács Gedeon és tizenhat kötetes naplója; a korosabban előtte bandukoló, majd vízbe vesző nyomokon tovatűnő monyorósi tanárnő, Baranyai Júlia és a Vörösmarti Tájmuzeum minden kincse, a legértékesebb hun kard vagy tőr aranyból készült függesztő füleivel, melyeket egy szőlősgazda véletlenül talált meg a hajdani római Ad Novas helység területén, meg a baranyai református egyházkerület püspöki székhelyének vallástörténeti jelentősége; s egy másik előd is: a tízéves katonáskodás panaszdalait, keserveit, csatadalait az olaszországi Ferrarában lejegyző kopácsi Csöbrös István, aki ízes kopácsi nyelvjárásában jegyezte le kora félnépi irodalmi alkotásait. Benne van a lexikonban mindenki, aki Lábadi korábbi könyveiben szerepelt, és minden téma, mely tanulmányait, cikkeit ihlette. Természetesen más Baranya-kutatók munkájának eredményeit is hozza a tájlexikon, ugyanis az ő ismereteik is mind e tájegység arculatának jobb megvilágítását szolgálják. Csak néhány nevet említünk a jóval bővebb irodalomjegyzéki listáról: Katona Imre, Penavin Olga, Baranyai Júlia, Pataky András, Gönyei Sándor, Burján István stb.

A könyv alcímének megfelelően – néprajzi és tájlexikon – itt vannak a *Hegyalja* falvai: Vörösmart, Csúza, Hercegszőlős, Karancs, Kő és Sepse, valamint a drávaszögi *Alfaluk*: Laskó, Kopács, Várdaróc és Bellye a maguk történelmével, pecsétleírásaival, földrajzával, népességével, vallástörténetével, néprajzi sajátosságaival, folklórával. Sok-sok gyermekjáték leírása az élet- és kutatótárs, Labadiné Kedves Klára könyvei alapján. Drávaszögi balladák, mondókák, mesék, kiéneklők, koldusénekek, kiszámolók, oktató versikék, táncok s ezek tipológiai egységei sorjáznak az abécé megfelelő helyén a könyvben; majd az ünnepek: a bőved, a karácsony, a húsvét, a farsang, a lakodalom, a disznótör szokáskörébe tartozó jelenségek leírásai, a jeles napok és a hozzájuk kapcsolódó események szócikkei. A katolikus nép vallásos áhítatának egyik színhelye a kálvária. Erről Lábadi a

következő megfigyelését jegyezte le: „A Drávaszög magyarságának egyetlen kálváriája a vörösmarti faluszéli dombon épült a múlt század utolsó évtizedeiben. Hosszúak alakban kétoldalt hét-hét népi barokk stílusú fülkében voltak elhelyezve a Krisztus szenvedéseinek jeleneteiről készült képek. A 14. stáció végénél Szent sírkápolna épült.” A *Drávaszög Ábécé* kitér a szerzőnek a népi építészet terén szerzett szakági ismereteire, és például remek parasztbarokk oromzatdíszeket sorakoztat fel az egykori kőművesmesterek műves munkájának dicséretére: „A XIX. sz. derekától a módosabb portákon kiképzésükben a barokk paraszti változatát jelenítették meg. Ebből a stílusból előszeretettel használták fel a kupolát utánzó, megtört ívű oromzatot, a két oldalát lezáró csigavonalat, a voltutát, valamint az egyéb elemek közül a tornációveket lezáró kosáriveget. Ezzel párhuzamosan a középparasztság körében egészen a II. világháborúig nagy divatja volt a gazdag vakolat-architektúrának, népi motívumokkal, tulipánokkal, rózsákkal felvirágozni és színezni, valamint egyéb növényi ornamentikát v. rozettát tartalmazó vakolatdísszel” ellátni a ház oromzatát. Vagy az asztalosmunkák terén remeket alkotott Asztalos Botos János mesterről, akinek „legszebb munkái a szlavóniai szigetmagyarság által lakott falvakban, 1788-ból Harasztiban és Rétfaluban maradtak fenn. A református templomokban a karok mennyezeteit festette tele kacskaringós levelekkel, geometrikus formák közé zárt virágábrázolásokkal. A népi díszítőművészetet a reneszánsz művészeti örökséggel ötvözte”. Szól a dél-baranyai szőlőtermesztés és borászat tapasztalatairól: „Drávaszög népe nem készített tiszta vörösbort, hanem félvörös változatokat (csiger, félvörös siller, kádi siller, löre) állított elő . . . A XIX. sz.-ban híres vörösbort termelt Karancs, Sepse és Vörösmart.” Az említett téma szóciókai még: boráldozat, borbíró, bordal, borívó tízparancsolata, borszentelés, borecet, borecettartó, borélesztő, fehérbor, vörösbort, kád, kármentő, rámpás, tödöklő, seprű, törköly, sajtár stb. A vízi élet tudásanyagja is helyet kapott a lexikonban, hiszen fontos része a vidék gazdálkodásának. A növénytermesztés körülményeire sem maradt ki Lábadi könyvből, s a kertészet címszó alatt a következőket olvashatjuk: „elsősorban az Eszékhöz közel fekvő Alfalukban a századfordulótól kezdett nagyobb méreteket ölteni a konyhakerti növények termesztése. A jól felvevő városi piacra az Eszéken élő bolgárkertészekről, valamint a bácskai Kupuszinárról betelepülő, felvidéki eredetű palóc lakosságtól sajátították el a primőrök termesztését”. S itt a bácskai migráció és a gazdasági kapcsolatok történetéből kaptunk ízelítőt. A drávaszögi népviselet kellékeit és díszítőművészetét is megismerjük a könyvből. Ilyen például a híres fekete főkötő: „Téglalap formájú fekete muszlint recefára feszítettek, majd kihímezték fehér gyapjúfonallal. Az anyag két végére és az egyik oldal közepére került a minta. Páratlan gazdag, teremtő képzeletvilágról árulkodnak azok a minták, amelyeket az ügyes kezű asszonyok varrogattak változatos hímzésöltésekkel. A természetközelség révén lényegesen több vízi növény, hal, pióca (pióca) került bele a motívumkincsbe, mint a nyelvetterület többi részén.”

Számtalan rajz, fotó, sok szép színes fénykép gazdagítja a tetszetős könyvet, amilyent, azt hiszem, minden néprajzkutató szívesen alkotna a maga szakterületéről, falujáról, kutatásainak vidékéről.

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

SLAVNIC NESTOR VÁROSKÉPEI

Slavnic Nestor városképei, portréi s minden egyéb képzőművészeti alkotása a sors rendeléséből ma már akaratlanul is úgy hatnak szemlélőjűkre, mint megannyi nekrológ, még ha nem a nosztalgikus fölidézés szándékával fordulnak is a szemlélődőhöz, sőt még ha egy ma is létező világot és annak ma is élő alakját ismerjük fel a képen. Olyanná teszi őket a tátongó úr, amit alkotójuk fájó hiánya kelt bennünk. S mégis minden képe az élet megszakíthatatlan állandóságát, a meg nem szűnő, el nem múlt idő képzetét kelti bennünk, ami azáltal válik el nem múltóvá, hogy – noha már mögöttünk van s lepergett – de megtörtént, s ezért már semmilyen földi vagy földöntúli erő soha többé nem teheti meg nem történté. A megélt időt pedig legfeljebb csak tagadni s feladni lehet, de nem letagadni s elfeledni, mint ahogyan őt magát sem, aki ezt a nagyszerű örökséget ránk hagyta, hisz ő is, mint a valóságnak, a létezésnek egykor már volt, valóságosan is létezett alkotó eleme, abból többé már ki nem iktatható. Mint ahogy a tér vagy az idő darabja sem, amit magáénak mondhatott a Végtelenből. Hangsúlyozom: nem csupán a táj, a figura, az ábrázolat, a tárgyiasult létezés, amely mint az ige: testté vált a képen, hanem ő maga is immár része lett ennek az örök folytonosságnak személyisége minden lényeges, egzisztenciálisan, meghatározóan fontos elemével együtt, hisz e portrékban nemcsak a megmintázott személy van jelen, hanem alkotójuk is. Így aztán ez a kiállítás alkalmat nyújt számunkra, hogy ismét együtt legyünk: volt és mai zentaiak, mindazok, akik még innen vannak, s azok is, akik már túlkerültek a nagy Vízválasztón. Legyen szabad hát a túlélő méltatónak kimondani már itt, amit a tárlat képei egyértelműen sugalmaznak neki: Slavnic Nestor művészetének meghatározó komponense abban a képességben rejlik, hogy meg tudta ragadni a maga pillanatát: a múlt időnek, a maga korának, benne pedig kora emberének esszenciáját, létfontosságú vonásait. Azt is mondhatnánk: a huszadik század Zentájának kondenzált légkörét. Ez pedig mindig több, fontosabb és jelentősebb a művészet számára, s persze a befogadónak is, a fényképszerű hűségénél, hisz azt is akkor tartjuk sikeresnek, ha nem a totalitást, hanem a valóság karakterisztikus mozzanatait ragadja meg. Ugyanígy e portrék értékét sem az azonosíthatóság és felismerhetőség maximumában kell keresnünk, nem annak fokában és mértékében, hanem a lényeglátás képességében. Ez pedig csak annak adatott meg, aki a mélyéig tud hatolni az ábrázolt világnak. S valóban: (zentai) figurái portréjának túlnyomó többsége e póztól és beállítottságtól mentes, a mélyről felszínre hozott bensőségről beszél, akár élő modellről készültek, akár pedig az alkalmi tollrajz tréfás szándéka hívta létre őket: mind-mind emberi és művészi dokumentum közösen megélt életünkről. Mi sem természetesebb tehát, hogy azok a képei is e dokumentumfunkciót látják el, amelyeket maga a történelmi szituáció hívott elő, hisz – vele együtt mindannyian – korunk gyermekei vagyunk: nemcsak teremtetői, alkotói, formálói ennek a világnak, hanem teremtényei is.

S hadd mondjak el még valamit Nestor művészeti örökségének egy talán rejtettebb, kevésbé nyilvánvaló vonásáról, amelyre valójában magamat is e portrészorozat kissé

figyelmesebb szemlélése döbbsentett rá. – Régen (lassan már húsz esztendeje lesz) Nestor a kérésrel tisztelt meg, hogy nyissam meg egy akkor rendezett tárlatát. Tárgyában és jellegében azt másféle képanyagból állította össze: nem az embert, hanem az őt körülvevő, de az általa is megélt és átélt tárgyi világot tárta szemünk elé. Látszólag két, egymásnak ellentmondó művészi koncepcióról vall az régi (1979) és ez a mai tárlata. Abban – a régiben – az adott évhez viszonyítva tegnapinak mondott tárgyi világ tárult fel a szemlélő előtt: a szülőváros utcái, terei, házai, ahogy azok a valóságban vagy a művész emlékezetében éltek. Akkor a következőket írtam azokról a képekről:

„Képirónkon erőt vesz egyféle ellágyulás a letúnt világ felidézésekor. Innen crednek élnék, ragyogó színei; ecsetvonásain megszépülnek a régi utcák és terek. Ezen túl azonban rá kell mutatnunk valamire, ami elkerülte méltatóinak figyelmét; sok képén egyáltalán nincs ember, az utcák kihaltak, a tereken alig egy-két járókelő. Nyilvánvalóan ennek is megvan a maga szimbolikája: talán az, hogy az akkori ember, akivel egykor benépesültek ezek az utcák és terek, ma már nem ábrázolható földi valóságában; vagy talán az, hogy az anyag, a ház – még ha vert falú is – ellenállóbb az időre, mint az ember, aki lakja, vagy talán az a nem éppen optimisztikus szemlélet jut itt kifejezésre, hogy amire emlékeznünk kell, az nem az ember maga, hanem a műve, amely anyagi valóságával túléli őt . . . Így ezekkel a festői eszközökkel (vagy éppen eszköztelenséggel) kap konkrét jelentést az »embertelenség« elvont fogalma, amit a régi világ asszociál bennünk. S az sincs kizárva, hogy végső soron e jelképiséggel rokon az is, hogy festőnk kerüli a monumentalitást: nem a városháza, nem az impozáns polgári lakok és hivalkodó középületek állnak figyelmé középpontjában, hanem a kisember és annak keze alkotása: a nádtető és a megdőlt deszkakerítés.” Eddig az idézet egykori önmagamtól. Ehhez most – annyi idő múltán – azt szeretném hozzátenni: örülök, hogy ez a mai tárlat lehetővé teszi számomra, hogy pontosabban, világosabban rámutassak: Nestoré tulajdonképpen már akkor is humán szemléletű, emberközpontú világgép volt, csakhogy az az egykori tárlata éppen az ember hiányával akarta az alkotó humanista művészi világgépét kifejezni.

Most pedig, erről a tárlatról szólva, azt mondhatjuk, hogy tolla és ecsetje úgy ábrázolja az embert, hogy annak vonásai felidéznek bennünk a letúnt, egykor objektíve is meglévő világunkat. Így válik teljessé Nestor orbis pictusa, a maga sajátos eszközeivel megfestett világa, amely egyidejűleg egyszeri és egyéni, de mélyen közösségi is. Impresszív, hangulatilag roppant gazdag, egyszersmind szigorúan objektív. Oly módon individuális, hogy (miként azt a szakma nyelvén mondják) látásmódjában egy generációs mélyemlékezet jut kifejezésre. A mi nemzedékünké s a miénket megelőzőké is.

Nagyon boldoggá tenne az a tudat, hogy a töredékesen kifejtett, s nem is kellően argumentált gondolatok közélebb hozná e képek szemléltető Nestor művészi és emberi lényéhez. Úgy vélem ugyanis, hogy általuk teljesebben veheti birtokba közös tulajdonunkat, szülőföldünket s otthonunkat a maga emberével. E portrék arról tanúskodnak, hogy élete köztünk eltöltött háromnegyed évszázadát eltéphetetlen szálat fűzték hozzánk. Bizonyítékul annak, hogy ez a feltárt képi világ éppen annyira az ő műve, az ő szellemiségének a terméke, mint ahogy ő maga is ezé az egykor s a jövőben is itt zajló életé. Nestort ugyanis ennek a környezetnek az alakító hatása tette olyaná, amilyennek ismertük, mint ahogyan nélküle közös szülővárosunk is

másféleképpen tükröződne tudatunkban, hisz ő is formálta, alakította környezetét. Így alakult ki aztán benne s bennünk az óhajtott harmónia a külső világgal, a végső egyenleg életünk végóráján: öntudattal vállalta hovatartozását, környezetét és annak embereit, s akit ez az emberi közösség is minden időkre szóló érvénnyel fogad el a magáénak.

SZELI István

Elhangzott Zentán 1997. október 15-én

NÉPRAJZ

Maronka János: Falverők 834

Cseh Márta: Babonák és hiedelmek Becse környékéről 838

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Bence Erika: Regény, amely értelmezi önmagát (Csányi Erzsébet
A regény öntudata) 844

Gerold László: „... . Vadászni addig kell, amíg élsz.” (Földi László:
Vadregény) 848

Silling István: Az összegezés könyve (Lábadi Károly: *Drávaszög Ábécé*) 852

K é p z ő m ű v é s z e t

Szeli István: Slavnić Nestor városképei 854

Brasnyó István *Magyarok* című versét a *Magyar Szó* 1997. október 18-ai számából vettük át.

DELTA BANK

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 1997. november. Kiadja a Forum Könyvkiadó Kft. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 603-as mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–603–8–10750-es zsírszámlára; előfizeteskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 50 dinár, fél évre 25 dinár. Egyes szám ára 5, kettős szám ára 10 dinár, külföldre egy évre 100 dinár, fél évre 50 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. Szedés: Szántai Szerénke. – Készült a Forum Holding Nyomdájában Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079